

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ФАКУЛЬТЕТ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ДЛЯ ОРГАНІВ
ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Кафедра кримінального процесу

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

з дисципліни «Основи кримінального процесу»

Для курсантів факультету
підготовки фахівців для органів
досудового розслідування

Дніпро – 2016

Конспект лекцій підготував **Бойко О.П.** – викладач кафедри кримінального процесу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Лукашевич В.Г., доктор юридичних наук, завідувач кафедри кримінального процесу та криміналістики Інституту права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету

Почтовий О.М., кандидат юридичних наук

Лекція обговорена та схвалена на засіданні кафедри кримінального процесу
«13» липня 2016 р.,
протокол № 23

ТЕМА № 1. ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ТА ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

(2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

Вступ.....	
1. Поняття, сутність та форми кримінального процесу.....	
2. Завдання кримінального процесу.....	
3. Система стадій кримінального процесу.....	
4. Поняття, значення і класифікація засад кримінального провадження....	
Висновки.....	

РЕКОМЕНДОВАНІ ЛІТЕРАТУРА:

Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 черв. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.

Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. // Голос України. — 2012. — № 90—91. — 19 травня.

Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 7 лип. 2010 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2010. — № 41—42, № 43, № 44—45. — Ст. 529.

Про прокуратуру : Закон України від 5 лист. 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 53. — Ст. 793.

Про адвокатуру : Закон України від 19 груд. 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 9. — Ст. 62.

Про міліцію : Закон України від 20 груд. 1990 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 4. — Ст. 20.

Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 22. — Ст. 303.

Загальна декларація прав людини : прийнята та проголошена Генеральною Асамблеєю ООН 10 груд. 1948 р. // Офіційний вісник України. — 2008. — № 93. — Ст. 3103.

Конвенція про захист прав і основних свобод людини від 4 листопада 1950 р. // Офіційний вісник України. — 1998. — № 13. — Ст. 270.

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права людини [Електронний ресурс] : прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16 груд. 1966 р. — Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043

Адаховський Д. Поняття, сутність і види кримінально-процесуальних функцій / Д. Адаховський // Право України. — 2010. — № 6. — С. 220—225.

Андрусяк В. Мета та завдання досудового слідства / В. Андрусяк // Вісник прокуратури. — 2010. — № 1. — С. 77—80.

Аленін Ю. Публічна природа гарантій прав особи у кримінальному процесі / Ю. Аленін // Право України. — 2003. — № 4. — С. 30—32.

Божьев В. П. Уголовно-процессуальные правоотношения / Божьев В. П. — М. : Юрид. лит., 1975. — 176 с.

Гевко В. Кримінально-процесуальна форма : структура та елементи / В. Гевко // Право України. — 2002. — № 6. — С. 138—139.

Гевко В. Удосконалення процесуальної форми як основа реформування кримінального судочинства України / В. Гевко // Право України. — 2010. — № 2. — С. 150—157.

Горбачов О. Завдання кримінального судочинства : витоки, зміст, реалізація / О. Горбачов, В. Кривобок // Право України. — 1999. — № 8. — С. 34—37.

Грошевий Ю. Кримінально-процесуальні аспекти оперативно-розшукової діяльності / Ю. Грошевий, Е. Дідоренко, Б. Розовський // Право України. — 2003. — № 1. — С. 73—78.

Дубинский А. Я. Понятие, структура и содержание уголовно-процессуальной деятельности / А. Я. Дубинский // Проблемы социалистической законности. — Х., 1989. — Вып. 24. — С. 46—52

Зінченко І. Л. Завдання сучасного кримінального процесу України / І. Л. Зінченко // Проблеми законності. — Х., 2006. — Вип. 77. — С. 151—156.

Карабут Л. Форма і формалізм у кримінально-процесуальній діяльності / Людмила Карабут // Вісник прокуратури. — 2011. — № 10. — С. 69—76.

Кучинська О. П. Системність принципів кримінального провадження як визначальний фактор їх ефективного регуляторного впливу на кримінально-процесуальні відносини / О. П. Кучинська // Адвокат. — 2012. — № 1. — С. 7—11.

Лобойко Л. М. Стадії кримінального процесу : [навч. посіб.] / Лобойко Л. М. — К. : Центр навчальної літератури, 2005. — 176 с.

Малярєнко В. Т. Про завдання кримінального судочинства / В. Т. Малярєнко // Вісник Верховного Суду України. — 2000. — № 6. — С. 38—48.

Мовчан Г. Правозахисна функція: це – один із основних напрямів діяльності прокурора в кримінальному судочинстві / Г. Мовчан // Вісник прокуратури. — 2009. — № 4. — С. 34—37.

Никоненко М. Я. Поняття, види і зміст кримінально-процесуальних гарантій / М. Я. Никоненко // Науковий вісник НАВСУ. — К., 2001. — Вип. 1. — С. 59—69.

Орлов М. Відшкодування завданої злочином матеріальної шкоди як завдання і функція кримінального процесу / М. Орлов // Підприємництво, господарство і право. — 2004. — № 6. — С. 133—136.

Павлишин А. Вплив процесуальної форми на встановлення істини у кримінальних справах / А. Павлишин // Вісник прокуратури. — 2011. — № 4. — С. 75—82.

Пилипенко Д. Функція обвинувачення як основний напрям процесуальної діяльності слідчого / Д. Пилипенко // Вісник прокуратури. — 2010. — № 10. — С. 69—76.

Погорецький М. А. Кримінально-процесуальні правовідносини : структура і система / Погорецький М. А. — Х. : Арсіс, 2002. — 160 с.

Погорецький М. А. Взаємозв'язок мети і завдань ОРД і кримінального процесу: теоретико-правові проблеми : [монографія] / М. А. Погорецький // Кримський юридичний вісник. — Сімферополь, 2008. — Вип. 3 (4). — С. 5—12.

Попелюшко В. О. Функція захисту в кримінальному процесі у пореформений період та упродовж десятиріччя незалежності України (1960-2001 р.р.) / В. О. Попелюшко // Адвокат. — 2008. — № 7. — С. 13—20.

Предмесніков О. Г. Обвинувальна функція у кримінальному процесі / О. Г. Предмесніков // Право і суспільство. — 2009. — № 4. — С. 115—118.

Рахунов Р.Д. Проблема единства и дифференциации уголовно-процессуальной формы / Р. Д. Рахунов // Вопросы борьбы с преступностью. — М., 1978. — Вып. 29. — С. 83—91.

Рогатюк І. Функція обвинувачення – рушійна сила кримінального процесу / І. Рогатюк // Право України. — 2002. — № 2. — С. 79—82.

Рожнова В.В. Про передумови визначення завдань кримінального судочинства / В. В. Рожнова // Правова система в умовах розвитку сучасної державно-правової діяльності. — К., 2011. — С. 34—36.

Рожнова В.В. Кримінально-процесуальна форма та її значення / В. В. Рожнова // Проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства України на сучасному етапі. — К., 2011. — С. 81—83.

Рустамов Х. У. Уголовный процесс. Формы : [учеб. пособ.] / Рустамов Х. У. — М.: Закон и право, 1998. — 304 с.

Савченко В. А. Охорона прав і свобод громадян як одне із основних завдань кримінального судочинства України та ФРН (порівняльно-правове дослідження) / В. А. Савченко // Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. — Запоріжжя, 2007. — № 1 (39). — С. 224—231.

Стратонов В. М. Поняття та завдання пізнавальної діяльності слідчого / В. М. Стратонов // Держава та регіони. Серія: Право. — 2011. — № 1. — С. 181—184.

Тертишник В. М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі : [монографія] / Тертишник В. М. — Дніпропетровськ, 2002. — 432 с.

Шпак В. Значение процессуальной формы уголовного производства и её дифференциация / В. Шпак // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні. — Львів, 2004. — С. 429—433.

Шульга А. Моральність кримінально-процесуальних відносин / А. Шульга, Е. Коваленко // Вісник Акад. управління МВС. — К., 2010. — № 3. — С. 171—176.

Юсубов В. Місце органів прокуратури у системі кримінально-процесуальних гарантій / В. Юсубов // Підприємництво, господарство і право. — 2012. — № 1. — С. 159—163.

Якуб М. Л. Процессуальная форма в советском уголовном судопроизводстве / Якуб М. Л. — М. : Юрид. лит., 1981. — 144 с.

Якимович Ю. К. Дифференциация уголовного процесса / Якимович Ю. К., Ленский А. В., Трубников Т. В. — Томск : Том. ун-т, 2001. — 300 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Метою лекції є формування у курсантів первинного уявлення про кримінальний процес як різновид юридичного процесу, сутність якого полягає у застосуванні норм кримінального та інших галузей права у конкретному випадку вчинення суспільно небезпечного діяння. А також сформулювати уявлення про поняття, значення й систему принципів кримінального процесу, схарактеризувати конституційні та галузеві принципи, що знайшли своє відображення в кримінальному процесі.

ВСТУП

У сфері боротьби зі злочинністю застосовуються різні засоби – економічні, соціально-політичні, правові. Серед останніх особливе місце займають кримінально-правові та кримінально-процесуальні засоби.

Для захисту особи, суспільства і держави від кримінальних правопорушень, забезпечення того, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, необхідно встановити фактичні обставини кримінального правопорушення, винуватість особи у його вчиненні та інші обставини, що мають значення для кримінального провадження. У цьому аспекті на основі багаторічного досвіду історично сформувалась чітко визначена системна діяльність у сфері розслідування кримінальних правопорушень, здійснення правосуддя у

кримінальному провадженні та виконання судових рішень. Ця діяльність у загальному виді і є кримінальним процесом.

Вона детально врегульована законом і полягає у досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень, судовому розгляді та вирішенні матеріалів кримінального провадження, виконанні судових рішень. Кримінально-процесуальну діяльність переважно здійснюють спеціально уповноважені державні органи та посадові особи: суд (суддя), слідчий суддя, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, оперативні підрозділи. Саме вони надають їй цілеспрямований характер, визначають її напрями, тобто здійснюють кримінальне провадження.

У кримінальному процесі також беруть участь представники інших державних і громадських організацій, а також посадові, юридичні та приватні особи, які займають у ньому чітко визначене процесуальне становище: підозрюваний, обвинувачений, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач, захисник, свідок, понятий, експерт, спеціаліст та інші.

Вищевказані особи вступають між собою у правовідносини, тобто відносини врегульовані правовими нормами, закріпленими у законі. За своєю галузевою належністю норми, що встановлюють права та обов'язки суб'єктів цих відносин, належать до кримінально-процесуального права.

Враховуючи надзвичайно важливе значення кримінального судочинства у розбудові демократичної правової держави, необхідність реформування кримінального процесу України відповідно до міжнародних принципів та цінностей судочинства, що обумовлюється не лише практичною необхідністю здійснення таких кроків всередині нашої держави, а й потребою виконання Україною взятих на себе міжнародних зобов'язань, Указом Президента України від 8 квітня 2008 року № 311 було схвалено Концепцію реформування кримінальної юстиції України, а 13 квітня 2012 року Верховною Радою України прийнято новий Кримінальний процесуальний кодекс України. Він покликаний удосконалити правове регулювання у сфері кримінального судочинства, привнести у нього

європейські цінності та принципи, перетворити неухильне дотримання прав людини у ключову ідею всього кримінального процесу, а також забезпечити реальну, а не задекларовану рівність процесуальних можливостей сторін кримінального провадження та утвердити змагальність процесу.

Кримінальний процес як навчальна дисципліна ґрунтується на базі науки кримінального процесу, кримінально-процесуального права та практики його застосування.

Кримінальний процес належить до числа тих навчальних дисциплін, які посідають провідне місце у професійній підготовці юристів різної спеціалізації. У реальному житті практично кожному випускникові юридичного закладу освіти так чи інакше доведеться зіткнутися з фактами злочинів. Тому глибоке вивчення кримінально-процесуального права та теорії кримінального процесу – одна з основних умов успішної роботи на посадах слідчих, прокурорів, суддів, адвокатів, співробітників оперативних підрозділів органів внутрішніх справ та в інших сферах правозастосовчої діяльності. Важливо й те, що сам кримінальний процес дозволяє поглибити уявлення про істину, законність та справедливість, вчить уважному і чуйному ставленню до людини, навіть якщо вона переступила межу, дозволену законом.

Особливе значення цієї теми полягає в тому, що вона є базовою для засвоєння усіх наступних тем курсу. У зв'язку з цим курсанти (слухачі, студенти) повинні чітко розуміти поняття кримінального процесу, його сутність, завдання. При цьому слід звернути увагу на те, що більшість понять кримінального процесу в правовій теорії є неоднозначними і по різному тлумачаться у підручниках, монографіях і навчальних посібниках. Тому засвоєння цих понять, перш за все, потребує чіткого з'ясування елементів, які повинні входити до їх змісту, характерних ознак. Для цього краще проаналізувати декілька поглядів щодо визначення того чи іншого поняття, виявити ті елементи, які визнаються характерними і властивими для нього переважною більшістю науковців. Виходячи з того, що в КПК не визначено

чіткого поняття «засад (принципів) кримінального процесу», по даному питанню існують три основні точки зору науковців:

1. Принципи (засади) кримінального процесу – це такі основоположні засади, які закріплено в законі (М.Л. Якуб, Михеєнко М.М. та ін.)

2. Принципи (засади) кримінального судочинства – це керівні ідеї та відправні начала, які закріплені в законі, а також ті, які не дістали такого закріплення в правових нормах, але впливають з них (П.І. Репешко та ін.).

3. Принципи (засади) кримінального процесу – це такі положення та керівні ідеї, які не потребують обов'язкового законодавчого закріплення та оформлення (В.М. Савицький, В.Т. Томін та інш.)

Пануючою в теорії вважається перша з наведених точок зору, згідно з якою до засад (принципів) слід відносити лише положення, які закріплені в правових нормах.

Слід уяснити, що засади (принципи) виражають домінуючі в державі політичні та правові ідеї, які стосуються завдань, способу формування і здійснення кримінального судочинства, тобто положення, які визначають головні, найважливіші моменти устрою й діяльності суб'єктів кримінального судочинства. Порушення будь-якої з засад означає незаконність рішення в справі та обов'язково тягне за собою його скасування.

Курсанти повинні чітко уяснити та вміти розкривати зміст кожної з засад, пояснити її роль і значення в загальній системі демократичних засад кримінального судочинства.

Треба пам'ятати, що за обсягом змісту і сферою дії засади кримінального процесу іноді значно розрізняються, але відмінність ця швидше суто кількісна, а не якісна. Тому засади не можна поділяти на основні й неосновні, головні і другорядні. Тільки реалізація всіх засад в їх сукупності, в системі, у взаємозв'язку і взаємодії може привести до виконання завдань кримінального судочинства.

1. ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ ТА ФОРМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Поняття та сутність кримінального процесу.

Термін «процес» походить від латинського «processus» й означає рух, діяльність, просування вперед. У правозастосовчій діяльності ці слова набувають іншого, дещо відмінного від буквального змісту значення, а саме: кримінальне провадження (досудове і судове) щодо кримінальних правопорушень (кримінальних проступків і злочинів). У цьому аспекті як синонім вживається поняття «кримінальне судочинство».

Поняття «кримінальний процес» вживають у таких значеннях.

Кримінальний процес як специфічний вид діяльності – це врегульована кримінально-процесуальним законом діяльність органів досудового розслідування, прокуратури і суду за участю інших фізичних та юридичних осіб, спрямована на розслідування кримінальних правопорушень, викриття осіб, які їх вчинили, здійснення правосуддя у кримінальному провадженні, а також на вирішення питань, пов'язаних із виконанням судових рішень.

Кримінальний процес як галузь права (кримінальне процесуальне право) – це одна із галузей права України, сукупність правових норм, що регулюють діяльність органів досудового розслідування, прокуратури і суду, а також інших фізичних та юридичних осіб, що залучаються у сферу кримінального судочинства, під час кримінального провадження.

Кримінальний процес як галузь науки – це галузь правової науки, предметом дослідження якої є кримінально-процесуальне право, практика його застосування, а метою – вироблення рекомендацій щодо удосконалення законодавства та практики діяльності суб'єктів кримінального процесу.

Кримінальний процес як навчальна дисципліна – це дисципліна, яку вивчають у вищих навчальних закладах юридичного профілю, предметом якої є кримінально-процесуальне законодавство, практика його застосування, а також наука кримінального процесу.

Розглянемо більш детально ці поняття.

1. Кримінальний процес як специфічний вид діяльності (кримінально-процесуальна діяльність). Діяльність органів досудового розслідування, прокуратури та суду щодо розслідування кримінальних правопорушень і здійснення правосуддя у кримінальному провадженні має суспільно-правовий характер. Кримінальне правопорушення завжди завдає державі, суспільству, громадянам певної шкоди й це зобов'язує державні органи, на які покладено обов'язок вести боротьбу зі злочинністю, в межах своєї компетенції, здійснювати досудове розслідування в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення (за виключенням випадків, коли кримінальне провадження може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого) або в разі надходження заяви про вчинення кримінального правопорушення, а також вжити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила (ст. 25 КПК).

Кримінальний процес – один із видів реалізації державної влади, специфіка якого обумовлена особливістю завдань у сфері боротьби зі злочинністю. Тому кримінальний процес є такою специфічною галуззю, в якій відображається правоохоронна функція держави.

Варто вказати на те, що поняття кримінального процесу не визначається однозначно ні у вітчизняній, ні у зарубіжній кримінально-процесуальній науці. На цей час існують дещо різні його дефініції. По своїй суті один і той же вид правозастосовчої діяльності набував і наразі зберігає різні форми і, відповідно, одержав і одержує до цього часу різні тлумачення його змісту, а разом з тим і визначення його поняття. Сьогодні практично неможливо однозначно охарактеризувати поняття кримінального процесу, що надавались і надаються ученими та законодавцями у різні епохи та у різних країнах. При цьому думки розділяються не тільки щодо того, що слід розуміти під кримінальним судочинством – саму діяльність, або правила цієї діяльності, чи правовідносини, що виникають на їх основі, чи сукупність усіх

цих ознак, а й відносно розуміння його структури, змісту, призначення і завдань.

Так, в англійському кримінальному процесі його характеризують як ряд стадій, під час яких приймаються кримінально-процесуальні рішення, починаючи від реєстрації інформації про злочин або арешту підозрюваного аж до умовно-дострокового звільнення засудженого. Для французької юриспруденції характерним є розуміння кримінального процесу як сукупності норм, які описують і регламентують одночасно організацію різних органів, уповноважених на розгляд злочину, а також провадження різних процесуальних дій, які повинні бути вчинені з моменту, коли злочин виявлений до моменту, коли особа визнана винною у його вчиненні, починає відбувати призначене їй покарання. Відповідно до точки зору, що домінує у теорії кримінального процесу Німеччини, кримінальне судочинство – це врегульований законом рух справи з метою постановлення вироку. Поширеною також є точка зору, відповідно до якої кримінальний процес – це формальний механізм, який запроваджений для реалізації матеріального кримінального права.

У вітчизняній науці кримінального процесу поняття кримінального процесу (кримінального судочинства), що сформульовані більшістю дослідників, загалом мало чим відрізняються одне від одного. У цих визначеннях практично завжди вказується на врегульовану кримінально-процесуальним законом діяльність і правовідносини відповідних державних органів і їх посадових осіб (суд, суддя, слідчий суддя, прокурор, начальник органу досудового розслідування, слідчий, оперативні підрозділи) та інших осіб, спрямовані на забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений.

Хоча в процесуальній літературі можна зустріти й інші визначення кримінального процесу.

Разом з тим, необхідність дослідження поняття кримінального процесу, з'ясування сутності цієї сфери людської діяльності сприяє правильному розумінню його завдань, структури, змісту та багатьох інших кримінально-процесуальних категорій: принципів (засад), доказів і доказування, заходів забезпечення кримінального провадження тощо.

Спробуємо розібратись у цьому питанні та зробити відповідні висновки на підставі історичного та логіко-семантичного аналізу поняття «кримінальний процес» («кримінальне судочинство»).

Як відомо, вчинення діянь, які завдають шкоду охоронюваним законом інтересам суспільства, особи та держави обумовило виникнення завдання держави щодо боротьби з ними та вирішення соціальних конфліктів між злочинцем і потерпілим або суспільством. Це завдання вирішується при здійсненні таких напрямів державної діяльності:

1. Прийняття норм, які встановлюють заборонені діяння, види та розміри покарання за їх вчинення, обставини, що враховуються при їх встановленні.

2. Створення та діяльність органів, установ, їх посадових осіб, спрямована на запобігання та виявлення кримінальних праворушень, на притягнення до відповідальності осіб, винних у їх вчиненні, виконання судових рішень, а також на охорону прав та законних інтересів учасників цієї діяльності. Кількість таких органів і установ є достатньо великою, а їх діяльність – широкою і багатогранною. У ній виділяється і особливий напрям – кримінальне судочинство (кримінальний процес, кримінальне провадження). В чому його специфіка?

Відповідно до п. 10 ст. 3 КПК кримінальне провадження – це досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність.

Взагалі слово «провадження» означає діяльність, застосування фізичних і розумових сил, а «кримінальне» – таке, що стосується кримінальних правопорушень, їх караності.

Кримінальне право – це право матеріальне, статичне. Воно встановлює: ознаки кримінального правопорушення, складу кримінального проступку та злочину; види і розміри покарань за їх вчинення; обставини, що мають бути враховані при їх призначенні; інші заходи впливу стосовно осіб, які вчинили заборонені діяння. Виникає питання: якщо кримінальне право лише встановлює те, яке рішення слід приймати за тих чи інших обставин, хто буде приймати таке рішення і в якому порядку?

Як відомо, Конституція України у ст. 62 встановлює, що особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду (презумпція невинуватості). Аналогічне положення закріплене і у ч. 2 ст. 2 КК України. Відповідно до ч. 1 ст. 17 КПК особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено у порядку, передбаченому цим Кодексом, і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили.

Таким чином, визнати особу винною у вчиненні кримінального правопорушення та призначити їй покарання може тільки суд. При цьому суд є органом, незалежним від зацікавлених сторін, об'єктивним і неупередженим арбітром, який приймає рішення на основі дослідження наданих сторонами даних і правових приписів.

Формування рішень – це складний процес пізнання, який включає в себе застосування методів аналізу ситуацій, проблем і способів їх вирішення з урахуванням наявних сил і засобів, оцінку альтернативних варіантів і вибір найбільш оптимального з них. Прийняттю будь-якого рішення завжди передують встановлення та оцінка відповідних аргументів (розгляд питання). Неможливо уявити, щоб суд приймав рішення без постановки питання, без розгляду аргументів на користь існування тих чи інших обставин, що мають значення для прийняття рішення.

Ця діяльність у різні часи і у різних державах здійснювалась різними суб'єктами і в різному порядку. Наприклад, ставити питання про вчинення певною особою кримінального правопорушення та необхідність призначити їй покарання могли і потерпілі, і будь-які особи, і спеціальні посадові особи, і навіть сам суд. Зацікавлені особи, роблячи ті чи інші заяви, повинні їх підтвердити. Способи такого підтвердження перед судом також були різні. У далекі часи для підтвердження своєї позиції використовувались ордалії, поєдинки. Ще одним способом підтвердження своєї позиції є доказування за допомогою відомостей, що вказують на існування тих чи інших обставин. Саме цей спосіб встановлення фактів, які мають значення для прийняття правового рішення, зберігся до наших часів.

Таким чином, сутність кримінального процесу (кримінального судочинства) полягає в діяльності суду та інших суб'єктів у постановленні питання про вчинення певною особою кримінального правопорушення, його дослідження за допомогою доказування та прийняття рішень у питаннях щодо події кримінального правопорушення, винності підсудного, необхідності та розмірі покарання винного. Рішення суду як про визнання підсудного винним і його покарання, так і про визнання підсудного невинуватим або звільнення від покарання особи, визнаної винною, як і звільнення особи від кримінальної відповідальності у передбачених законом випадках, рівною мірою відповідають призначенню кримінального процесу та діяльності суду й інших державних органів.

Нескладно помітити, що за своїм змістом судочинство достатньо близьке поняттю *правосуддя*. Відмінність полягає в тому, що правосуддя – це діяльність лише судових органів щодо реалізації судової влади, а судочинство, зокрема й кримінальне – це провадження, що включає в себе діяльність суду та інших суб'єктів.

Крім того, під час будь-якої діяльності, у тому числі і кримінального судочинства, наряду з основними діями, спрямованими на досягнення кінцевого результату, суб'єкти здійснюють й інші дії, спрямовані на

вирішення інших, поставлених перед цією діяльністю завдань. Так, наприклад, обвинувачений може заявити відвід судді з метою забезпечення об'єктивності судового рішення. Суддя, для забезпечення нормального перебігу судового засідання може видалити із залу суду порушників порядку чи накласти грошове стягнення.

Система процесуальних дій, що здійснюються у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, у сучасній Україні, як уже зазначалось, включає в себе не тільки судову, а й *досудову провадження*.

Специфіка досудового провадження полягає в тому, що у ньому задіяні цілий ряд взаємодіючих суб'єктів (державні органи та посадові особи, заявники, потерпілі, підозрювані, захисники, представники, свідки, експерти та ін.), які здійснюють та беруть участь у багатьох процесуальних діях і приймають чимало процесуальних рішень (щодо прийняття та реєстрації заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, збирання, перевірки та оцінки доказів, повідомлення особі про підозру, зупинення та закриття кримінального провадження тощо).

Досудове провадження займає значну частину всього кримінального судочинства. Однак у цій частині провадження не здійснюється судова діяльність пов'язана з розглядом питання про винність і покарання. Тут немає звернень до суду з кримінально-правових питань. Лише у випадках, прямо передбачених законом, органи досудового розслідування, прокурор звертаються до суду (слідчого судді) для одержання дозволу на провадження процесуальних дій, якими обмежуються права та свободи учасників кримінального провадження. Відповідно до п. 18 ст. 3 КПК слідчий суддя – це суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення у порядку, передбаченому цим Кодексом, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні.

Існування та включення досудового провадження до загальної системи кримінального судочинства обумовлюється необхідністю здійснення

попередньої діяльності, що дозволить до розгляду матеріалів судом встановити фактичні та правові підстави притягнення особи до кримінальної відповідальності.

Основними суб'єктами досудового провадження є державні органи та посадові особи, що одержують і виявляють інформацію про кримінальні правопорушення, встановлюють ознаки кримінального правопорушення, виявляють осіб, які їх вчинили, та формують зміст підозри особи у вчиненні конкретного кримінального правопорушення (правопорушень). Перераховані дії утворюють основний зміст досудового провадження, мета та результат якого зводиться до формування та підтримання прокурором обвинувачення в суді. Разом з тим, законність і обґрунтованість підозри у вчиненні кримінального правопорушення, як і обвинувачення в цьому, передбачають неможливість притягнення до кримінальної відповідальності невинуватого, тобто забезпечують захист осіб від незаконного та необґрунтованого обвинувачення і засудження.

Під час досудового провадження приймаються й інші рішення, обумовлені нормами як кримінального, так і кримінально-процесуального закону (про закриття кримінального провадження, про застосування запобіжного заходу, тощо).

При цьому, незважаючи на те, що у досудовому провадженні суд як орган правосуддя, участі не приймає, водночас він (зокрема, слідчий суддя) наділений певною компетенцією: приймає рішення про застосування запобіжних заходів (ч. 4 ст. 176 КПК), про проникнення до житла чи іншого володіння особи (ч. 1 ст. 233 КПК), про проведення деяких негласних слідчих (розшукових) дій (ч. 3 ст. 246 КПК) та ін.

Тісний зв'язок судової влади та досудового провадження також свідчить про єдину систему дій, що утворюють сутність кримінального судочинства.

Загалом, якщо проаналізувати систему дій і рішень, умови та порядок їх здійснення, встановлені кримінальним процесуальним законом України,

можна дійти висновку, що сутність кримінального процесу утворює діяльність, яка має свою специфіку, що полягає в такому:

1) вона забезпечує невідворотність кримінальної відповідальності та реалізацію інших норм кримінального закону;

2) захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень;

3) охорону прав та законних інтересів учасників кримінального провадження. Це положення повною мірою стосується тих осіб і організацій, які постраждали від кримінального правопорушення; тих осіб, які підозрюються та обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення; інших осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні як свідки, експерти, спеціалісти, перекладачі, поняті тощо.

Таким чином, *кримінальний процес (кримінальне судочинство)* – це діяльність уповноважених суб'єктів, спрямована на захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, забезпечення невідворотності кримінальної відповідальності та реалізацію інших норм кримінального закону, охорону прав та законних інтересів учасників кримінального провадження та вирішення інших завдань, які поставлені перед нею, що здійснюється на підставах і в порядку, передбачених кримінальним процесуальним законом.

3. Кримінальний процес як галузь права (кримінальне процесуальне право). Кримінально-процесуальна діяльність, будучи врегульованою правом, має своєю правовою основою кримінально-процесуальне право як сукупність правових норм, що регулюють вказану діяльність. Це відносно самостійна сукупність норм вітчизняного права, що регулюють відносини між учасниками кримінального провадження.

Кримінальне процесуальне право – це галузь права, що являє собою сукупність закріплених Конституцією України, чинними міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та законами правових норм, що регулюють порядок діяльності органів

досудового розслідування, прокуратури та суду при здійсненні кримінального провадження.

Кримінальне процесуальне право є самостійною галуззю права, бо має свій предмет правового регулювання (суспільні відносини, що виникають і розвиваються при здійсненні досудового розслідування і судового провадження у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність) та свій, специфічний метод правового регулювання (спосіб юридичного впливу на відповідні суспільні відносини).

Для кримінального процесуального права як галузі публічного права є характерним спеціально-дозвільний тип правового регулювання, в основі якого лежить формула: «дозволено лише те, що прямо передбачено законом» (на відміну, скажімо, від загальнодозвільного типу правового регулювання, в основу якого покладено формулу: «дозволено все, що не заборонено законом»).

Кримінальне процесуальне право визначає завдання та систему кримінального процесу, порядок відносин суду, органів прокуратури, досудового розслідування, оперативних підрозділів між собою та з громадянами, що беруть участь у кримінальному процесі, а також порядок і форму провадження процесуальних дій, підстави, умови та порядок прийняття процесуальних рішень.

Значення кримінального процесуального права, його позитивна роль у житті суспільства визначаються передусім тим, що воно встановлює ефективний порядок кримінального провадження, забезпечуючи умови для успішної боротьби зі злочинністю, наділяючи органи держави, посадових осіб необхідними повноваженнями, створюючи передумови для виконання завдань кримінального судочинства. Кримінальне процесуальне право встановлює правила, дотримання яких є необхідним для достовірного з'ясування обставин вчинення кожного кримінального правопорушення, справедливого здійснення правосуддя.

Ця галузь права передбачає процесуальні гарантії прав осіб, у тому числі конституційного права громадян на судовий захист, на особисту свободу, недоторканність особи, житла та іншого володіння, охорону особистого життя, таємницю листування, телефонних розмов і телеграфних повідомлень, а також права оскарження дій посадових осіб. Важливе місце в системі цих гарантії посідає забезпечення права підозрюваного, обвинуваченого на захист.

Ряд найважливіших положень кримінального процесуального права, розміщені у Конституції України, тобто є конституційними нормами, що означає визнання його високої соціальної цінності.

3. Кримінальний процес як галузь науки. Наука кримінального процесу, як одна з галузей юридичної науки, становить систему понять, уявлень, поглядів та ідей, що розкривають сутність кримінального процесу, закономірності його виникнення та розвитку.

Наука кримінального процесу теоретично узагальнює досвід кримінально-процесуальної діяльності, аналізує актуальні питання застосування кримінального процесуального законодавства, розробляє науково-практичні рекомендації, спрямовані на підвищення ефективності кримінально-процесуальної діяльності всіх суб'єктів кримінального процесу.

Наука кримінального процесу вивчає суть і засади (принципи) кримінального провадження, розвиток і основні риси кримінально-процесуального права, правове становище суб'єктів кримінального процесу, проблеми доказів і доказування. Детально досліджується порядок кримінально-процесуальної діяльності від її початку до завершення, правила діяльності органів досудового розслідування, прокуратури і суду у кримінальному провадженні.

Наука кримінального процесу в Україні має багату та цікаву історію. В її створенні і розвитку беруть участь вчені, що представляють різноманітні наукові напрями, але мають загальні цілі, об'єднані турботою про зміцнення законності, ефективне виконання завдань кримінального судочинства.

Об'єктивні закономірності виникнення, розвитку та функціонування одних і тих же фактичних і юридичних об'єктів у сфері кримінального судочинства можуть бути предметом вивчення не лише кримінально-процесуальної науки, але й інших, пов'язаних з нею галузевих юридичних наук.

Наука кримінального процесу має тісний зв'язок з наукою кримінального права, криміналістикою, науками цивільного права, цивільного процесу, адміністративного права і процесу, теорії оперативно-розшукової діяльності, їй притаманні риси загальної теорії держави і права, а також формальної логіки та діалектико-матеріалістичної гносеології. Ця обставина свідчить про системність кримінально-процесуальної науки, зв'язок її положень з положеннями інших наук, об'єднаних єдиною діалектико-матеріалістичною методологією.

Предмет кримінально-процесуальної науки визначає специфіку застосування в ній загальнонаукових, окремих наукових і спеціальних методів пізнання, зумовлених загальним діалектико-матеріалістичним методом, що зобов'язує розглядати всі явища і процеси в їх розвитку та протиріччях.

Отже, предметом дослідження кримінально-процесуальної науки є кримінально-процесуальне право, практика його застосування, а метою – вироблення рекомендацій щодо удосконалення законодавства та практики діяльності суб'єктів кримінального процесу.

4. Кримінальний процес як навчальна дисципліна. Кримінальний процес як навчальна дисципліна – частина теорії кримінального процесу, яку вивчають у вищих навчальних закладах юридичного профілю. Предметом вивчення дисципліни є кримінально-процесуальне законодавство та практика його застосування, а також наука кримінального процесу.

Кримінальний процес як навчальна дисципліна належить до фундаментальних, нормативних, обов'язкових, професійно орієнтованих юридичних дисциплін і посідає провідне місце в професійній підготовці

юристів і правоохоронців. Навчальна дисципліна «Кримінальний процес» ґрунтується на положеннях кримінально-процесуального права, практики його застосування і науки кримінального процесу. Вона вивчає діюче кримінально-процесуальне законодавство, процесуальну діяльність і процесуальні правовідносини, теорію й історію кримінального процесу.

Кримінальний процес належить до навчальних дисциплін, які посідають провідне місце у професійній підготовці юристів різної спеціалізації. В реальному житті практично кожному випускникові юридичного закладу освіти так чи інакше доведеться зіткнутися з кримінальним провадженням. Тому глибоке вивчення кримінально-процесуального права та теорії кримінального процесу – одна з умов успішної праці на посадах слідчих, прокурорів, суддів, адвокатів, співробітників оперативних підрозділів та в інших сферах юридичної та правоохоронної діяльності.

Навчальна дисципліна «Кримінальний процес» поділяється на загальну та особливу частини.

У *загальній частині* розглядаються основні, вихідні положення: поняття, сутність та форми кримінального процесу; кримінальний процесуальний закон та правила його дії; джерела кримінально-процесуального права України; засади (принципи) кримінального провадження; правовий статус суб'єктів кримінального процесу; докази та доказування в кримінальному процесі; заходи забезпечення кримінального провадження та ін.

На основі цих фундаментальних положень в *особливій частині* вивчається рух кримінального провадження на всіх стадіях кримінального процесу, а також особливі порядки кримінального провадження.

Заняття з кримінального процесу проводиться на основі раціонального поєднання активних форм і методів навчання з практичною спрямованістю занять. Завершується вивчення цієї навчальної дисципліни складанням екзамену.

Кримінальний процес як вид державної діяльності, галузь права, як наука і навчальна дисципліна тісно пов'язаний і взаємодіє з іншими галузями права, науками та навчальними дисциплінами, а саме:

1. Конституційним правом. В Конституції України закріплено більшість засад (принципів) кримінального процесу, основні права й свободи громадян, судова система. У кримінально-процесуальному праві ці засади (принципи) відтворюються, конкретизуються, закріплюється система процесуальних гарантій їх здійснення, охорони прав і свобод громадян.

2. Кримінальним правом. Норми кримінального права застосовуються органами досудового розслідування, прокурорами й судами до осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, тільки у межах кримінального процесу. У свою чергу, основні питання предмета доказування в кримінальному провадженні визначаються складом того чи іншого кримінального правопорушення, сформульованого в кримінальному праві.

3. Законодавством про судоустрій, прокурорський нагляд і адвокатуру, в якому встановлюються основні принципи організації й діяльності суду, прокуратури, органів досудового розслідування, адвокатури. Кримінальний процес визначає порядок діяльності цих органів у межах кримінального провадження, а також участі адвокатів у цій діяльності.

4. Кримінально-виконавчим правом. Цей зв'язок зумовлений передусім тим, що вид і міра покарання, вид установи виконання покарання визначаються вироком суду, і з моменту звернення вироку до виконання починають діяти норми законодавства про виконання покарань. Ряд питань, що виникають на стадії виконання вироку чи іншого судового рішення, вирішуються за правилами, встановленими кримінальним процесуальним законом.

5. Криміналістикою і судовою психологією. Всі організаційні, тактичні, методичні й психологічні прийоми розслідування злочинів, які розробляються вказаними науками, застосовуються тільки в межах кримінального процесу і не можуть суперечити нормам кримінально-

процесуального права, тим правилам і прийомам розслідування кримінальних правопорушень, провадження слідчих дій, що закріплені в ньому. Досягнення судової психології широко використовуються, зокрема, у формі проведення судово-психологічної експертизи.

6. Кримінологією. Вивчаючи особу правопорушника (злочинця), причини та умови вчинення кримінальних правопорушень, розробляючи рекомендації щодо їх усунення, кримінологія ґрунтується і на нормах кримінально-процесуального права, аналізі діяльності органів досудового розслідування, прокуратури і суду у конкретному кримінальному провадженні, на вивченні матеріалів цих проваджень. Розробляючи пропозиції щодо ефективного вивчення особи підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, з'ясування причин і умов вчинення кримінальних правопорушень і вжиття заходів до їх усунення при здійсненні кримінального провадження, ця наука сприяє вдосконаленню процесуальної діяльності вказаних органів і кримінально-процесуального законодавства. Водночас ці пропозиції мають цілком відповідати нормам кримінально-процесуального права. Жодна з розроблених кримінологами рекомендацій не може бути здійснена на практиці, якщо вона суперечить кримінальному процесуальному закону.

7. Судовою медициною і судовою психіатрією, досягнення яких використовуються, зокрема, при провадженні освідування, огляді трупа, призначенні судово-медичної і судово-психіатричної експертиз.

8. Законодавством про оперативно-розшукову діяльність. Завданням ОРД є пошук і фіксація в інтересах кримінального судочинства фактичних даних про протиправну діяльність окремих осіб і груп. Матеріали ОРД використовуються як приводи і підстави для початку досудового розслідування, або проведення слідчих, негласних слідчих (розшукових) дій, отримання фактичних даних, які можуть бути доказами в кримінальній справі.

Форми кримінального процесу.

Наразі відомо багато різних порядків кримінального провадження, що існували в минулому, та існують сьогодні. Серед тисяч особливостей і деталей такого провадження можна виявити певні істотні риси, що характеризують ту чи іншу форму кримінального процесу.

Під *формою кримінального процесу* традиційно розуміють його структуру (загалом та окремих його стадій), організацію, котрими визначаються джерело виникнення, розвиток цього процесу, правове положення його суб'єктів.

На форму кримінального процесу впливають такі чинники, як державно-політичний режим, у тому числі державна політика у галузі кримінального судочинства, а також рівень правової культури суспільства.

Протягом усього періоду існування кримінального процесу у різних державах і у різний час він набував певних рис, властивостей, які покладені в основу виділення таких історичних форм кримінального процесу: 1) розшуковий; 2) змагальний; 3) змішаний.

Така типологія кримінального процесу в своїй основі має наявність чи відсутність спору рівноправних сторін перед незалежним судом. Якщо такий спір наявний, то процес належить до змагального типу, якщо ні – то до розшукового. Якщо спір сторін присутній лише на деяких етапах процесу чи в окремих його інститутах, то тип судочинства є змішаним.

Розшуковий (інквізиційний, слідчо-розшуковий) кримінальний процес має такі основні ознаки:

- застосування переважно імперативного методу правового регулювання кримінально-процесуальних відносин;
- функції обвинувачення, захисту і вирішення спору по суті зосереджено в одному державному органі;
- суд має право змінювати обвинувачення в досить значних межах;
- відсутність у процесі самостійних сторін, а відповідно і їх змагальності;

- наявність у обвинуваченого певних прав, реалізація яких цілком залежить від державних органів, які ведуть процес;

- визнання обвинуваченим своєї вини має перевагу над іншими доказами;

- таємність провадження.

Змагальний кримінальний процес має такі основні ознаки:

- наявність кримінально-правового спору;

- наявність сторін із різними за змістом інтересами;

- залежність вироку суду від результату змагання сторін;

- зміст і обсяг обвинувачення визначає обвинувач, а суд розглядає справу тільки у визначеному обвинувачем обсязі.

У жодній із сучасних держав кримінальний процес у “чистій” історичній формі (розшуковій, змагальній) не існує. Елементи розшукової форми “змішуються” зі змагальними, що дає підставу виділяти кримінальний процес змішаної форми.

В юридичній літературі розрізняють *два види змішаного кримінального процесу*:

1) процес, у якому досудове розслідування побудовано на суто розшукових, а судові стадії – на змагальних засадах. Основні риси:

- у досудовому провадженні не допускається захисник;

- обвинувачений та інші учасники мають змогу ознайомитися з матеріалами кримінального провадження тільки після завершення досудового розслідування;

- судові оскарження дій і рішень державних органів і посадових осіб, які ведуть кримінальний процес, не допускається;

2) процес, у якому досудове провадження містить елементи змагальності. Основні риси:

- у досудовому провадженні допускається захисник;

- заінтересованим учасникам досудового розслідування ще до закінчення розслідування може бути надано для ознайомлення певні

матеріали (наприклад, ті, якими обґрунтовується затримання чи повідомлення про підозру);

- усі учасники досудового розслідування мають право оскаржити до суду дії і рішення органів досудового розслідування, прокурора.

В Україні існує кримінальний процес змішаної форми із наявністю змагальних елементів у досудовому провадженні.

Для сучасного вітчизняного кримінального судочинства характерними є змагальна побудова судового провадження з наданням сторонам обвинувачення та захисту рівних прав і можливостей у судовому засіданні. При цьому досудове розслідування є суто формалізованим з наявністю деяких ознак розшукового кримінального процесу. Так, у органів досудового розслідування, прокурора поєднуються функції обвинувачення та судова за своєю природою функція прийняття рішення по суті провадження. Зокрема, органи досудового розслідування, прокурор без участі суду у передбачених законом випадках можуть застосувати деякі заходи примусу, повідомляють особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення; збирають фактичні дані, що одразу набувають силу доказів; можуть закрити кримінальне провадження за наявності передбачених законом підстав. Усі ці повноваження у процесуальних системах, що будуються виключно на основі змагальності, традиційно належать судовим органам.

Таким чином, загалом кримінальний процес України є змішаним процесом слідчо-змагального типу.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

У результаті дослідження першого питання ми можемо дійти таких висновків:

1. Поняття «кримінальний процес» вживають у таких значеннях:

- кримінальний процес як специфічний вид діяльності (кримінально-процесуальна діяльність);

- кримінальний процес як галузь права (кримінально-процесуальне право);

- кримінальний процес як галузь науки;

- кримінальний процес як навчальна дисципліна.

2. Кримінальний процес (кримінальне судочинство) – це діяльність уповноважених суб'єктів, спрямована на захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, забезпечення невідворотності кримінальної відповідальності та реалізацію інших норм кримінального закону, охорону прав та законних інтересів учасників кримінального провадження та вирішення інших завдань, які поставлені перед нею, що здійснюється на підставах і в порядку, передбачених кримінальним процесуальним законом.

2. ЗАВДАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Для того, щоб досягнути певного результату під час здійснення будь-якої, у тому числі кримінально-процесуальної діяльності, необхідно вирішити ряд питань (завдань). Саме завдання, поставлені перед кримінальним судочинством, обумовлюють досягнення його цілей.

Загалом завдання – це виражена у законі форма правової діяльності, що реалізується уповноваженими на те суб'єктами шляхом виконання наданих їм засобів для досягнення окремого та загального правового результату.

Завдання кримінального провадження сформульовано в ст. 2 КПК. Ними є:

1) захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень;

2) охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження;

3) забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини,

жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Перелічені завдання кримінального провадження є загальними для всіх його стадій. Водночас кожна стадія має і свої спеціальні безпосередні завдання. Виконання всіх цих завдань покладено на державні органи та посадових осіб, які ведуть процес.

Розглянемо завдання кримінального процесу більш детально.

1. Захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень. Потреба особи, суспільства та держави у захисті від суспільно небезпечних посягань (у тому числі, кримінальних правопорушень) обумовлюють необхідність створення регулятора суспільних відносин, який буде здатний виконувати цю функцію. Таким є кримінальне право. Однак саме по собі, без механізму реалізації кримінально-правових норм, воно не буде спроможним захистити ні окрему особу, ні суспільство, ні державу загалом. Роль такого механізму, як відомо, виконує кримінальний процес.

Кримінальне та кримінально-процесуальне право як елементи соціальної системи мають різне функціональне призначення, однак обидві ці галузі регламентують відносини з приводу вчинення кримінального правопорушення. Кримінальне право визначає коло кримінальних правопорушень, функціональне призначення кримінального процесу – регламентація порядку кримінального провадження.

Реалізація кримінальних правовідносин завжди пов'язується з кримінально-процесуальним правом. При цьому кримінальні правовідносини можуть залишитись нереалізованими у разі, якщо не буде встановлена подія кримінального правопорушення та особа, яка його вчинила. Реалізація кримінальних правовідносин означає, що всі обставини кримінального правопорушення встановлені, особа, яка його вчинила, притягнута до

кримінальної відповідальності та покарана, відновлені порушені права потерпілого, відшкодована завдана кримінальним правопорушенням шкода. У такому випадку досягнута мета кримінального права, виконане завдання кримінального процесу: особа, суспільство, держава захищені.

Виконання загального завдання кримінального процесу щодо захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень реалізується у функціональних завданнях суб'єктів правозастосування – органів і посадових осіб, що реалізують норми кримінально-процесуального права. Функціональні ролі цих органів і посадових осіб різні, як різними є і безпосередні завдання, що покладаються на них. Так, органи досудового розслідування покликані встановити обставини кримінального правопорушення та особу, яка його вчинила, доказати винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення. Прокурор здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, підтримує державне обвинувачення в суді. Роль суду як соціального інституту полягає у здійсненні правосуддя.

Таким чином, виконання завдання щодо захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень визначається функціональним призначенням державних органів і посадових осіб, які ведуть кримінальний процес, і зобов'язані повно, всебічно та об'єктивно досліджувати всі обставини кримінального провадження, встановити особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, доказати передбаченими законом засобами її винуватість, призначити справедливе покарання, забезпечити відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, не допустити притягнення до відповідальності невинуватого, а у разі слідчо-судової помилки реабілітувати особу та відшкодувати їй шкоду, завдану незаконними діями.

2. Охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. Проголошення Конституцією України людини, її життя і здоров'я, честі та гідності, недоторканності і безпеки

найвищою соціальною цінністю (ч. 1 ст. 3), визначення правами і свободами людини та їх гарантіями змісту і спрямованості діяльності держави (ч. 2 ст. 3) підвищують відповідальність компетентних органів за виконання постановлених перед ними завдань.

У кримінальному судочинстві основні права та свободи людини визначають характер і зміст кримінального процесуального закону, а відповідно і всієї кримінально-процесуальної діяльності. Саме у сфері кримінального судочинства, де має місце застосування різних заходів державного примусу і де особливо обмежуються права та свободи осіб, залучених у сферу кримінального процесу, питання охорони прав і законних інтересів учасників кримінального провадження набуває особливого значення.

Кримінальне судочинство може і повинно бути ефективним інструментом державної охорони прав і законних інтересів громадян та юридичних осіб – установ, підприємств, організацій тощо. Жодне порушення законності, прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб не може бути виправдане посиланням на необхідність боротьби зі злочинністю.

Під охороною прав та законних інтересів учасників кримінального провадження (фізичних і юридичних осіб, які беруть у ньому участь), слід розуміти встановлення процесуальних гарантій створення належних умов для повної і безперешкодної реалізації учасниками кримінального провадження їхніх суб'єктивних прав і законних інтересів, у тому числі і спеціальних прав, як учасників кримінального провадження. Особи, які порушують вказані права та інтереси, повинні бути притягнені до юридичної відповідальності.

Як зазначається у настанові Міжнародної амністії по справедливому судочинству, кожен кримінальний процес є перевіркою поваги держави до прав людини.

Відповідно до п. 25 ст. 3 КПК учасниками кримінального провадження є сторони кримінального провадження, потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач, його представник та законний

представник, цивільний відповідач та його представник, особа, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію), заявник, свідок та його адвокат, понятий, заставадавець, перекладач, експерт, спеціаліст, секретар судового засідання, судовий розпорядник.

Отже, охороні підлягають права як тих фізичних і юридичних осіб, які постраждали від вчинення кримінального правопорушення, так і тих, винуватість яких у вчиненні кримінального правопорушення, встановлюється, й тих, хто відіграє допоміжну роль у кримінальному провадженні.

Можна виділити такі напрями діяльності в межах забезпечення (гарантування) охорони прав та законних інтересів учасників кримінального провадження:

1) створення умов, необхідних для реалізації прав та здійснення законних інтересів. Так, згідно ч. 1 ст. 11 КПК під час кримінального провадження повинна бути забезпечена повага до людської гідності, прав і свобод кожної особи. Відповідно до ч. 2 ст. 20 КПК слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд, зобов'язані роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому його права та забезпечити право на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника;

2) обмеження прав виключно уповноваженими на те суб'єктами, за наявності до того підстав і умов, у передбаченому законом порядку. Так, ч. 1 ст. 132 КПК визначає, що заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються виключно на підставі ухвали слідчого судді або суду, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом;

3) відшкодування шкоди, завданої порушенням прав та законних інтересів учасників провадження. Частина 3 ст. 11 КПК встановлює, що кожен має право захищати усіма засобами, що не заборонені законом, свою людську гідність, права, свободи та інтереси, порушені під час здійснення кримінального провадження. При цьому, відповідно до ст. 130 КПК шкода, завдана незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що

здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, відшкодовується державою за рахунок Державного бюджету України у випадках та в порядку, передбачених законом.

Зазначеним напрямом відповідають різні види кримінально-процесуальних гарантій, про які йтиметься нижче.

3. Забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Передумовою притягнення особи до відповідальності за вчинене кримінальне правопорушення є здійснення досудового розслідування та судового розгляду.

Встановлення обставин вчинення кримінального правопорушення – завдання складне і багатогранне. Його виконання пов'язане з ретельною та кропіткою роботою, спрямованою на виявлення та закріплення слідів кримінального правопорушення, на викриття та розшук особи (осіб), що його вчинила, тощо. В результаті проведених під час досудового розслідування дій встановлюються та досліджуються більшість доказів, формується підозра та обвинувачення, що надалі стає предметом судового розгляду та визначає його обсяг і межі.

Забезпечення того, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура, можливе лише за умови швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду.

Названі вимоги характеризують способи дослідження обставин кримінального правопорушення та зібраних доказів. Швидкість, повнота та неупередженість (об'єктивність) мають свій конкретний зміст, однак при цьому вони взаємопов'язані.

Вимога *швидкості* у кримінальному провадженні означає, що строки проведення досудового розслідування та судового розгляду повинні максимально наблизитися до моменту вчинення кримінального правопорушення (початку кримінального провадження). Ідея швидкості кримінального провадження виражена правилом «швидкого суду». Правом на «швидкий суд» повинні володіти усі зацікавлені у цьому особи, насамперед, потерпілий та обвинувачений. Вимога швидкості є необхідною складовою справедливої процедури, на яку вказують основоположні міжнародні документи. Так, у Європейській конвенції про захист прав людини й основоположних свобод зазначено, що «кожен має право при визначенні його громадянських прав і обов'язків або при розгляді будь-якого кримінального обвинувачення, що йому пред'явлене, на справедливий, публічний розгляд справи у розумний строк незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону» (п. 1 ст. 6). У ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права право обвинуваченого на розгляд його справи судом без невинуватої затримки перераховано в ряду мінімальних гарантій справедливого правосуддя.

Вимога швидкості впливає на побудову кримінального процесу, визначення повноважень його суб'єктів.

Так, для забезпечення швидкості кримінального провадження запроваджуються спрощені порядки кримінального провадження (досудове розслідування кримінальних проступків у формі дізнання, спрощене судове провадження щодо кримінальних проступків).

Серед засад (принципів) кримінального провадження визначено засаду розумних строків (ст. 28 КПК), відповідно до якої під час кримінального провадження кожна процесуальна дія або процесуальне рішення повинні

бути виконані або прийняті в розумні строки. Розумними вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Розумні строки не можуть перевищувати передбачені цим Кодексом строки виконання окремих процесуальних дій або прийняття окремих процесуальних рішень.

Повноваження державних органів і посадових осіб, які ведуть кримінальний процес, також обумовлені процесуальними строками, встановленими законом. Наприклад, в силу вимог ст. 214 КПК слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування. Стаття 219 КПК встановлює, що досудове розслідування повинно бути закінчено протягом одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку і протягом двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину. Згідно ст. 220 КПК клопотання сторони захисту, потерпілого і його представника чи законного представника про виконання будь-яких процесуальних дій слідчий, прокурор зобов'язані розглянути в строк не більше трьох днів з моменту подання.

Відповідно до ч. 2 ст. 113 КПК будь-яка процесуальна дія або сукупність дій під час кримінального провадження мають бути виконані без невинуватої затримки і в будь-якому разі не пізніше граничного строку, визначеного відповідним положенням цього Кодексу. Таким чином, порушення встановленого законом процесуального строку в діях посадових осіб, які ведуть процес, є порушенням закону і означає незаконність проведеної процесуальної дії.

Слід вказати на те, що швидкість як нормативна вимога до здійснення кримінального провадження може бути виражена шляхом використання у

тексті закону таких слів, як: строк, період, момент, одночасно, невідкладно, не пізніше, протягом та ін.

Повнота проведеного досудового розслідування та судового розгляду означає, що встановлені всі обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні (ст. 91 КПК): подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення); винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення; вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат; обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання.

Це означає, що зібрані докази, які дозволяють стверджувати про існування цих обставин.

Повнота, зокрема, досудового розслідування також означає перевірку даних про вчинення обвинуваченим або іншими особами інших кримінальних правопорушень та прийняття за цими фактами відповідних законних і обґрунтованих рішень.

Повнота досудового розслідування та судового розгляду забезпечується також їх всебічністю – ретельною перевіркою усіх можливих версій, пояснень, оцінкою доказів, що надходять як від сторони обвинувачення, так і від сторони захисту. Тому однобічність, неповнота – це недостатнє з'ясування чи нез'ясування будь-якої істотної обставини кримінального провадження, залишення без уваги тієї чи іншої обставини, що викриває чи виправдовує обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення.

Неупередженість досудового розслідування та судового розгляду означає об'єктивне, безстороннє дослідження обставин кримінального провадження, збирання як обвинувальних, так і виправдувальних доказів, встановлення усіх даних, які характеризують особу обвинуваченого. Неупередженість дослідження також передбачає уважне ставлення як до показань потерпілого, так і показань підозрюваного, обвинуваченого, їх клопотань і скарг. Усі показання цих осіб повинні ретельно перевірятись, а клопотання, якщо вони обґрунтовані, задовольнятись.

Відповідно, упереджене (необ'єктивне) провадження – це провадження здійснене зацікавлено, як правило, з «обвинувальним ухилом».

Особливе значення вимога неупередженості має стосовно судового розгляду. Неупередженість передбачає, що суддя при розгляді матеріалів конкретного кримінального провадження є суб'єктивно вільним від особистих переконань відносно учасників судового провадження, його дії повинні виключати будь-які обґрунтовані сумніви у цьому, тобто суддя повинен бути об'єктивно безстороннім. Суддя не повинен мати будь-якого інтересу у провадженні за винятком одного – правильного застосування закону.

Під час судового розгляду суддя повинен однаково ретельно аналізувати доводи обвинувачення та захисту, керуючись при цьому тільки інтересами правосуддя.

Неупередженість – категорія, з однієї сторони, суб'єктивна, що залежить від суб'єктивних факторів, а з іншої – об'єктивна, що формується під впливом об'єктивних умов, що забезпечують її прояв.

До об'єктивних умов забезпечення неупередженості суддів слід віднести побудову судової системи, особливий порядок фінансування судів, порядок призначення і звільнення суддів, їх матеріальне та соціальне забезпечення, незалежність, недоторканність і незмінюваність суддів.

Оскільки неупередженість і об'єктивність суддів є важливими передумовами дотримання вимог закону при здійсненні правосуддя,

постановлення законного, обґрунтованого та справедливого вироку, закон зобов'язав суддю при виконанні своїх повноважень, а також у позаслужбових відносинах уникати всього того, що може применшити авторитет судової влади, викликати сумнів в його об'єктивності, неупередженості та справедливості. Суддя не вправі, перебуваючи на посаді судді обіймати посади в будь-якому іншому органі державної влади, органі місцевого самоврядування та з представницьким мандатом. Суддя не має права поєднувати свою діяльність з підприємницькою або адвокатською діяльністю, будь-якою іншою оплачуваною роботою (крім викладацької, наукової і творчої діяльності), а також входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку. Суддя не може належати до політичної партії чи професійної спілки, виявляти прихильність до них, брати участь у політичних акціях, мітингах, страйках (ч. 1-3 ст. 53 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

Неупередженість – категорія, у тому числі, суб'єктивна, що залежить не тільки від об'єктивних умов, а й від вольових настанов суб'єкта. Неупередженість передбачає, що суддя прямо чи непрямо не зацікавлений у вирішенні кримінального провадження, що надійшло йому для розгляду.

Під прямою особистою зацікавленістю слід розуміти таку зацікавленість у даному кримінальному провадженні, коли суддя має матеріальний чи інший інтерес, який буде чи може бути затронутий під час судового розгляду.

Під непрямою особистою зацікавленістю слід розуміти таку зацікавленість, коли суддя, хоча безпосередньо и не зацікавлений у результаті судового розгляду, однак зацікавлені інші особи, інтереси яких не байдужі судді в силу родинних, дружніх зв'язків, близьких відносин тощо.

Для забезпечення неупередженості та об'єктивності суддів у кримінальному процесуальному законі встановлений перелік обставин, які

перешкоджають участі судді у розгляді матеріалів конкретного кримінального провадження (статті 75, 76 КПК).

Поняття «повнота» та «неупередженість» взаємопов'язані. Не може кримінальне провадження вважатись неупередженим, якщо усі можливі версії ретельно не перевірені, не з'ясована наявність обставин, які як викривають, так і виправдовують особу у вчиненні кримінального правопорушення (критерії повноти). Не буде і повноти, якщо провадження здійснюється упереджено, зі збиранням і дослідженням виключно обвинувальних доказів, без перевірки доводів невинуватості особи.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

У результаті дослідження другого питання ми можемо дійти таких висновків: завданнями кримінального процесу є:

- 1) захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень;
- 2) охорона прав та законних інтересів учасників кримінального провадження;
- 3) забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

3. СИСТЕМА СТАДІЙ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Діяльність органів досудового розслідування, прокуратури та суду здійснюється у певній послідовності та може поділятися на частини, що називають стадіями кримінального процесу.

Усі стадії кримінального процесу тісно пов'язані між собою, проте відрізняється одна від іншої безпосередніми завданнями, особливим колом учасників, специфікою процесуальних відносин, а також підсумковими рішеннями.

Стадії кримінального процесу – це відносно самостійні етапи кримінально-процесуальної діяльності, що характеризуються безпосередніми завданнями, специфічним колом суб'єктів процесуальної діяльності, властивою їм кримінально-процесуальною формою та підсумковими рішеннями.

Виділення певних частин кримінального провадження в стадії та відокремлення їх одна від одної ґрунтується на таких характерних *ознаках*:

1. Наявність завдань, властивих певній частині процесу;
2. Визначене коло суб'єктів, які здійснюють на певному етапі процесуальну діяльність;
3. Своєрідність процесуальної форми, в якій здійснюється ця діяльність;
4. Наявність підсумкового процесуального акта, в якому фіксується рішення про перехід кримінального провадження в наступну стадію процесу або про завершення провадження загалом.

Відповідно до чинного законодавства кримінальне провадження складається з певної кількості стадій, сукупність яких утворює *систему стадій кримінального процесу*, а саме:

- 1) досудове розслідування;
- 2) підготовче провадження;
- 3) судовий розгляд;
- 4) провадження в суді апеляційної інстанції (апеляційне провадження);
- 5) виконання судових рішень;
- 6) провадження в суді касаційної інстанції (касаційне провадження);

7) провадження у Верховному Суді України;

8) провадження за нововиявленими обставинами.

Досудове розслідування – це початкова стадія кримінального процесу, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності (п. 5 ст. 3 КПК).

У цій стадії компетентні державні органи (слідчий, прокурор, інша уповноважена службова особа):

- здійснюють процесуальну діяльність з прийняття та реєстрації заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, приймають рішення про початок досудового розслідування;

- здійснюють досудове розслідування злочинів у формі досудового слідства, а кримінальних проступків – у формі дізнання.

У цій стадії кримінального процесу провадиться комплекс процесуальних дій, спрямованих на швидке, повне, неупереджене встановлення обставин вчиненого кримінального провадження, осіб, які його вчинили, тощо.

Основними суб'єктами цієї стадії є слідчий, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий суддя, потерпілий, цивільний позивач, підозрюваний, обвинувачений, цивільний відповідач, захисник, представник, заявник, свідок, експерт та ін.

Підготовче провадження – це стадія кримінального процесу, в якій суддя одноособово за участю прокурора та інших учасників кримінального провадження (обвинуваченого, захисника, потерпілого, його представника та законного представника, цивільного позивача, його представника та законного представника, цивільного відповідача та його представника) здійснює процесуальну діяльність спрямовану на перевірку повноти і

правильності проведеного досудового розслідування і вирішує питання про можливість розгляду матеріалів кримінального провадження по суті у судовому засіданні. За результатами підготовчого судового засідання суддя приймає одне з таких рішень:

1) затверджує угоду або відмовляє в затвердженні угоди та повертає кримінальне провадження прокурору для продовження досудового розслідування;

2) закриває провадження у випадку встановлення підстав, передбачених законом;

3) повертає обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру або клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру прокурору, якщо вони не відповідають вимогам КПК;

4) направляє обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру або клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру до відповідного суду для визначення підсудності у випадку встановлення непідсудності кримінального провадження;

5) призначає судовий розгляд на підставі обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру або клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру.

Судовий розгляд – центральна стадія кримінального процесу, в якій суд колегіально або суддя одноособово за участю сторін судового провадження розглядає і вирішує матеріали кримінального провадження по суті, тобто вирішує питання про наявність чи відсутність діяння, у вчиненні якого обвинувачується особа, про наявність складу кримінального правопорушення у цьому діянні, про наявність чи відсутність вини обвинуваченого у вчиненні цього кримінального правопорушення, про необхідність призначення обвинуваченому покарання за вчинене ним кримінальне правопорушення та інші питання, передбачені законом.

Вирішуючи ці питання, суддя (суд) здійснює правосуддя. Таким чином, судовий розгляд є специфічною процесуальною формою здійснення правосуддя.

За результатами судового розгляду може бути прийнято одне з таких рішень: 1) вирок (обвинувальний або виправдувальний); 2) про закриття кримінального провадження; 3) про застосування чи незастосування примусових заходів медичного характеру; 4) про застосування чи незастосування примусових заходів виховного характеру.

Апеляційне провадження – це стадія кримінального процесу, в якій суд апеляційної інстанції переглядає судові рішення, які були ухвалені судами першої інстанції і не набрали законної сили, у зв'язку з поданою на них апеляційною скаргою. За результатами такого перегляду суд апеляційної інстанції приймає одне з таких рішень:

- 1) залишає вирок або ухвалу без змін;
- 2) змінює вирок або ухвалу;
- 3) скасовує вирок повністю чи частково та ухвалює новий вирок;
- 4) скасовує ухвалу повністю чи частково та ухвалює нову ухвалу;
- 5) скасовує вирок або ухвалу і закриває кримінальне провадження;
- 6) скасовує вирок або ухвалу і призначає новий розгляд у суді першої інстанції.

Певну специфіку підсумкових рішень має ця стадія за наслідками апеляційного розгляду за скаргою на вирок суду на підставі угоди та за скаргою на ухвали слідчого судді (ст. 407 КПК).

Виконання судових рішень – це стадія кримінального процесу, в якій суд, що постановив рішення, вирішує усі питання, що виникають у зв'язку зі зверненням цього рішення до виконання, його фактичним виконанням, а у деяких випадках і після його виконання.

Касаційне провадження – це стадія кримінального процесу, в якій суд касаційної інстанції переглядає судові рішення суду першої та апеляційної інстанції у зв'язку з поданою на них касаційною скаргою.

Суд касаційної інстанції за наслідками розгляду касаційної скарги має право:

- 1) залишити судові рішення без зміни, а касаційну скаргу – без задоволення;
- 2) скасувати судові рішення і призначити новий розгляд у суді першої чи апеляційної інстанції;
- 3) скасувати судові рішення і закрити кримінальне провадження;
- 4) змінити судові рішення.

Проведення у Верховному Суді України – це стадія кримінального процесу, в якій Верховний Суд України переглядає судові рішення у кримінальних справах з підстав:

1) неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм закону України про кримінальну відповідальність щодо подібних суспільно небезпечних діянь (крім питань призначення покарання, звільнення від покарання та від кримінальної відповідальності), що потягло ухвалення різних за змістом судових рішень;

2) встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом (статті 444, 445 КПК).

За наслідками розгляду справи більшістю голосів від складу суду приймається одна з таких ухвал:

- 1) про повне або часткове задоволення заяви;
- 2) про відмову в задоволенні заяви.

Якщо Верховний Суд України установить, що судові рішення у справі, яка переглядається з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 445 КПК, є незаконним, він скасовує його повністю чи частково, змінює його і приймає нове судові рішення або направляє справу на новий розгляд до суду касаційної інстанції.

Якщо судові рішення у справі переглядається з підстави, визначеної п. 2 ч. 1 ст. 445 КПК, Верховний Суд України скасовує оскаржуване рішення

повністю або частково і має право прийняти нове судове рішення або направити справу на новий розгляд до суду, який виніс оскаржуване рішення (ст. 455 КПК).

Провадження за нововиявленими обставинами – це стадія кримінального процесу, в якій судове рішення, що набрало законної сили, переглядається у зв'язку з нововиявленими обставинами, тобто такими обставинами, які не були відомі суду на час судового розгляду при винесенні судового рішення і які самі по собі або разом із раніше виявленими обставинами доводять неправильність вироку чи ухвали, що належить переглянути (ст. 459 КПК). Такими обставинами, зокрема, визнаються штучне створення або підроблення доказів, неправильність перекладу висновку і пояснень експерта, завідомо неправдиві показання свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, на яких ґрунтується вирок; зловживання слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду під час кримінального провадження та ін.

За наслідками такого провадження суд має право скасувати вирок чи ухвалу і прийняти новий вирок чи ухвалу або залишити заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами без задоволення.

Кримінальний процес не завжди проходить усі ці стадії. Він може завершитися, наприклад, в стадії досудового розслідування (підготовчого провадження) шляхом прийняття рішення про закриття кримінального провадження; у разі неподання апеляційних і касаційних скарг будуть відсутні стадії апеляційного та касаційного провадження; у разі відсутності підстав для провадження у Верховному Суді України та провадження за нововиявленими обставинами – будуть відсутні і ці стадії.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

У результаті дослідження третього питання ми можемо дійти таких висновків: стадії кримінального процесу – це відносно самостійні етапи кримінально-процесуальної діяльності, що характеризуються безпосередніми завданнями, специфічним колом суб'єктів процесуальної діяльності,

властивою їм кримінально-процесуальною формою та підсумковими рішеннями.

Система стадій кримінального процесу:

- 1) досудове розслідування;
- 2) підготовче провадження;
- 3) судовий розгляд;
- 4) провадження в суді апеляційної інстанції (апеляційне провадження);
- 5) виконання судових рішень;
- 6) провадження в суді касаційної інстанції (касаційне провадження);
- 7) провадження у Верховному Суді України;
- 8) провадження за нововиявленими обставинами.

4. ПОНЯТТЯ, ЗНАЧЕННЯ І КЛАСИФІКАЦІЯ ЗАСАД КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Засади кримінально-процесуального права – це закріплені в правових нормах вихідні положення, що відбивають панівні в державі політичні та правові ідеї і визначають сутність організації і діяльності компетентних державних органів щодо досудового розслідування і судового розгляду кримінальних справ.

Ознаки засад кримінально-процесуального права:

1) вони втілені у формі правових норм. Не можна вважати принципами ті наукові та політичні ідеї, що не дістали відображення у нормах права;

- 2) норми-принципи є не вивідними, а навпаки – із них виводяться всі інші норми кримінально-процесуального права (які перебувають «під нормами-принципами»);
- 3) вони є найзагальнішими, фундаментальними правовими положеннями;
- 4) на їх основі побудована і діє вся кримінально-процесуальна система (ця ознака принципів характеризує процес із середини);
- 5) вони характеризують кримінальний процес у цілому – ззовні;
- 6) норми-принципи діють на всіх або на більшості стадій кримінального процесу і обов'язково в його центральній стадії – судовому розгляді кримінальної справи;
- 7) порушення одного принципу, як правило, призводить до порушення інших принципів і тим самим до порушення законності при провадженні у кримінальній справі;
- 8) недотримання хоча б одного принципу спричиняє скасування прийнятих у справі рішень та інші негативні наслідки.

Кожна ознака і всі вони в цілому підкреслюють загальність положень, що є засадами кримінально-процесуального права. Однак у літературі триває полеміка вчених щодо наявності або відсутності специфічних загальних правових положень (засад), притаманних для окремих стадій.

Значення засад кримінально-процесуального права полягає в тому, що вони є:

- 1) гарантією дотримання прав і законних інтересів особи в кримінальному процесі;
- 2) гарантією прийняття законних і обґрунтованих рішень у кримінальній справі;
- 3) вихідними положеннями для тлумачення окремих кримінально-процесуальних норм;
- 4) засобом, завдяки якому досягається упорядкованість у розв'язанні питань, щодо яких є прогалини в праві, та у випадках застосування кримінально-процесуального права за аналогією;

5) підґрунтям для вирішення всіх суперечностей, що виникають під час провадження у кримінальній справі.

У КПК України 1960 року немає глави “Принципи кримінального судочинства”, яка б чітко визначила поняття та закріпила статус кримінально-процесуальних принципів, їх кількість. У новому КПК України міститься глава 2 “Засади кримінального провадження”, де в ст. 7 перераховуються усі принципи кримінального процесу.

Зміст та форма кримінального провадження повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, до яких, зокрема, відносяться:

- 1) верховенство права;
- 2) законність;
- 3) рівність перед законом і судом;
- 4) повага до людської гідності;
- 5) забезпечення права на свободу та особисту недоторканність;
- 6) недоторканність житла чи іншого володіння особи;
- 7) таємниця спілкування;
- 8) невтручання у приватне життя;
- 9) недоторканність права власності;
- 10) презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини;
- 11) свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї;
- 12) заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення;
- 13) забезпечення права на захист;
- 14) доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень;
- 15) змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості ;
- 16) безпосередність дослідження показань, речей і документів;

17) забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності;

18) публічність;

19) диспозитивність;

20) гласність і відкритість судового провадження та його повне фіксування технічними засобами;

21) розумність строків;

22) мова, якою здійснюється кримінальне провадження.

Але не дивлячись на це, в ст.7 передбачено, що засади кримінального провадження, передбачені главою 2, не є вичерпними.

Іноді до засад кримінально-процесуального права відносять і такі положення, як економічність, планування, ефективність, науковість, гуманізм, справедливість, толерантність тощо. На нашу думку, їх не можна вважати засадами процесуального права, бо вони притаманні для всіх видів людської діяльності, в тому числі й тієї, що її не врегульовано нормами права.

Усі засади кримінального процесу тісно пов'язані між собою, взаємно обумовлюють один одного, а тому утворюють систему. В свою чергу, в цій системі можна виокремити засади, що мають однакові ознаки. В процесуальній літературі залежно від певних ознак засади кримінально-процесуального права поділяють на кілька груп.

За юридичною силою джерела, в якому їх закріплено:

- конституційні – в Конституції України (головним чином у розділі 2 та в ст. 129);

- спеціальні (інші) – в інших законах, передусім, у КПК.

Поділ засад процесу на конституційні та спеціальні зовсім не означає, що одні із них (конституційні) є головними, а інші (спеціальні) – другорядними. Всі вони мають у кримінальному процесі однакові юридичну силу і значення.

Залежно від поширеності на функціональні частини кримінально-процесуальної діяльності розрізняють засади:

- обвинувачення (переслідування);
- захисту;
- правосудця (вирішення справи).

Залежно від поширеності на галузі права засади поділяють на:

- загальноправові, тобто ті, що діють у всіх галузях права (наприклад, засада законності), але виявляються з певними особливостями в кримінально-процесуальному праві;
- міжгалузеві – діють у кількох галузях права (наприклад, засада змагальності) і також по-особливому – в кримінально-процесуальному праві;
- галузеві – діють лише в межах кримінального процесу (наприклад, засада розумності строків).

Залежно від організаційної побудови кримінального процесу засади поділяють на:

- суто організаційні (наприклад, призначення слідчих і прокурорів, централізація та єдиноначальність у системі органів прокуратури, виборність і призначення суддів тощо)
- організаційно-функціональні (наприклад, засада одноособовості і колегіальності, нагляду вищестоящих суддів за судовою діяльністю нижчестоящих)
- функціональні, суто кримінально-процесуальні (наприклад, засада презумпції невинуватості, змагальності тощо).

Засади кримінального процесу, як зазначав М. С. Строгович, це кримінально-процесуальні норми загального та визначального характеру, вони конкретизуються та деталізуються в нормах права, що стосуються тільки кримінального процесу.

Тільки реалізація всіх засад у їх сукупності, в системі, у взаємозв'язку і взаємодії сприятиме виконанню завдань кримінального судочинства.

Можливість застосування кожної засади має бути так урегульовано в законі, щоб жодна засада не заперечувала іншій. Необхідно забезпечити розумний компроміс між окремими засадами, і цим шляхом завжди йшов і йтиме законодавець. Все це зумовлює необхідність передбачити в законі розумні винятки майже з кожної засади кримінального процесу (крім засад законності та презумпції невинуватості). Але це мають бути саме винятки, які не перекреслюють саму засаду, інакше вони перетворяться на загальне правило, на протилежну конкуруючу засаду.

ВИСНОВКИ ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ:

Побудова правової держави в Україні висуває на передній план завдання щодо забезпечення прав та законних інтересів громадян, верховенства закону у всіх сферах державного та громадського життя. У галузях чинного законодавства засади кримінального провадження повинні чітко нормативно закріпленні, оскільки вони є однією із гарантій кримінального процесу, за допомогою яких і забезпечуються захист прав і законних інтересів людей.

Всі засади кримінального провадження пов'язані між собою, постійно взаємодіють, але це не означає, що одні з них «підкоряються» іншим, оскільки є засади, котрі є лише гарантіями здійснення інших засад, а є такі, котрі впливають з інших засад. Тільки реалізація всіх засад у їх сукупності, в системі, у взаємозв'язку може сприяти виконанню завдань кримінального судочинства.

ВИСНОВКИ

У результаті дослідження теми ми можемо дійти таких висновків:

1. Поняття «кримінальний процес» вживають у таких значеннях:

- кримінальний процес як специфічний вид діяльності (кримінально-процесуальна діяльність);
- кримінальний процес як галузь права (кримінально-процесуальне право);

- кримінальний процес як галузь науки;
- кримінальний процес як навчальна дисципліна.

2. Кримінальний процес (кримінальне судочинство) – це діяльність уповноважених суб'єктів, спрямована на захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, забезпечення невідворотності кримінальної відповідальності та реалізацію інших норм кримінального закону, охорону прав та законних інтересів учасників кримінального провадження та вирішення інших завдань, які поставлені перед нею, що здійснюється на підставах і в порядку, передбачених кримінальним процесуальним законом.

3. Завданнями кримінального процесу є:

- 1) захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень;
- 2) охорона прав та законних інтересів учасників кримінального провадження;
- 3) забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

4. Стадії кримінального процесу – це відносно самостійні етапи кримінально-процесуальної діяльності, що характеризуються безпосередніми завданнями, специфічним колом суб'єктів процесуальної діяльності, властивою їм кримінально-процесуальною формою та підсумковими рішеннями.

Система стадій кримінального процесу:

- 9) досудове розслідування;
- 10) підготовче провадження;

- 11) судовий розгляд;
- 12) провадження в суді апеляційної інстанції (апеляційне провадження);
- 13) виконання судових рішень;
- 14) провадження в суді касаційної інстанції (касаційне провадження);
- 15) провадження у Верховному Суді України;
- 16) провадження за нововиявленими обставинами.

5. Засадами кримінального провадження є:

- 1) верховенство права; 2) законність; 3) рівність перед законом і судом;
- 4) повага до людської гідності; 5) забезпечення права на свободу та особисту недоторканність; 6) недоторканність житла чи іншого володіння особи; 7) таємниця спілкування; 8) невтручання у приватне життя; 9) недоторканність права власності; 10) презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини; 11) свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї; 12) заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення; 13) забезпечення права на захист; 14) доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень; 15) змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості ; 16) безпосередність дослідження показань, речей і документів; 17) забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності; 18) публічність; 19) диспозитивність; 20) гласність і відкритість судового провадження та його повне фіксування технічними засобами; 21) розумність строків; 22) мова, якою здійснюється кримінальне провадження.

ТЕМА № 2. УЧАСНИКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

(2 години)

ПЛАН:

Вступ

1. Поняття і класифікація учасників кримінального провадження.
2. Суд, слідчий суддя, присяжний як учасники кримінально-процесуальної діяльності.
3. Сторона обвинувачення.
4. Сторона захисту.
5. Потерпілий та його представник у кримінальному провадженні. Їх процесуальний статус.
6. Інші учасники кримінального провадження.

Висновки

РЕКОМЕНДОВАНІ НОРМАТИВНІ АКТИ ТА ЛІТЕРАТУРА:

Конституція України [Електронний ресурс] : прийнята 26 черв. 1998 р. — Режим доступу : [http:// search. ligazakon. ua //_doc 2.usf / link 1 / TO12341.html](http://search.ligazakon.ua/_doc/2.usf/link/1/TO12341.html)

Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс] : прийнятий 5 квіт. 2001 р.; станом на 23 верес. 2010 року. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2341-14>

Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. // *Голос України*. — 2012. — 19 травня (№ 90—91).

Про інформацію : Закон України від 2 жовт. 1992 р. // *Відомості Верховної Ради України*. — 1992. — № 48. — Ст. 650.

Про міліцію : Закон України від 20 груд. 1990 р. // *Відомості Верховної Ради України*. — 1991. — № 4. — Ст. 20.

Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року. Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції : Закон України від 17 лип. 1997 р. // *Голос України*. — 1997. — 18 липня.

Про судову експертизу : Закон України від 25 лют. 1994 р. // *Відомості Верховної Ради України*. — 1994. — № 28. — Ст. 232.

Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 7 лип. 2010 р. // *Відомості Верховної Ради України*. — 2010. — № 41—42, № 43, № 44—45. — Ст. 529.

Рішення у справі за конституційним зверненням громадянина

Солдато́ва Генна́дія Івановича про офіційне тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника) : рішення Конституційного Суду України від 16 лист. 2000 р. // Офіційний вісник України. — 2000. — № 47. — Ст. 1375.

Рішення у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) : рішення Конституційного Суду України № 23-рп/2009 від 30 верес. 2009 р. // Офіційний вісник України. — 2009. — № 79. — Ст. 2694.

Альперт С. А. Субъекты уголовного процесса / Альперт С. А. — Х. : НЮАУ, 1997. — 60 с.

Бегма А. П. Прокурор як суб'єкт кримінально-процесуальної діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза ; оперативно-розшукова діяльність» / А. П. Бегма. — К., 2011. — 20 с.

Булейко О. Л. Участь понятьх у кримінальному процесі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза ; оперативно-розшукова діяльність» / О. Л. Булейко. — К., 2009. — 16 с.

Давиденко С. В. Потерпілий як суб'єкт кримінально-процесуального доказування : [монографія] / Давиденко С. В. — Х. : Фінн, 2008. — 296 с.

Зейкан Я. П. Захист у кримінальній справі : наук.-практ. комент. / Зейкан Я. П. — К. : КНТ, 2007. — 600 с.

Каркач П. М. Державне обвинувачення в суді: конституційна функція прокуратури : [навч.-метод. посіб.] / Каркач П. М. — Х. : Право, 2007. — 208 с.

Кримінально-процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар / за заг. ред. В. Т. Маляренка, В. Г. Гончаренка — [6-те вид., перероб. та допов.]. — К. : Юрисконсульт ; Юстініан, 2010. — 896 с.

Кримінальний процес : підруч. / [Ю. М. Грошевий, Т. М. Мирошніченко, Д. В. Філін, С. В. Давиденко, В. І. Маринів, В. М. Іщенко, С. Б. Фомін, В. В. Вапнярчук, О. В. Капліна, О. Г. Шило] ; Нац. юрид. акад. ім. Я. Мудрого. — Х. : Право, 2010. — 606 с.

Корчева Т. В. Проблеми діяльності захисника у досудовому провадженні та в суді першої інстанції / Корчева Т. В. — Х. : Вапнярчук Н. М., 2007. — 200 с.

Кучевський П. В. Діяльність адвоката у кримінальному процесі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза ; оперативно-розшукова діяльність» / П. В. Кучевський. — К., 2011. — 16 с.

Михайлів С. В. Адвокат – представник потерпілого у крим. поцесі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09

«Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза ; оперативно-розшукова діяльність» / С. В. Михайлів. — К., 2011. — 18 с.

Михеєнко М. М. Кримінальний процес України : [підруч.] / Михеєнко М. М., Нор В. Т., Шибіко В. П. — [2-ге вид., перероб. і доп.]. — К. : Либідь, 1999. — 536 с.

Мовчан Г. В. Процесуальні повноваження прокурора у досудовому провадженні та в суді першої інстанції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза ; оперативно-розшукова діяльність» / Г. В. Мовчан. — Х., 2010. — 20 с.

Письменний Д. П. Слідчий органу досудового розслідування : проблеми правової регламентації в проекті Кримінального процесуального кодексу України / Д. П. Письменний // Проблеми реформування кримінально-процесуального та кримінального законодавства України : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 14 жовт. 2011 р.). — Х., 2011. — С. 182—186.

Удалова Л. Д. Кримінальний процес України : [навч. посіб.] / Удалова Л. Д. — К. : ПАЛИВОДА А. В., 2007. — 352 с.

Удалова Л. Д. Суб'єкти кримінально-процесуального доказування : [навч. посіб.] / Л. Д. Удалова, О. В. Рибалка. — К. : КНТ, 2012. — 160 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Сформувати уявлення про поняття учасників кримінального провадження, визначити їх класифікацію та з'ясувати процесуальну характеристику окремих учасників кримінального провадження.

ВСТУП

Щодня доводиться вступати у різного роду суспільні відносини і при цьому ми часто навіть не звертаємо уваги на те, які права і обов'язки ми маємо, тому що такі міжлюдські стосунки нам звичні.

Участь же осіб в кримінально-процесуальному провадженні вимагає чіткого знання прав та обов'язків кожного суб'єкта (учасника) цих відносин. Адже саме в ході кримінального процесу вирішується питання про притягнення особи до кримінальної відповідальності – суттєвого обмеження її прав та свобод.

Серед завдань кримінального судочинства ст. 2 КПК першими визначає захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорону прав та законних інтересів учасників кримінального провадження.

Формулювання у Кодексі цих завдань є уточненням щодо спеціальних суб'єктів – учасників кримінального судочинства – норми ч. 2 ст. 3 Конституції України, яка визначає, що держава відповідає перед людиною за свою діяльність, а утвердження й забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Це означає, що кримінальне судочинство покликане гарантувати всім його учасникам створення належних умов для повної і безперешкодної реалізації їхніх законних прав та інтересів, у тому числі і їхніх спеціальних прав як учасників кримінального судочинства.

З огляду на вище викладене дана тема має важливе значення в підготовці курсантів. Вони повинні чітко знати хто має залучатися до участі в кримінальному судочинстві й які права і обов'язки при цьому особа матиме. Все це спрямовано на досягнення законності та правопорядку в

нашій державі, захисту головної її цінності – прав та законних інтересів людини.

1. ПОНЯТТЯ І КЛАСИФІКАЦІЯ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Кримінальний процесуальний кодекс України, прийнятий 13 квітня 2012 року, чітко не визначає поняття і не подає класифікацію суб'єктів (учасників) кримінального провадження, тому їх називають по-різному:

- 1) особи, які беруть участь у процесуальній дії – статті 104, 107 КПК;
- 2) учасники кримінального провадження – статті 27, 113, 237 КПК та ін.;
- 3) учасники судового провадження – статті 34, 107, 317, 347 КПК та ін.;
- 4) сторони кримінального провадження – статті 22, 26, 68, 69, 71 КПК та ін.;
- 5) фізичні особи 36, 39 КПК.

Згідно пункту 19 ст. 3 КПК сторонами кримінального провадження – з боку обвинувачення є слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор, а також потерпілий, його представник та законний представник; з боку захисту є підозрюваний, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхні захисники та законні представники.

Пункт 25 згаданої статті вказує, що учасниками кримінального провадження є сторони кримінального провадження, потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач та його представник, особа, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію), заявник, свідок та його адвокат, понятий, заставодавець, перекладач, експерт, спеціаліст, секретар судового засідання, судовий розпорядник.

Згідно пункту 26 ст. 3 КПК то учасниками судового провадження є сторони кримінального провадження, потерпілий, його представник та

законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач та його представник, а також інші особи, за клопотанням або скаргами яких у випадках, передбачених цим Кодексом, здійснюється судове провадження.

До прийняття Кримінального процесуального кодексу України, у теорії кримінального процесу осіб, які брали участь у кримінальному судочинстві, іменували «учасники кримінального процесу», «учасники кримінального судочинства», «суб'єкти кримінально-процесуального права» тощо. Проте більшість науковців осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, називають суб'єктами кримінально-процесуальної діяльності.

Суб'єкти (учасники) кримінального провадження – це державні органи та посадові особи, які ведуть кримінальний процес, або залучаються до нього, вступають між собою у процесуальні правовідносини, набуваючи процесуальних прав і виконуючи процесуальні обов'язки.

Усі особи, які вступають в процесуальні правовідносини, незалежно від підстав і обсягу їх прав, повноважень чи обов'язків, стадії кримінального процесу, в котрій вони беруть участь, чи тривалості їх участі в процесі, є суб'єктами кримінального процесу. В кримінально-процесуальні відносини різні особи втягуються по-різному. Перші – в силу необхідності захищати свої права і законні інтереси (потерпілий, цивільний позивач тощо); другі – в силу своїх посадових обов'язків (слідчий, прокурор, суддя тощо); треті – за дорученням чи угодою (представник цивільного позивача, захисник тощо); четверті – притягаються до участі в процесі у примусовому порядку (підозрюваний, обвинувачений, підсудний).

Усі суб'єкти (учасники) кримінального провадження характеризуються тим, що вони:

а) беруть участь у провадженні на підставах і у порядку, передбачених кримінально-процесуальним законом, за умови, що відсутні обставини, за яких закон виключає можливість їх участі у провадженні;

б) мають визначені права та обов'язки (закон визначає порядок їх реалізації);

в) діють у кримінальному судочинстві відповідно до своїх прав та обов'язків у встановленому порядку;

г) вступають у процесуальні правовідносини;

д) несуть відповідальність за невиконання своїх обов'язків або порушення прав інших учасників.

Усі без винятку суб'єкти (учасники) кримінального провадження зобов'язані дотримуватись чинного законодавства, поважати честь і гідність інших учасників процесу й мають право на забезпечення-особистої безпеки.

За характером виконуваних функцій, завдань і свого процесуального статусу вони поділялись на чотири групи.

1. *Державні органи і посадові особи, які ведуть кримінальний процес і залучають до його сфери всіх інших суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності (суд, суддя, прокурор, слідчий, начальник слідчого відділу, орган дізнання, особа, яка провадить дізнання).*

2. *Особи, які захищають свої або представлені інтереси в кримінальному процесі.* Вони можуть здійснювати функцію приватного обвинувачення або функцію захисту від підозри, обвинувачення і захисту інших законних інтересів: потерпілий, цивільний позивач та їх представники; підозрюваний; особа, щодо якої вирішується питання про відмову в порушенні або про закриття кримінальної справи з nereабілітуючих обставин; особа, щодо якої орган дізнання без порушення кримінальної справи встановлює у порядку протокольної форми досудової підготовки матеріалів обставини вчинення нею злочину; обвинувачений (підсудний, засуджений, виправданий), його законний представник; захисник; цивільний відповідач і його представник; особа, яка вчинила діяння у стані неосудності або захворіла на душевну хворобу після вчинення злочину, щодо якої розслідується справа і вирішується питання про застосування примусового заходу медичного характеру.

3. *Представники громадських організацій і трудових колективів:* громадський обвинувач і громадський захисник, а також всі інші представники громадськості, спеціально уповноважені для участі в судовому розгляді справи; представники органів, які відають виконанням покарання.

4. *Особи які відіграють допоміжну роль у кримінальному процесі:* заявник про злочин; особа, яка дає пояснення органу дізнання, слідчому, прокурору, судді; свідок; експерт, керівник експертної установи; спеціаліст; перекладач; особа, яка розуміє знаки німого або глухого; поняті; поручителі; заставодавці; педагог; лікар, батьки або інші законні представники неповнолітнього свідка, разом з якими впізнаваний пред'являється для впізнання; особи, які беруть участь у відтворенні обстановки й обставин події; обшукуваний, освідуваний; особа, у якої беруть зразки для експертного дослідження; особи, що займають приміщення, в якому провадяться обшук, виїмка, огляд або опис майна; особи, присутні при провадженні обшуку або виїмки; особа, котрій передано на зберігання майно, на яке накладено арешт; секретар судового засідання.

В юридичній літературі (Удалова Л.Д.) пропонувалась така класифікація суб'єктів (учасників) кримінально-процесуальної діяльності:

1. Державні органи і посадові особи, які ведуть кримінальний процес: суд, суддя, прокурор, слідчий, начальник слідчого відділу, орган дізнання, особа, яка провадить дізнання.

2. Особи, котрі захищають свої права або представлені інтереси у кримінальному процесі: потерпілий, підозрюваний, обвинувачений, захисник, цивільний позивач, цивільний відповідач, представники потерпілого, цивільного позивача та відповідача.

3. Особи, які відіграють допоміжну роль у кримінальному процесі: свідок, спеціаліст, експерт, перекладач, понятий, секретар судового засідання та ін.

На наш погляд, відповідно до глави 3 Кримінального процесуального кодексу, яка має назву «Суд, сторони та інші учасники кримінального

провадження» найбільш доцільною є така класифікація суб'єктів (учасників) кримінально-процесуальної діяльності:

1. Суд.
2. Сторона обвинувачення: прокурор; органи досудового розслідування; керівник органу досудового розслідування; слідчий; оперативні підрозділи.
3. Сторона захисту: підозрюваний, обвинувачений та їх законні представники; виправданий; засуджений; захисник.
4. Потерпілий і його представник.
5. Інші учасники кримінального провадження (заявник; цивільний позивач і відповідач та їх представники; свідок; перекладач; експерт; спеціаліст; секретар судового засідання; судовий розпорядок.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Отже, суб'єкти (учасники) кримінального процесу – це державні органи та посадові особи, які ведуть кримінальний процес, або залучаються до нього, вступають між собою у процесуальні правовідносини, набуваючи процесуальних прав і виконуючи процесуальні обов'язки.

Усі особи, які вступають в процесуальні правовідносини, незалежно від підстав і обсягу їх прав, повноважень чи обов'язків, стадії кримінального процесу, в котрій вони беруть участь, чи тривалості їх участі в процесі, є суб'єктами кримінального процесу.

2. СУД, СЛІДЧИЙ СУДДЯ, ПРИСЯЖНИЙ ЯК СУБ'ЄКТИ (УЧАСНИКИ) КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Суд – це єдиний державний орган, на який покладена функція правосуддя. Відповідно до ч. 1 ст. 127 Конституції України, правосуддя здійснюють професійні судді й, у визначених законом випадках, народні засідателі та присяжні. Відмова у здійсненні правосуддя не допускається.

У кримінальному судочинстві суд – це активний його суб'єкт. Тому не можна вважати суд виключно арбітром у кримінальному процесі. Коли суд здійснює правосуддя, він реалізує суддівську дискрецію, або суддівський розсуд. Суддівський розсуд – це передбачена юридичними нормами правозастосовна діяльність суду, яка здійснюється у процесуальній формі та встановлених кримінально-процесуальним законодавством межах, повинна бути мотивованою та полягає у виборі варіантів вирішення у кримінальному судочинстві правових питань, що виникають.

Кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк більше десяти років, здійснюється колегіально судом у складі трьох професійних суддів.

Кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється колегіально судом у складі трьох професійних суддів, а за клопотанням обвинуваченого – судом присяжних у складі двох професійних суддів та трьох присяжних. Кримінальне провадження стосовно кількох обвинувачених розглядається судом присяжних стосовно всіх обвинувачених, якщо хоча б один з них заявив клопотання про такий розгляд. Кримінальне провадження стосовно службових осіб, які займають особливо відповідальне становище відповідно до ч. 1 ст. 9 Закону України «Про державну службу», та осіб, посади яких віднесено до першої категорії посад державних службовців, здійснюється колегіально судом у складі трьох професійних суддів, які мають стаж роботи на посаді судді не менше п'яти років, а у разі здійснення кримінального провадження щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, за клопотанням обвинуваченого – судом присяжних у складі двох професійних суддів, які мають стаж роботи на посаді судді не менше п'яти років, та трьох присяжних.

Кримінальне провадження в апеляційному порядку здійснюється колегіально судом у складі не менше трьох професійних суддів. Кримінальне провадження стосовно службових осіб, які займають особливо відповідальне становище відповідно до ч. 1 ст. 9 Закону України «Про державну службу», та осіб, посади яких віднесено до першої категорії посад державних службовців, здійснюється колегіально судом у складі п'яти професійних суддів, які мають стаж роботи на посаді судді не менше семи років.

Кримінальне провадження в касаційному порядку здійснюється колегіально судом у складі не менше трьох професійних суддів. Кримінальне провадження стосовно службових осіб, які займають особливо відповідальне становище відповідно до ч. 1 ст. 9 Закону України «Про державну службу», та осіб, посади яких віднесено до першої категорії посад державних службовців, здійснюється колегіально судом у складі семи професійних суддів, які мають стаж роботи на посаді судді не менше десяти років.

Суддя чи склад колегії суддів для розгляду конкретного кримінального провадження визначається згідно автоматизованої системи документообігу суду.

Кримінальне провадження щодо розгляду стосовно неповнолітньої особи обвинувального акта, клопотань про звільнення від кримінальної відповідальності, застосування примусових заходів виховного чи медичного характеру, їх продовження, зміну чи припинення, а також кримінальне провадження в апеляційному, касаційному порядку щодо перегляду прийнятих із зазначених питань судових рішень здійснюються суддею, уповноваженим згідно із Законом України «Про судоустрій і статус суддів» на здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх.

У разі якщо таке кримінальне провадження має здійснюватися судом колегіально, головуючим під час судового розгляду може бути лише суддя, уповноважений згідно з Законом України «Про судоустрій і статус суддів» на здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх.

З метою виконання завдань, які стоять перед судами щодо реалізації третьої – судової влади у державі, їх наділено широкими повноваженнями. Під час судового розгляду кримінальної справи по суті, діють всі принципи кримінального процесу. Отже, суди мають, на підставі закону, всі необхідні й достатні процесуальні та матеріально-правові засоби для правильного та неупередженого розгляду і вирішення кримінальної справи. Ніякі інші органи й посадові особи не наділено такими можливостями, як суд та суддя.

Слідчий суддя – суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення у порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, та у випадку розгляду клопотань щодо негласних слідчих (розшукових) дій – голова чи за його визначенням інший суддя Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя.

Слідчий суддя (слідчі судді) у суді першої інстанції обирається зборами суддів зі складу суддів цього суду

Присяжними визнаються громадяни України, які у випадках, передбачених процесуальним законом, залучаються до здійснення правосуддя, забезпечуючи згідно з Конституцією України безпосередню участь народу у здійсненні правосуддя (ст. 63 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

Суд присяжних утворюється при місцевому загальному суді першої інстанції.

Усі питання, пов'язані з судовим розглядом, окрім питань щодо обрання, скасування або заміни запобіжного заходу в суді, судді й присяжні вирішують спільно.

Розгляд кримінального провадження судом присяжних можливе, коли за законом передбачене покарання у виді довічного позбавлення волі обвинуваченого, якщо під час підготовчого судового засідання про це ним заявлене клопотання.

Присяжний має право:

- брати участь у дослідженні всіх відомостей та доказів у судовому засіданні;
- робити нотатки під час судового засідання;
- з дозволу головуючого ставити запитання обвинуваченому, потерпілому, свідкам, експертам, іншим особам, які допитуються;
- просити головуючого роз'яснити норми закону, що підлягають застосуванню під час вирішення питань, юридичні терміни і поняття, зміст оголошених у судовому засіданні документів, ознаки злочину, у вчиненні якого обвинувачується особа.

Присяжний зобов'язаний:

- правдиво відповісти на запитання головуючого і учасників судового провадження щодо можливих перешкод, передбачених законом, для його участі в судовому розгляді, його стосунків з особами, які беруть участь у кримінальному провадженні, що підлягає розгляду, та поінформованості про його обставини, а також на вимогу головуючого подати необхідну інформацію про себе;
- додержуватись порядку в судовому засіданні і виконувати розпорядження головуючого;
- не відлучатись із залу судового засідання під час судового розгляду;
- не спілкуватися без дозволу головуючого з особами, що не входять до складу суду, стосовно суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього;
- не збирати відомості, що стосуються кримінального провадження, поза судовим засіданням.
- не розголошувати відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і стали відомі присяжному у зв'язку з виконанням його обов'язків.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Отже, положення щодо здійснення правосуддя виключно судами закріплено на конституційному рівні (ст. 124 Конституції України) і деталізовано у процесуальному законодавстві та Законі України «Про судоустрій і статус суддів».

Правосуддя як функція судової влади здійснюється незалежними та безсторонніми судами, утвореними згідно із законом. У кримінальному провадженні правосуддя здійснюють професійні судді та, у визначених законом випадках, присяжні в рамках відповідних судових процедур.

3. СТОРОНА ОБВИНУВАЧЕННЯ

Прокурор – це суб'єкт кримінального процесу, що бере участь у всіх його стадіях, здійснюючи при цьому нагляд за дотриманням законів і підтримуючи державне обвинувачення у суді.

Згідно ст. 121 Конституції України прокурор виконує у кримінальному процесі дві функції: функцію підтримання державного обвинуваченого і функцію нагляду за дотриманням законів органами розслідування.

Згідно п. 15 ст. 3 КПК прокурором є особа, яка обіймає посаду, передбачену статтею 17 Закону України "Про прокуратуру", та діє у межах своїх повноважень.

Прокурор, здійснюючи свої повноваження є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові та фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення прокурора.

Прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, уповноважений:

- починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених КПК;
- мати повний доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування;
- доручати органу досудового розслідування проведення досудового розслідування;
- доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а в необхідних випадках – особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії;
- доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам;
- призначати ревізії та перевірки;
- скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчих;
- ініціювати перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого за наявності підстав, передбачених КПК, для його відводу, або у випадку неефективного досудового розслідування;
- приймати процесуальні рішення під час кримінального провадження, в тому числі щодо закриття кримінального провадження та продовження строків досудового розслідування;
- погоджувати або відмовляти у погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення слідчих

(розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій чи самостійно подавати слідчому судді такі клопотання;

- повідомляти особі про підозру;
- пред'являти цивільний позов в інтересах держави та громадян, які через фізичний стан чи матеріальне становище, недосягнення повноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність неспроможні самостійно захистити свої права, у порядку, передбаченому КПК;
- затверджувати чи відмовляти у затвердженні обвинувального акта, клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, вносити зміни до складеного слідчим обвинувального акта чи зазначених клопотань, самостійно складати обвинувальний акт чи зазначені клопотання;
- звертатись до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру чи клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності;
- підтримувати державне обвинувачення в суді, відмовлятися від підтримання державного обвинувачення, змінювати його або висувати додаткове обвинувачення;
- погоджувати запит органу досудового розслідування про міжнародну правову допомогу, передання кримінального провадження або самостійно звертатися з таким клопотанням;
- доручати органу досудового розслідування виконання запиту (доручення) компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу або перейняття кримінального провадження, перевіряти повноту і законність проведення процесуальних дій, а також повноту, всебічність

та об'єктивність розслідування у перейнятому кримінальному провадженні;

- перевіряти перед направленням прокуророві вищого рівня документи органу досудового розслідування про видачу особи (екстрадицію), повертати їх відповідному органу з письмовими вказівками, якщо такі документи необґрунтовані або не відповідають вимогам міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, чи законам України;

- доручати органам досудового розслідування проведення розшуку і затримання осіб, які вчинили кримінальне правопорушення за межами України, виконання окремих процесуальних дій з метою видачі особи (екстрадиції) за запитом компетентного органу іноземної держави;

- оскаржувати судові рішення;

- здійснювати інші повноваження, передбачені КПК.

Генеральний прокурор України, його заступники, прокурори Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя і прирівняні до них прокурори своєю мотивованою постановою мають право доручити здійснення досудового розслідування будь-якого кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування, у тому числі слідчому підрозділу вищого рівня в межах одного органу, у разі неефективного досудового розслідування. Також мають право скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчих та підпорядкованих прокурорів у межах строків досудового розслідування. Про скасування таких постанов повідомляється прокурор, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення відповідного досудового розслідування.

На подання апеляційної чи касаційної скарги, заяви про перегляд судового рішення Верховним Судом України чи за нововиявленими обставинами мають право, незалежно від їх участі в судовому провадженні,

службові особи органів прокуратури вищого рівня: Генеральний прокурор України, прокурори Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя і прирівняні до них прокурори, їх заступники.

Генеральний прокурор України, прокурори Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя і прирівняні до них прокурори, їх заступники мають право доповнити, змінити або відмовитися від апеляційної чи касаційної скарги, заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, внесених ними або прокурорами нижчого рівня.

У судовому провадженні з перегляду судових рішень в апеляційному чи касаційному порядку, Верховним Судом України або за нововиявленими обставинами можуть брати участь службові особи органів прокуратури вищого рівня.

Прокурор, який здійснюватиме повноваження прокурора у конкретному кримінальному провадженні, визначається керівником відповідного органу прокуратури після початку досудового розслідування. У разі необхідності керівник органу прокуратури може визначити групу прокурорів, які здійснюватимуть повноваження прокурорів у конкретному кримінальному провадженні, а також старшого прокурора такої групи, який керуватиме діями інших прокурорів.

Уданому випадку, прокурор здійснює повноваження прокурора у кримінальному провадженні з його початку до завершення. Якщо прокурор, який у відповідному кримінальному провадженні здійснює повноваження прокурора, не може їх здійснювати у зв'язку із його відводом, тяжкої хвороби, звільнення із органів прокуратури або з іншої поважної причини, що унеможлиблює його участь у кримінальному провадженні, повноваження прокурора покладаються на іншого прокурора керівником відповідного органу прокуратури. У виняткових випадках повноваження прокурора можуть бути покладені керівником органу прокуратури на іншого прокурора

цього органу прокуратури через неефективне здійснення прокурором нагляду за дотриманням законів під час проведення досудового розслідування.

Слідчий – посадова особа, уповноважена в межах компетенції, передбаченої кримінально-процесуальним законодавством, здійснювати досудове розслідування у кримінальному провадженні. Слідчий несе відповідальність за законність та своєчасність здійснення процесуальних дій. Слідчий, здійснюючи свої повноваження є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку забороняється. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові та фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення слідчого.

Відповідно до чинного законодавства органами досудового розслідування (органами, що здійснюють дізнання і досудове слідство) є слідчі підрозділи:

- органів внутрішніх справ;
- органів безпеки;
- органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства;
- органів державного бюро розслідувань;
- підрозділ детективів, підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України.

Досудове розслідування здійснюють слідчі органу досудового розслідування одноособово або слідчою групою.

Повноваження слідчого:

- починати досудове розслідування;
- проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії;
- доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам;

- призначати ревізії та перевірки у порядку, визначеному законом;
- звертатися за погодженням із прокурором до слідчого судді з клопотаннями про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій;
- повідомляти за погодженням із прокурором особі про підозру;
- за результатами розслідування скласти обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та подавати їх прокурору на затвердження;
- приймати процесуальні рішення, у тому числі щодо закриття кримінального провадження за наявності підстав, передбачених статтею 284 КПК;
- здійснювати інші повноваження, передбачені КПК.

Слідчий зобов'язаний виконувати доручення та вказівки прокурора, які надаються у письмовій формі. Невиконання слідчим законних вказівок та доручень прокурора, тягне за собою передбачену законом відповідальність.

Як виняток, якщо прокурор відмовляє у погодженні клопотання слідчого до слідчого судді про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій чи негласних слідчих (розшукових) дій, слідчий має право звернутися до керівника органу досудового розслідування, який після вивчення клопотання за необхідності ініціює розгляд питань, порушених у ньому, перед прокурором вищого рівня, який протягом трьох днів погоджує відповідне клопотання або відмовляє у його погодженні.

При досудовому розслідуванні кримінальних проступків у встановлених законом випадках повноваження слідчого органу досудового розслідування можуть здійснюватися співробітниками інших підрозділів

органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства.

Керівник органу досудового розслідування – це уповноважена державою посадова особа, що очолює орган досудового розслідування. Він організовує досудове розслідування.

Повноваження керівника органу досудового розслідування:

- визначати слідчого (слідчих), який здійснюватиме досудове розслідування, а у випадках здійснення досудового розслідування слідчою групою – визначати старшого слідчої групи, який керує діями інших слідчих;
- відсторонювати слідчого від проведення досудового розслідування мотивованою постановою за ініціативою прокурора або з власної ініціативи з наступним повідомленням прокурора та призначати іншого слідчого у зв'язку із його відводом або у разі неефективного досудового розслідування;
- ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування, давати слідчому письмові вказівки, які не можуть суперечити рішенням та вказівкам прокурора;
- вживати заходів до усунення порушень вимог законодавства, у випадку їх допущення слідчим;
- погоджувати проведення слідчих (розшукових) дій та продовжувати строк їх проведення;
- здійснювати досудове розслідування, користуючись при цьому повноваженнями слідчого;
- здійснювати інші повноваження, передбачені КПК.

Керівник органу досудового розслідування зобов'язаний виконувати доручення та вказівки прокурора, які даються у письмовій формі. Невиконання керівником органу досудового розслідування законних вказівок та доручень прокурора, тягне за собою передбачену законом відповідальність.

Оперативні підрозділи – здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора. До оперативних підрозділів належать органи внутрішніх справ, органи безпеки, Національне антикорупційне бюро України, Державне бюро розслідувань, органи, що здійснюють контроль за додержанням податкового і митного законодавства, органи Державної пенітенціарної служби України, органи Державної прикордонної служби України.

Під час виконання доручень слідчого, прокурора співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. Співробітники оперативних підрозділів (крім підрозділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України) не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора. Доручення слідчого, прокурора щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій є обов'язковими для виконання оперативним підрозділом.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Отже, прокурор – це суб'єкт кримінального процесу, що бере участь у всіх його стадіях, здійснюючи при цьому нагляд за дотриманням законів і підтримуючи державне обвинувачення у суді.

Слідчий – посадова особа, уповноважена в межах компетенції, передбаченої кримінально-процесуальним законодавством, здійснювати досудове розслідування у кримінальному провадженні.

Керівник органу досудового розслідування – це уповноважена державою посадова особа, що очолює орган досудового розслідування

Оперативні підрозділи – здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора.

4. СТОРОНА ЗАХИСТУ

Підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому [статтями 276-279](#) цього Кодексу, повідомлено про підозру, особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений цим Кодексом для вручення повідомлень.

Обвинуваченим (підсудним) є особа, обвинувальний акт щодо якої переданий до суду у порядку, передбаченому статтею 291 цього Кодексу.

Підозрюваний, обвинувачений має право:

1) знати, у вчиненні якого кримінального правопорушення його підозрюють, обвинувачують;

2) бути чітко і своєчасно повідомленим про свої права, передбачені цим Кодексом, а також отримати їх роз'яснення;

3) на першу вимогу мати захисника і побачення з ним до першого допиту з дотриманням умов, що забезпечують конфіденційність спілкування, а також після першого допиту – мати такі побачення без обмеження їх кількості й тривалості; на участь захисника у проведенні допиту та інших процесуальних дій; на відмову від захисника в будь-який момент кримінального провадження; на отримання правової допомоги захисника за рахунок держави у випадках, передбачених цим Кодексом, та/або законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги, в тому числі у зв'язку з відсутністю коштів на її оплату;

4) не говорити нічого з приводу підозри проти нього, обвинувачення або у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання;

5) давати пояснення, показання з приводу підозри, обвинувачення чи в будь-який момент відмовитися їх давати;

6) вимагати перевірки обґрунтованості затримання;

7) у разі затримання або застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою – на негайне повідомлення членів сім'ї, близьких родичів чи інших осіб про затримання і місце свого перебування згідно з положеннями статті 213 КПК;

8) збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді докази;

9) брати участь у проведенні процесуальних дій;

10) під час проведення процесуальних дій ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дій, які заносяться до протоколу;

11) застосовувати з додержанням вимог цього Кодексу технічні засоби при проведенні процесуальних дій, в яких він бере участь. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд мають право заборонити застосування технічних засобів при проведенні окремої процесуальної дії чи на певній стадії кримінального провадження з метою нерозголошення відомостей, які містять таємницю, що охороняється законом, чи стосуються інтимного життя особи, про що виноситься (постановляється) вмотивована постанова (ухвала);

12) заявляти клопотання про проведення процесуальних дій, про забезпечення безпеки щодо себе, членів своєї сім'ї, близьких родичів, майна, житла тощо;

13) заявляти відводи;

14) ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування в порядку, передбаченому статтею 221 цього Кодексу, та вимагати відкриття матеріалів згідно зі статтею 290 цього Кодексу;

15) одержувати копії процесуальних документів та письмові повідомлення;

16) оскаржувати рішення, дії та бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді в порядку, передбаченому цим Кодексом;

17) вимагати відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, в порядку, визначеному законом, а також відновлення репутації, якщо підозра, обвинувачення не підтвердилися;

18) користуватися рідною мовою, отримувати копії процесуальних документів рідною або іншою мовою, якою він володіє, та в разі необхідності користуватися послугами перекладача за рахунок держави.

Обвинувачений має право:

1) брати участь під час судового розгляду у допиті свідків обвинувачення або вимагати їхнього допиту, а також вимагати виклику і допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення;

2) збирати і подавати суду докази;

3) висловлювати в судовому засіданні свою думку щодо клопотань інших учасників судового провадження;

4) виступати в судових дебатах;

5) ознайомлюватися з журналом судового засідання та технічним записом судового процесу, які йому зобов'язані надати уповноважені працівники суду, і подавати щодо них свої зауваження;

6) оскаржувати в установленому цим Кодексом порядку судові рішення та ініціювати їх перегляд, знати про подані на них апеляційні та касаційні скарги, заяви про їх перегляд, подавати на них заперечення.

Підозрюваний, обвинувачений мають також інші процесуальні права, передбачені цим Кодексом.

Підозрюваний, обвинувачений, який є іноземцем і тримається під вартою, має право на зустріч з представником дипломатичної чи консульської установи своєї держави, яку йому зобов'язана забезпечити адміністрація місця ув'язнення.

Підозрюваний, обвинувачений зобов'язаний:

1) прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, а в разі неможливості прибути за викликом у призначений строк – заздалегідь повідомити про це зазначених осіб;

2) виконувати обов'язки, покладені на нього рішенням про застосування заходів забезпечення кримінального провадження;

3) підкорятися законним вимогам та розпорядженням слідчого, прокурора, слідчого судді, суду.

Підозрюваному, обвинуваченому вручається пам'ятка про його процесуальні права та обов'язки одночасно з їх повідомленням особою, яка здійснює таке повідомлення.

Виправданим у кримінальному провадженні є обвинувачений, виправдувальний вирок суду щодо якого набрав законної сили.

Засудженим у кримінальному провадженні є обвинувачений, обвинувальний вирок суду щодо якого набрав законної сили.

Виправданий, засуджений має права обвинуваченого, передбачені статтею 42 КПК, в обсязі, необхідному для його захисту на відповідній стадії судового провадження.

Якщо підозрюваним, обвинуваченим є неповнолітній або особа, визнана у встановленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною, до участі в процесуальній дії разом з ним залучається його *законний представник*.

Як законні представники можуть бути залучені батьки (усиновлювачі), а в разі їх відсутності – опікуни чи піклувальники особи, інші повнолітні близькі родичі чи члени сім'ї, а також представники органів опіки і піклування, установ і організацій, під опікою чи піклуванням яких перебуває неповнолітній, недієздатний чи обмежено дієздатний.

Про залучення законного представника слідчий, прокурор виносить постанову, а слідчий суддя, суд постановляє ухвалу, копія якої вручається законному представнику.

У разі якщо дії чи інтереси законного представника суперечать інтересам особи, яку він представляє, за рішенням слідчого, прокурора, слідчого судді, суду такий законний представник замінюється іншим з числа осіб, зазначених у частині другій цієї статті.

Законний представник користується процесуальними правами особи, інтереси якої він представляє, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена представнику.

Захисником є адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію).

Захисником не може бути адвокат, відомості про якого не внесено до Єдиного реєстру адвокатів України або стосовно якого у Єдиному реєстрі адвокатів України містяться відомості про зупинення або припинення права на заняття адвокатською діяльністю.

Захисник не має права взяти на себе захист іншої особи або надавати їй правову допомогу, якщо це суперечить інтересам особи, якій він надає або раніше надавав правову допомогу.

Неприбуття захисника для участі у проведенні певної процесуальної дії, якщо захисник був завчасно попереджений про її проведення, і за умови, що підозрюваний, обвинувачений не заперечує проти проведення процесуальної дії за відсутності захисника, не може бути підставою для визнання цієї процесуальної дії незаконною, крім випадків, коли участь захисника є обов'язковою.

Якщо підозрюваний, обвинувачений заперечує проти проведення процесуальної дії за відсутності захисника, проведення процесуальної дії

відкладається або для її проведення залучається захисник у порядку, передбаченому статтею 53 КПК.

Одночасно брати участь у судовому розгляді можуть не більше п'яти захисників одного обвинуваченого.

Захисник користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він здійснює, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена захиснику, з моменту надання документів, передбачених статтею 50 КПК, слідчому, прокурору, слідчому судді, суду.

Захисник має право брати участь у проведенні допиту та інших процесуальних діях, що проводяться за участю підозрюваного, обвинуваченого, до першого допиту підозрюваного мати з ним конфіденційне побачення без дозволу слідчого, прокурора, суду, а після першого допиту – такі ж побачення без обмеження кількості та тривалості. Такі зустрічі можуть відбуватись під візуальним контролем уповноваженої службової особи, але в умовах, що виключають можливість прослуховування чи підслуховування.

Документи, пов'язані з виконанням захисником його обов'язків, без його згоди не підлягають огляду, вилученню чи розголошенню слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом.

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх службові особи зобов'язані виконувати законні вимоги захисника.

Захисник зобов'язаний використовувати засоби захисту, передбачені цим Кодексом та іншими законами України, з метою забезпечення дотримання прав і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого та з'ясування обставин, які спростовують підозру чи обвинувачення, пом'якшують чи виключають кримінальну відповідальність підозрюваного, обвинуваченого.

Захисник зобов'язаний перебувати для участі у виконанні процесуальних дій за участю підозрюваного, обвинуваченого. У разі

неможливості прибути в призначений строк захисник зобов'язаний завчасно повідомити про таку неможливість та її причини слідчого, прокурора, слідчого суддю, суд, а у випадках, коли він призначений органом (установою), уповноваженим законом на надання безоплатної правової допомоги, – також і цей орган (установу).

Захисник без згоди підозрюваного, обвинуваченого не має права розголошувати відомості, які стали йому відомі у зв'язку з участю в кримінальному провадженні і становлять адвокатську або іншу, охоронювану законом таємницю.

Захисник після його залучення має право відмовитися від виконання своїх обов'язків лише у випадках:

1) коли є обставини, які згідно з КПК виключають його участь у кримінальному провадженні;

2) незгоди з підозрюваним, обвинуваченим щодо вибраного ним способу захисту, за винятком випадків обов'язкової участі захисника;

3) умисного невиконання підозрюваним, обвинуваченим умов укладеного з захисником договору, яке проявляється, зокрема, у систематичному недодержанні законних порад захисника, порушенні вимог цього Кодексу тощо;

4) коли він свою відмову мотивує відсутністю належної кваліфікації для надання правової допомоги у конкретному провадженні, що є особливо складним.

Захисник може у будь-який момент бути залученим підозрюваним, обвинуваченим, їх законними представниками, а також іншими особами за проханням чи згодою підозрюваного, обвинуваченого до участі у кримінальному провадженні. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані надати затриманій особі чи особі, яка тримається під вартою, допомогу у встановленні зв'язку із захисником або особами, які можуть запросити захисника, а також надати можливість використати засоби зв'язку для запрошення захисника. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані

утримуватися від надання рекомендацій щодо залучення конкретного захисника.

Слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд зобов'язані забезпечити участь захисника у кримінальному провадженні у випадках:

1) коли відповідно до вимог статті 52 КПК участь захисника є обов'язковою, а підозрюваний, обвинувачений не залучив захисника;

2) коли підозрюваний, обвинувачений заявив клопотання про залучення захисника, але за відсутністю коштів чи з інших об'єктивних причин не може його залучити самостійно;

3) коли слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд вирішить, що обставини кримінального провадження вимагають участі захисника, а підозрюваний, обвинувачений не залучив його.

Захисник може бути залучений слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом в інших випадках, передбачених законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги.

У випадках, передбачених частиною першою цієї статті, слідчий, прокурор виносить постанову, а слідчий суддя та суд постановляє ухвалу, якою доручає відповідному органу (установі), уповноваженому законом на надання безоплатної правової допомоги, призначити адвоката для здійснення захисту за призначенням та забезпечити його прибуття у зазначені у постанові (ухвалі) час і місце для участі у кримінальному провадженні.

Постанова (ухвала) про доручення призначити адвоката негайно направляється відповідному органу (установі), уповноваженому законом на надання безоплатної правової допомоги, і є обов'язковою для негайного виконання. Невиконання, неналежне або несвоєчасне виконання постанови (ухвали) про доручення призначити адвоката тягнуть відповідальність, встановлену законом.

Повноваження захисника на участь у кримінальному провадженні підтверджуються:

1) свідоцтвом про право на зайняття адвокатською діяльністю;

2) ордером, договором із захисником або дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги.

Встановлення будь-яких додаткових вимог, крім пред'явлення захисником документа, що посвідчує його особу, або умов для підтвердження повноважень захисника чи для його залучення до участі в кримінальному провадженні не допускається.

Договір із захисником має право укласти особа, передбачена в частині першій статті 45 КПК, а також інші особи, які діють в її інтересах, за її клопотанням або за її наступною згодою.

Участь захисника є обов'язковою у кримінальному провадженні щодо особливо тяжких злочинів. У цьому випадку участь захисника забезпечується з моменту набуття особою статусу підозрюваного.

В інших випадках обов'язкова участь захисника забезпечується у кримінальному провадженні:

1) щодо осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення у віці до 18 років, – з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою;

2) щодо осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів виховного характеру, – з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою;

3) щодо осіб, які внаслідок психічних чи фізичних вад (німі, глухі, сліпі тощо) не здатні повною мірою реалізувати свої права, – з моменту встановлення цих вад;

4) щодо осіб, які не володіють мовою, якою ведеться кримінальне провадження, – з моменту встановлення цього факту;

5) щодо осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішується питання про їх застосування, –

з моменту встановлення факту наявності в особи психічного захворювання або інших відомостей, які викликають сумнів щодо її осудності;

б) щодо реабілітації померлої особи – з моменту виникнення права на реабілітацію померлої особи.

Слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд залучають захисника для проведення окремої процесуальної дії в порядку, передбаченому статтею 49 КПК, виключно у невідкладних випадках, коли є потреба у проведенні невідкладної процесуальної дії за участю захисника, а завчасно повідомлений захисник не може прийти для участі у проведенні процесуальної дії чи забезпечити участь іншого захисника або якщо підозрюваний, обвинувачений виявив бажання, але ще не встиг залучити захисника або прибуття обраного захисника неможливе.

Запросити захисника до участі у окремій процесуальній дії має право і сам підозрюваний, обвинувачений. Якщо потреби у проведенні невідкладних процесуальних дій за участю захисника немає і коли неможливе прибуття захисника, обраного підозрюваним, обвинуваченим, протягом двадцяти чотирьох годин, слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд мають право запропонувати підозрюваному, обвинуваченому залучити іншого захисника.

Під час проведення окремої процесуальної дії захисник має ті ж самі права і обов'язки, що й захисник, який здійснює захист протягом кримінального провадження.

Захисник як до процесуальної дії, так і після неї має право зустрічатися з підозрюваним, обвинуваченим для підготовки до проведення процесуальної дії або обговорення її результатів.

Здійснення захисту під час проведення окремої процесуальної дії не покладає на захисника обов'язку надалі здійснювати захист у всьому кримінальному провадженні або на окремій його стадії.

Підозрюваний, обвинувачений має право відмовитися від захисника або замінити його.

Відмова від захисника або його заміна повинна відбуватися виключно в присутності захисника після надання можливості для конфіденційного спілкування. Така відмова або заміна фіксується у протоколі процесуальної дії.

Відмова від захисника не приймається у випадку, коли його участь є обов'язковою. У такому випадку, якщо підозрюваний, обвинувачений відмовляється від захисника і не залучає іншого захисника, захисник повинен бути залучений у порядку, передбаченому статтею 49 цього Кодексу, для здійснення захисту за призначенням.

ВИСНОВКИ З ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ:

Отже, до сторони кримінального провадження з боку захисту належать: підозрюваний, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхні захисники та законні представники;

5. ПОТЕРПІЛИЙ ТА ЙОГО ПРЕДСТАВНИК У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ. ЇХ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС

Потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди.

Права і обов'язки потерпілого виникають в особи з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого.

Потерпілому вручається пам'ятка про процесуальні права та обов'язки особою, яка прийняла заяву про вчинення кримінального правопорушення.

Потерпілим є також особа, яка не є заявником, але якій кримінальним правопорушенням завдана шкода і у зв'язку з цим вона після початку

кримінального провадження подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого.

Потерпілим не може бути особа, якій моральна шкода завдана як представнику юридичної особи чи певної частини суспільства.

За наявності очевидних та достатніх підстав вважати, що заява, повідомлення про кримінальне правопорушення або заява про залучення до провадження як потерпілого подана особою, якій не завдано шкоди, зазначеної у частині першій цієї статті, слідчий або прокурор виносить вмотивовану постанову про відмову у визнанні потерпілим, яка може бути оскаржена слідчому судді.

Якщо внаслідок кримінального правопорушення настала смерть особи або особа перебуває у стані, який унеможливорює подання нею відповідної заяви, положення частин першої – третьої цієї статті поширюються на близьких родичів чи членів сім'ї такої особи. Потерпілим визнається одна особа з числа близьких родичів чи членів сім'ї, яка подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого, а за відповідним клопотанням – потерпілими може бути визнано кілька осіб.

Після того, як особа, яка перебувала у стані, що унеможливував подання нею відповідної заяви, набуде здатності користуватися процесуальними правами, вона може подати заяву про залучення її до провадження як потерпілого.

Якщо особа не подала заяву про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяву про залучення її до провадження як потерпілого, то слідчий, прокурор, суд має право визнати особу потерпілою лише за її письмовою згодою. За відсутності такої згоди особа в разі необхідності може бути залучена до кримінального провадження як свідок.

Положення цієї частини не поширюються на провадження, яке може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого (кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення).

Протягом кримінального провадження потерпілий має право:

1) бути повідомленим про свої права та обов'язки, передбачені цим Кодексом;

2) знати сутність підозри та обвинувачення, бути повідомленим про обрання, зміну чи скасування щодо підозрюваного, обвинуваченого заходів забезпечення кримінального провадження та закінчення досудового розслідування;

3) подавати докази слідчому, прокурору, слідчому судді, суду;

4) заявляти відводи та клопотання;

5) за наявності відповідних підстав - на забезпечення безпеки щодо себе, близьких родичів чи членів своєї сім'ї, майна та житла;

6) давати пояснення, показання або відмовитися їх давати;

7) оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді, суду в порядку, передбаченому цим Кодексом;

8) мати представника та в будь-який момент кримінального провадження відмовитися від його послуг;

9) давати пояснення, показання рідною або іншою мовою, якою він вільно володіє, безоплатно за рахунок держави користуватися послугами перекладача в разі, якщо він не володіє державною мовою чи мовою, якою ведеться кримінальне провадження;

10) на відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди в порядку, передбаченому законом;

11) знайомитися з матеріалами, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, в порядку, передбаченому цим Кодексом, в тому числі після відкриття матеріалів згідно зі статтею 290 цього Кодексу, а також знайомитися з матеріалами кримінального провадження, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, у випадку закриття цього провадження;

12) застосовувати з додержанням вимог цього Кодексу технічні засоби при проведенні процесуальних дій, в яких він бере участь. Слідчий,

прокурор, слідчий суддя, суд вправі заборонити потерпілому застосовувати технічні засоби при проведенні окремої процесуальної дії чи на певній стадії кримінального провадження з метою нерозголошення даних, які містять таємницю, що охороняється законом чи стосується інтимних сторін життя людини, про що виноситься (постановляється) вмотивована постанова (ухвала);

13) одержувати копії процесуальних документів та письмові повідомлення у випадках, передбачених КПК;

14) користуватися іншими правами, передбачені КПК.

Під час досудового розслідування потерпілий має право:

1) на негайне прийняття і реєстрацію заяви про кримінальне правопорушення, визнання його потерпілим;

2) отримувати від уповноваженого органу, до якого він подав заяву, документ, що підтверджує її прийняття і реєстрацію;

3) подавати докази на підтвердження своєї заяви;

4) брати участь у слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях, під час проведення яких ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дії, що заносяться до протоколу, а також знайомитися з протоколами слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, виконаних за його участі;

5) отримувати копії матеріалів, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, після закінчення досудового розслідування.

Під час судового провадження в будь-якій інстанції потерпілий має право:

1) бути завчасно поінформованим про час і місце судового розгляду;

2) брати участь в судовому провадженні;

3) брати участь у безпосередній перевірці доказів;

4) підтримувати обвинувачення в суді у випадку відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення;

5) висловлювати свою думку під час вирішення питання про призначення покарання обвинуваченому, а також висловлювати свою думку при вирішенні питання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру;

6) знайомитися з судовими рішеннями, журналом судового засідання і технічним записом кримінального провадження в суді;

7) оскаржувати судові рішення в порядку, передбаченому цим Кодексом.

На всіх стадіях кримінального провадження потерпілий має право примиритися з підозрюваним, обвинуваченим і укласти угоду про примирення. У передбачених законом України про кримінальну відповідальність та цим Кодексом випадках примирення є підставою для закриття кримінального провадження.

Обов'язки потерпілого:

1) прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, а у випадку неможливості своєчасного прибуття - завчасно повідомити про це, а також про причини неможливості прибуття;

2) не перешкоджати встановленню обставин вчинення кримінального правопорушення;

3) не розголошувати без дозволу слідчого, прокурора, суду відомості, які стали йому відомі у зв'язку з участю у кримінальному провадженні і які становлять охоронювану законом таємницю.

Потерпілого у кримінальному провадженні може представляти *представник* – особа, яка у кримінальному провадженні має право бути захисником.

Представником юридичної особи, яка є потерпілим, може бути її керівник, інша особа, уповноважена законом або установчими документами, працівник юридичної особи за довіреністю, а також особа, яка має право бути захисником у кримінальному провадженні.

Повноваження представника потерпілого на участь у кримінальному провадженні підтверджуються:

1) документами, передбаченими статтею 50 КПК, - якщо представником потерпілого є особа, яка має право бути захисником у кримінальному провадженні;

2) копією установчих документів юридичної особи – якщо представником потерпілого є керівник юридичної особи чи інша уповноважена законом або установчими документами особа;

3) довіреністю – якщо представником потерпілого є працівник юридичної особи, яка є потерпілою.

Представник користується процесуальними правами потерпілого, інтереси якого він представляє, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо потерпілим і не може бути доручена представнику.

Якщо потерпілим є неповнолітня особа або особа, визнана в установленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною, до участі в процесуальній дії разом з нею залучається її *законний представник*.

ВИСНОВКИ З ПЯТОГО ПИТАННЯ:

Отже, потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди.

Потерпілого у кримінальному провадженні може представляти *представник* – особа, яка у кримінальному провадженні має право бути захисником.

6. ІНШІ УЧАСНИКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Заявником – є фізична або юридична особа, яка звернулася із заявою або повідомленням про кримінальне правопорушення до органу державної влади, уповноваженого розпочати досудове розслідування, і не є потерпілим.

Заявник має право:

- 1) отримати від органу, до якого він подав заяву, документ, що підтверджує її прийняття і реєстрацію;
- 2) подавати на підтвердження своєї заяви речі і документи;
- 3) отримати інформацію про закінчення досудового розслідування.

Цивільним позивачем у кримінальному провадженні є фізична особа, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової та/або моральної шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової шкоди, та яка в порядку, встановленому цим Кодексом, пред'явила цивільний позов.

Права та обов'язки цивільного позивача виникають з моменту подання позовної заяви органу досудового розслідування або суду.

Цивільний позивач має права та обов'язки, передбачені КПК для потерпілого, в частині, що стосуються цивільного позову, а також має право підтримувати цивільний позов або відмовитись від нього до видалення суду в нарадчу кімнату для ухвалення судового рішення. Цивільний позивач повідомляється про прийняті процесуальні рішення в кримінальному провадженні, що стосуються цивільного позову, та отримує їх копії у випадках та в порядку, встановлених цим Кодексом для інформування та надіслання копій процесуальних рішень потерпілому.

Цивільним відповідачем у кримінальному провадженні може бути фізична або юридична особа, яка в силу закону несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану злочинними діями (бездіяльністю) підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно

небезпечне діяння, та до якої пред'явлено цивільний позов у порядку, встановленому цим Кодексом.

Права та обов'язки цивільного відповідача виникають з моменту подання позовної заяви органу досудового розслідування або суду.

Цивільний відповідач має права та обов'язки, передбачені цим Кодексом для підозрюваного, обвинуваченого, в частині, що стосуються цивільного позову, а також має право визнавати позов повністю чи частково або заперечувати проти нього. Цивільний відповідач повідомляється про прийнятті процесуальні рішення в кримінальному провадженні, що стосуються цивільного позову, та отримує їх копії у випадках та в порядку, встановлених цим Кодексом для інформування та надіслання копій процесуальних рішень підозрюваному, обвинуваченому.

Представником цивільного позивача, цивільного відповідача у кримінальному провадженні може бути:

- особа, яка у кримінальному провадженні має право бути захисником;
- керівник чи інша особа, уповноважена законом або установчими документами, працівник юридичної особи за довіреністю – у випадку, якщо цивільним позивачем, цивільним відповідачем є юридична особа.

Повноваження представника цивільного позивача, цивільного відповідача на участь у кримінальному провадженні підтверджуються:

1) документами, передбаченими статтею 50 КПК, якщо представником цивільного позивача, цивільного відповідача є особа, яка має право бути захисником у кримінальному провадженні;

2) копією установчих документів юридичної особи – якщо представником цивільного позивача, цивільного відповідача є керівник юридичної особи чи інша уповноважена законом або установчими документами особа;

3) довіреністю - якщо представником цивільного позивача, цивільного відповідача є працівник юридичної особи, яка є цивільним позивачем, цивільним відповідачем.

Представник користується процесуальними правами цивільного позивача, цивільного відповідача, інтереси якого він представляє.

Якщо цивільним позивачем є неповнолітня особа або особа, визнана в установленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною, її процесуальними правами користується *законний представник*.

Свідком є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань.

Не можуть бути допитані як свідки:

1) захисник, представник потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, законний представник потерпілого, цивільного позивача у кримінальному провадженні – про обставини, які стали їм відомі у зв'язку з виконанням функцій представника чи захисника;

2) адвокати – про відомості, які становлять адвокатську таємницю;

3) нотаріуси – про відомості, які становлять нотаріальну таємницю;

4) медичні працівники та інші особи, яким у зв'язку з виконанням професійних або службових обов'язків стало відомо про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимну і сімейну сторону життя особи – про відомості, які становлять лікарську таємницю;

5) священнослужителі – про відомості, одержані ними на сповіді віруючих;

6) журналісти – про відомості, які містять конфіденційну інформацію професійного характеру, надану за умови нерозголошення авторства або джерела інформації;

7) професійні судді, народні засідателі та присяжні – про обставини обговорення в нарадчій кімнаті питань, що виникли під час ухвалення

судового рішення, за винятком випадків кримінального провадження щодо прийняття суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, ухвали;

8) особи, які брали участь в укладенні та виконанні угоди про примирення в кримінальному провадженні, – про обставини, які стали їм відомі у зв'язку з участю в укладенні та виконанні угоди про примирення;

9) особи, до яких застосовані заходи безпеки, – щодо дійсних даних про їх особи;

10) особи, які мають відомості про дійсні дані про осіб, до яких застосовані заходи безпеки, – щодо цих даних.

Не можуть без їх згоди бути допитані як свідки особи, які мають право дипломатичної недоторканності, а також працівники дипломатичних представництв – без згоди представника дипломатичної установи.

Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд перед допитом осіб, зазначених у абзаці першому цієї частини, зобов'язані роз'яснити їм право відмовитись давати показання.

Права свідка:

1) знати, у зв'язку з чим і в якому кримінальному провадженні він допитується;

2) користуватися під час давання показань та участі в проведенні інших процесуальних дій правовою допомогою адвоката, повноваження якого підтверджуються згідно з положеннями статті 50 цього Кодексу;

3) відмовитися давати показання щодо себе, близьких родичів та членів своєї сім'ї, що можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні ним, близькими родичами чи членами його сім'ї кримінального правопорушення, а також показання щодо відомостей, які згідно з положеннями статті 65 цього Кодексу не підлягають розголошенню;

4) давати показання рідною або іншою мовою, якою він вільно володіє, і користуватися допомогою перекладача;

5) користуватися нотатками і документами при даванні показань у тих випадках, коли показання стосуються будь-яких розрахунків та інших відомостей, які йому важко тримати в пам'яті;

6) на відшкодування витрат, пов'язаних з викликом для давання показань;

7) ознайомлюватися з протоколом допиту та заявляти клопотання про внесення до нього змін, доповнень і зауважень, а також власноручно робити такі доповнення і зауваження;

8) заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом;

9) заявляти відвід перекладачу.

Свідок зобов'язаний:

1) прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду;

2) давати правдиві показання під час досудового розслідування та судового розгляду;

3) не розголошувати без дозволу слідчого, прокурора, суду відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і які стали відомі свідку у зв'язку з виконанням його обов'язків.

Особа, яку залучають до проведення процесуальних дій під час досудового розслідування як понятого або яка стала очевидцем таких дій, зобов'язана на вимогу слідчого, прокурора не розголошувати відомості щодо проведеної процесуальної дії.

За завідомо неправдиві показання слідчому, прокурору, слідчому судді чи суду або за відмову від давання показань слідчому, прокурору, слідчому судді чи суду, крім випадків, передбачених КПК, свідок несе кримінальну відповідальність.

За злісне ухилення від явки до слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду свідок несе відповідальність, установлену законом.

Експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України "Про судову експертизу" на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань.

Не можуть бути експертами особи, які перебувають у службовій або іншій залежності від сторін кримінального провадження, потерпілого або які раніше були ревізорами в цьому ж кримінальному провадженні.

Експерт має право:

- 1) знайомитися з матеріалами кримінального провадження, що стосуються предмета дослідження;
- 2) заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків та вчинення інших дій, пов'язаних з проведенням експертизи;
- 3) бути присутнім під час вчинення процесуальних дій, що стосуються предметів та об'єктів дослідження;
- 4) викладати у висновку експертизи виявлені в ході її проведення відомості, які мають значення для кримінального провадження і з приводу яких йому не були поставлені питання;
- 5) ставити питання, що стосуються предмета та об'єктів дослідження, особам, які беруть участь у кримінальному провадженні;
- 6) одержати винагороду за виконану роботу та відшкодування витрат, пов'язаних із проведенням експертизи і викликом для давання пояснень чи показань, у разі, якщо проведення експертизи не є службовим обов'язком особи, яка залучена як експерт;
- 7) заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом;
- 8) користуватися іншими правами, передбаченими Законом України "Про судову експертизу".

Експерт не має права за власною ініціативою збирати матеріали для проведення експертизи. Експерт може відмовитися від давання висновку, якщо поданих йому матеріалів недостатньо для виконання покладених на нього обов'язків. Заява про відмову має бути вмотивованою.

Експерт зобов'язаний:

1) особисто провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому запитання, а в разі необхідності - роз'яснити його;

2) прибути до слідчого, прокурора, суду і дати відповіді на питання під час допиту;

3) забезпечити збереження об'єкта експертизи. Якщо дослідження пов'язане з повним або частковим знищенням об'єкта експертизи або зміною його властивостей, експерт повинен одержати на це дозвіл від особи, яка залучила експерта;

4) не розголошувати без дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду відомості, що стали йому відомі у зв'язку з виконанням обов'язків, або не повідомляти будь-кому, крім особи, яка його залучила, чи суду про хід проведення експертизи та її результати;

5) заявити самовідвід за наявності обставин, передбачених цим Кодексом.

Експерт невідкладно повинен повідомити особу, яка його залучила, чи суд, що доручив проведення експертизи, про неможливість проведення експертизи через відсутність у нього необхідних знань або без залучення інших експертів.

У разі виникнення сумніву щодо змісту та обсягу доручення експерт невідкладно заявляє клопотання особі, яка призначила експертизу, чи суду, що доручив її проведення, щодо його уточнення або повідомляє про неможливість проведення експертизи за поставленим запитанням або без залучення інших осіб.

За завідомо неправдивий висновок, відмову без поважних причин від виконання покладених обов'язків у суді, невиконання інших обов'язків експерт несе відповідальність, передбачену законом.

Спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок.

Спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду.

Сторони кримінального провадження мають право під час судового розгляду заявляти клопотання про залучення спеціаліста або використання його пояснень і допомоги.

Спеціаліст має право:

1) ставити запитання учасникам процесуальної дії з дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду;

2) користуватися технічними засобами, приладами та спеціальним обладнанням;

3) звертати увагу сторони кримінального провадження, яка його залучила, або суду на характерні обставини чи особливості речей і документів;

4) знайомитися з протоколами процесуальних дій, в яких він брав участь, і подавати до них зауваження;

5) одержувати винагороду за виконану роботу та відшкодування витрат, пов'язаних із його залученням до кримінального провадження;

6) заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом.

Спеціаліст зобов'язаний:

1) прибути за викликом до слідчого, прокурора, суду і мати при собі необхідні технічне обладнання, пристрої та прилади;

2) виконувати вказівки сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду та давати пояснення з поставлених питань;

3) не розголошувати відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і які стали відомі спеціалісту у зв'язку з виконанням його обов'язків;

4) заявити самовідвід за наявності обставин, передбачених цим Кодексом.

У разі неприбуття до суду без поважних причин або неповідомлення про причини неприбуття на спеціаліста судом покладаються всі витрати, пов'язані з оголошенням перерви в судовому засіданні.

У разі необхідності у кримінальному провадженні перекладу пояснень, показань або документів сторони кримінального провадження або слідчий суддя чи суд залучають відповідного *перекладача* (сурдоперекладача).

Перекладач має право:

1) ставити запитання з метою уточнень для правильного перекладу;

2) знайомитися з протоколами процесуальних дій, в яких він брав участь, і подавати до них зауваження;

3) одержати винагороду за виконаний переклад та відшкодування витрат, пов'язаних із його залученням до кримінального провадження;

4) заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом.

Перекладач зобов'язаний:

1) прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду;

2) заявити самовідвід за наявності обставин, передбачених цим Кодексом;

3) здійснювати повний і правильний переклад, посвідчувати правильність перекладу своїм підписом;

4) не розголошувати без дозволу слідчого, прокурора, суду відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і які стали відомі перекладачу у зв'язку з виконанням його обов'язків.

Перед початком процесуальної дії сторона кримінального провадження, яка залучила перекладача, слідчий суддя чи суд пересвідчуються в особі і компетентності перекладача, з'ясовують його стосунки з підозрюваним, обвинуваченим, потерпілим, свідком і роз'яснюють його права і обов'язки,

За завідомо неправильний переклад або за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків перекладач несе відповідальність, передбачену законом.

Секретар судового засідання:

- здійснює судові виклики і повідомлення;
- перевіряє наявність та з'ясовує причини відсутності осіб, яких було викликано до суду, і доповідає про це головному;
- забезпечує контроль за повним фіксуванням судового засідання технічними засобами;
- веде журнал судового засідання;
- оформляє матеріали кримінального провадження в суді;
- виконує інші доручення головному в судовому засіданні.

До участі в кримінальному провадженні головуючим у судовому засіданні може залучатися *судовий розпорядник*.

Судовий розпорядник:

- 1) забезпечує належний стан зали судового засідання і запрошує до неї учасників кримінального провадження;
- 2) оголошує про вхід суду до зали судового засідання і вихід суду із неї;
- 3) стежить за дотриманням порядку особами, присутніми у залі судового засідання;

4) приймає від учасників кримінального провадження та передає документи і матеріали суду під час судового засідання;

5) виконує розпорядження головуючого про приведення до присяги свідка, експерта;

6) виконує інші розпорядження головуючого, пов'язані із забезпеченням умов, необхідних для здійснення судового провадження.

Вимоги судового розпорядника, пов'язані із виконанням обов'язків, передбачених цією статтею, є обов'язковими для всіх осіб, присутніх у залі судового засідання.

У разі відсутності в судовому засіданні розпорядника його функції виконує секретар судового засідання.

Поняті. Слідчий, прокурор зобов'язаний запросити не менше двох незаінтересованих осіб (понятих) для пред'явлення особи, трупа чи речі для впізнання, огляду трупа, в тому числі пов'язаного з ексгумацією, слідчого експерименту, освідування особи. Винятками є випадки застосування безперервного відеозапису ходу проведення відповідної слідчої (розшукової) дії. Поняті можуть бути запрошені для участі в інших процесуальних діях, якщо слідчий, прокурор вважатимуть це за доцільне.

Обшук або огляд житла чи іншого володіння особи, обшук особи здійснюються з обов'язковою участю не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії.

Понятими не можуть бути потерпілий, родичі підозрюваного, обвинуваченого і потерпілого, працівники правоохоронних органів, а також особи, заінтересовані в результатах кримінального провадження.

Зазначені особи можуть бути допитані під час судового розгляду як свідки проведення відповідної слідчої (розшукової) дії.

ВИСНОВКИ З ШОСТОГО ПИТАННЯ:

Отже, до інших учасників кримінального провадження належать: заявник, експерт, спеціаліст, цивільним позивачем, поняті, судовий розпорядник, перекладач, представник цивільного позивача, цивільного відповідача, свідок – які сприяють кримінальному провадженню за допомогою виконання завдань, покладених на них законом.

ВИСНОВКИ

Поняття і класифікація учасників кримінального процесу, коло суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності в КПК не визначено, тому в теоретичній літературі щодо цього поняття і класифікації учасників процесу є різні погляди.

У теорії кримінального процесу осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, іменують «учасники кримінального процесу», «учасники кримінального судочинства», «суб'єкти кримінально-процесуального права» тощо. Проте більшість науковців осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, називають суб'єктами кримінально-процесуальної діяльності.

Таким чином, суб'єкти кримінального процесу – це державні органи та посадові особи, які ведуть кримінальний процес, або залучаються до нього, вступають між собою у процесуальні правовідносини, набуваючи процесуальних прав і виконуючи процесуальні обов'язки.

Особливістю кримінального процесу являється те, що кримінально процесуальні права та обов'язки виникають саме з моменту залучення особи до участі у кримінальному процесі, на відміну від багатьох інших галузей права, тому поняття «суб'єкти» кримінального процесу повністю співпадає з поняттям «учасники». Але слід вживати термін «суб'єкти кримінального процесу», оскільки у кримінально-процесуальні відносини різні особи втягуються по-різному. Перші – в силу необхідності захищати свої права і законні інтереси (потерпілий, цивільний позивач тощо); другі – в силу своїх

посадових обов'язків (слідчий, прокурор, суддя тощо); треті – за дорученням чи угодою (представник цивільного позивача, захисник тощо); четверті – притягаються до участі в процесі у примусовому порядку (підозрюваний, обвинувачений, підсудний).

ТЕМА 3. ДОКАЗИ І ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ (2 години)

ПЛАН:

Вступ

1. Поняття, сутність та значення кримінально-процесуального доказування.
2. Предмет і суб'єкти кримінально-процесуального доказування.
3. Процес доказування у кримінальному судочинстві.
4. Докази у кримінальному процесі, їх ознаки та класифікація.
5. Процесуальні джерела доказів та їх види.

Висновки

РЕКОМЕНДОВАНІ НОРМАТИВНІ АКТИ ТА ЛІТЕРАТУРА:

Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 черв. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.

Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. // Голос України. — 2012. — 19 травня (№ 90—91).

Кримінально-процесуальний кодекс України : наук. – практ. коментар / за заг. ред. В. Т. Маляренка, В. Г. Гончаренка. — [5-е вид., перероб. і доп.]. — К. : Юрисконсульт, КНТ, 2008. — 896 с.

Інструкція про порядок вилучення, обліку, зберігання та передачі речових доказів у кримінальних справах, цінностей та іншого майна органами дізнання, досудового слідства і суду (в новій редакції) : затв. наказом МВС України від 27 серп. 2010 р. № 401.

Про оперативно-розшукову діяльність [Електронний ресурс] : Закон України від 18 лют. 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 22. — Ст. 303. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2135-12/ed20010118>

Про прокуратуру [Електронний ресурс] : Закон України від 5 лист. 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 53. — Ст. 793. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1789-12>

Про виконання судами України законодавства і постанов Пленумів Верховного Суду України з питань судового розгляду кримінальних справ і постановлення вироку : постан. Пленуму Верховного Суду № 5 від 29 черв. 1990 р. // Постанови Пленуму Верховного Суду в кримінальних справах / за заг. ред. В. Т. Маляренка. — К., 2005. — С. 40—45.

Про виконання судами України законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України з питань судового розгляду кримінальних справ і постановлення вироку : постан. Пленуму Верхов. Суду України від 29.06.1990 р. № 5 (зі змінами, внес. постановами від 04.06.1993 р. № 3 та від 03.12.1997 р. № 12) // Постанови Пленуму Верховного Суду України. 1972-2002. / за заг. ред. В. Т. Маляренка. — Офіц. вид — К., 2003. — С. 497—506.

Белкин А. Р. Теория доказывания в уголовном судопроизводстве / Белкин А. Р. — М. : Норма, 2007. — 528 с.

Коваленко Є. Г. Теорія доказів у кримінальному процесі України : [підруч.] / Коваленко Є. Г. — К. : Юрінком Інтер, 2006. — 632 с.

Запотоцький А. П. Документи як процесуальні джерела доказів у кримінальному судочинстві : [монографія] / А. П. Запотоцький, Д. О. Савицький. — К. : Бізнес Медіа Консалтинг, 2011. — 220 с.

Савонюк Р. Ю. Доказування в досудовому слідстві : [навч. посіб.] / Савонюк Р. Ю. ; за ред. доктора юрид. наук, академіка АПрН України О. М. Бандурки. — Сімферополь : ДОЛЯ, 2004. — 184 с.

Стахівський С. М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування / Стахівський С. М. — К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2006. — 272 с.

Стахівський С. М. Проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства : Вибрані твори (Світлій пам'яті С. М. Стахівського присвячується) / Стахівський С. М. — К. : Бізнес Медіа Консалтинг, 2010. — 276 с.

Строгович М. С. Избранные труды : в 3 т. / Строгович М. С. — М. : Наука, 1990— . — Т. 3 : Теория судебных доказательств. — 1991. — 300 с.

Тертышник В. М. Теория доказательств / В. М. Тертышник, С. В. Слинко. — Х. : Арсис, 1998. — 256 с.

Удалова Л. Д. Практикум з кримінального процесу : [навч. посіб.] / Удалова Л. Д., Рожнова В. В., Шпотаківська О. В. — К. : КНТ, 2010. — 360 с.

Шейфер С. А. Доказательства и доказывание по уголовным делам: проблемы теории и правового регулирования / Шейфер С. А. — М. : Норма, 2010. — 240 с.

Горский Г. Ф. Проблемы доказательств в советском уголовном процессе / Горский Г. Ф., Кокорев Л. Д., Элькинд П. С. — Воронеж : Воронеж. ун-та, 1978. — 303 с.

Гмирко В. Легальне визначення загального поняття доказів / В. Гмирко // Право України. — 2003. — № 11. — С. 101—106.

Грошевий Ю. М. Докази і доказування у кримінальному процесі : [навч.-практ. посіб.] / Ю. М. Грошевий, С. М. Стахівський. — К. : КНТ, 2006. — 272 с.

Зеленецький, В. С. Проблеми формування совокупности доказательств в уголовном процессе : [монографія] / Зеленецький В. С. — Х. : Вост.-регион. центр гуманитар.-образоват. инициатив, 2004. — 108 с.

Михеенко М. М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве / Михеенко М. М. — К. : Вища шк., 1984. — 134 с.

Нор В. Т. Проблеми теорії і практики судових доказів / Нор В. Т. — Львів : Вища шк., 1978. — 111 с.

Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі / Погорецький М. А. — Х. : Арсіс, 2007. — 576 с.

Стахівський С. М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів : [навч.-практ. посіб.] / Стахівський С. М. — К. : Атіка, 2009. — 64 с.

Теория доказательств в советском уголовном процессе / отв. ред. Н. В. Жогин. — [2-е изд., доп.]. — М. : Юрид. лит., 1973. — 736 с.

Шейфер С. А. Доказательства и доказывание по уголовным делам: проблемы теории и правового регулирования / Шейфер С. А. — М. : Норма, 2009. — 240 с.

Грошевий Ю. М. Кримінально-процесуальне доказування та оперативно-розшукова діяльність : [навч. посіб.] / Ю. М. Грошевий, С. Б. Фомін. — Х. : Право, 2010. — 112 с.

Варфоломеева, Т. В. Производные вещественные доказательства / Варфоломеева Т. В. — М. : Юрид. лит., 1980. — 48 с.

Волкотруб С. Г. Імунітет у кримінальному процесі України / Волкотруб С. Г. — Х. : Консум, 2005. — 144 с.

Грошевий Ю. М. Судовий контроль у сфері оперативно-розшукової діяльності : [монографія] / Ю. М. Грошевий, С. В. Єськов. — Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2009. — 128 с.

Іщенко В. Поняття протоколів слідчих і судових дій як самостійного виду доказів у кримінальному судочинстві / В. Іщенко // Право України. — 1998. — № 5. — С. 78—81.

Оперативно-розшукова діяльність : [навч. посіб.] / за ред. О. М. Джужи. — К. : Правова єдність, 2009. — 310 с.

Погорецький М. А. Докази у кримінальному процесі / М. А. Погорецький // Вісник прокуратури. — 2003. — № 2. — С. 59—65.

Погорецький М. А. Судовий контроль та прокурорський нагляд за використанням протоколів оперативно-розшукової діяльності в кримінальному процесі / М. А. Погорецький // Вісник Верховного Суду України. — 2003. — № 2. — С. 36—39.

Стахівський, С. М. Показання свідка як джерело доказів у кримінальному процесі : [навч. посіб.] / Стахівський С. М. — К. : Олан, 2001. — 95 с.

Коваленко Є. Г. Кримінальний процес України : [підруч.] / Є. Г. Коваленко, В. Т. Маляренко. — К. : Юрінком Інтер, 2006. — 704 с.

Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право. Курс лекцій : [навч. посіб.] / Лобойко Л. М. — К. : Істина, 2005. — 456 с.

Михеєнко М. М. Кримінальний процес України : [підруч.] / Михеєнко М. М., Нор В. Т., Шибіко В. П. — К. : Либідь, 1999. — 536 с.

Рыжаков А. П. Уголовный процесс : [учеб. для вузов] / Рыжаков А. П. — М. : ПРИОР, 1999. — 592 с.

Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України : [підруч.] / Тертишник. — К. : А.С.К., 2003. — 1120 с.

Удалова Л. Д. Кримінальний процес України. Загальна частина : [підруч.]. — К. : Кондор, 2005. — 152 с.

Костін М. І. Доказування і сучасна модель кримінального судочинства / М. І. Костін // Економіка, фінанси, право. — 2003. — № 4. — С. 36—39.

Астапенко О. Допустимість доказів при їх оцінці у ході кримінально-процесуального доказування / О. Астапенко // Підприємництво, господарство і право. — 2005. — № 10. — С. 144—146.

Бугаков О. Співвідношення оперативно-розшукових матеріалів і доказів у кримінальному процесі / О. Бугаков // Підприємництво, господарство і право. — 2003. — № 7. — С. 120—124.

Куценко О. Правила перевірки допустимості доказів у кримінальному судочинстві / О. Куценко // Підприємництво, господарство і право. — 2005. — № 5. — С. 81—84.

Степанов О. Належність як один із критеріїв оцінки доказів / О. Степанов // Підприємництво, господарство і право. — 2003. — № 5. — С. 110—112.

Сівочек С. Аналіз поняття доказу в кримінальному процесі України / С. Сівочек // Право України. — 2001. — № 9. — С. 77—79.

Стахівський С. Оцінка доказів та їх процесуальних джерел у кримінальному процесі / С. Стахівський // Підприємництво, господарство і право. — 2005. — № 6. — С. 135—138.

Чорноус Ю. Місце та значення слідчих дій у процесі доказування по кримінальній справі / Ю. Чорноус // Підприємництво, господарство і право. — 2004. — № 4. — С. 117—121.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Сформуванати уявлення про поняття, сутність й завдання кримінально-процесуального доказування, з'ясувати предмет і межі доказування, схарактеризувати джерела доказів.

ВСТУП

Завданнями кримінального судочинства є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений і жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу.

Для успішного вирішення завдань кримінального судочинства слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд зобов'язані встановити, чи мала місце подія кримінального правопорушення, яке саме кримінальне правопорушення було вчинено, хто винуватий у його вчиненні, та інші обставини, що мають значення для законного та обґрунтованого вирішення кримінального провадження, захисту прав і законних інтересів учасників процесу. Кримінальне правопорушення для осіб, на яких законом покладено обов'язок розслідування і розгляду справи, завжди є подією минулого, яку вони повинні пізнати. Тому слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд при здійсненні відповідно розслідування або судового провадження повинні пізнавати факти, що відносяться до минулого, лише за допомогою тих слідів, які ця подія залишила. На підставі найрізноманітніших даних, фрагментарних уривчастих свідчень вони відновлюють цілісну картину події, що відбулася, тобто встановлюють обставини вчиненого кримінального правопорушення та осіб, які його вчинили.

В основі процесу пізнання у кримінальному провадженні лежать загальні гносеологічні, соціальні, психологічні закономірності, притаманні процесу пізнання у будь-якій соціальній сфері згідно із законами

матеріалістичної теорії відображення. Метою кримінально-процесуального пізнання є одержання знання про факти, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні.

У кримінально-процесуальній теорії норми кримінально-процесуального права, що регламентують цілі, порядок, засоби, способи, межі та зміст діяльності по доказуванню обставин, достовірне встановлення яких необхідне для правильного вирішення провадження, іменуються доказовим правом. Наука, що вивчає принципи доказування та механізми їх реалізації, сукупність і структуру доказування та доказів, розробляє рекомендації з формування доказів і використання їх у кримінальному судочинстві, іменується теорією доказів. У теорії доказів кримінально-процесуальне доказування визначається як різновид соціального пізнання (безпосереднього та опосередкованого), предметом якого є подія минулого – вчинене кримінальне правопорушення. Це така діяльність, що здійснюється слідчим, прокурором, слідчим суддею та судом в особливій процесуальній формі. Суб'єкт доказування, який встановлює через докази обставини у кримінальному провадженні, переходить від сприйняття окремих фактів, інформації про них під час проведення процесуальних дій (чуттєво-практичний аспект пізнання) до логічного осмислення сприйнятого (гносеологічний аспект пізнання).

За природою кримінально-процесуальне доказування є пізнавальною діяльністю, наслідком здійснення якої є формування суб'єктивного образу об'єктивної дійсності про подію минулого, а за характером являє собою складноструктуровану діяльність і має розглядатися: 1) як встановлення та дослідження обставин справи, що входять до предмета доказування (ст.91 КПК), тобто діяльність відповідних державних органів і учасників процесу по збиранню (формуванню), перевірці й оцінці доказів, з одного боку; 2) як логічне формулювання та обґрунтування певної тези, висновків у процесуальних рішеннях по кримінальному провадженню – з другого боку. Таким чином, кримінально-процесуальне доказування – це діяльність

слідчого, прокурора, слідчого судді і суду по збиранню (формуванню), перевірці й оцінці доказів, а також висуненню ними на підставі необхідної та достатньої сукупності доказів певних правових тез із відповідним обґрунтуванням у процесуальних рішеннях по кримінальному провадженню.

Специфіка пізнавальної діяльності в кримінальному процесі, що відбувається у формі доказування, виявляється в тому, що вона має дві сторони: пізнавальну та посвідчуючу. Остання означає, що фактичні дані, пізнані та одержані уповноваженими особами у ході кримінального провадження, повинні бути зафіксовані у такій передбаченій законом процесуальній формі, яка гарантує їх достовірність, а також дозволяє будь-якому суб'єкту кримінально-процесуальної діяльності користуватися ними у незмінному (цілісному) вигляді незалежно від часу та місця їх формування.

Доказування – це єдиний та нерозривний процес, елементи якого тісно переплітаються один з одним. Здійснюється воно на різних етапах із притаманними для кожного з них процесуальними особливостями.

При здійсненні досудового розслідування, де метою доказування є встановлення всіх обставин, зазначених у ст. 91 КПК, прокурор зобов'язаний згідно ст.283 КПК у найкоротший строк після повідомлення особі про підозру здійснити одну з таких дій:

- 1) закрити кримінальне провадження;
- 2) звернутися до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності;
- 3) звернутися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

У стадіях судового провадження вже є чітко сформульована обвинувальна теза, тобто аргументоване твердження, викладене в обвинувальному акті, про обвинувачення особи у вчиненні конкретного кримінального правопорушення.. Суд є органом правосуддя, який в умовах змагального судочинства має на підставі внутрішнього переконання, керуючись законом і правосвідомістю, постановити рішення. Зберігаючи

об'єктивність і безсторонність, він створює сторонам необхідні умови для всебічного і повного дослідження справи, а також сам з'ясовує в ході дослідження доказів питання, які в нього виникають.

1. ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ДОКАЗУВАННЯ

Згідно ч. 2 ст. 91 КПК України доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Як об'єктивна істина в цілому, так і окремі факти, обставини справи встановлюються слідчим, прокурором, слідчим суддею і судом лише шляхом кримінально-процесуального доказування, під час якого збираються, перевіряються, оцінюються докази і на їх підставі приймаються й обґрунтовуються процесуальні рішення. Цим зумовлюється те, що доказування має найбільшу питому вагу в усій діяльності сторін кримінального провадження, осіб, яких вони залучають до цієї діяльності, а також те, що нормативне регулювання й теоретичне дослідження проблем доказування посідає чільне місце в кримінально-процесуальному праві, найважливішою складовою якого є доказове право, і в науці кримінального процесу, де провідну роль відіграє теорія доказів (її ще називають ученням про докази). У кінцевому підсумку в кримінальному процесі як науці, навчальній дисципліні, галузі права і практичній діяльності все зводиться до доказування і доказів, бо вони є основним змістом кримінального процесу.

Розглядаючи зміст кримінально-процесуального доказування більшість авторів виділяють два його види: доказування як дослідження фактичних обставин справи і доказування як логічне і процесуальне доведення визначеної тези, ствердження висновків по справі.

Кримінально-процесуальне доказування як дослідження – це поєднання практичних дій і мислення учасників кримінально-процесуальної діяльності. Його елементами є збирання, перевірка та оцінка доказів і їх джерел. На практиці ці елементи взаємопов'язані, тісно та нерозривно переплітаються. Їх виділяють з єдиного процесу доказування в наукових, педагогічних, нормотворчих та практичних цілях.

Щодо другого виду доказування в кримінальному процесі, то його найважливішими елементами є формулювання певної тези та наведення аргументів для її обґрунтування.

Кримінально-процесуальне доказування відрізняється від логічного доказування: воно не зводиться тільки до логічних операцій, а складається, в основному, із практичної діяльності щодо встановлення обставин вчиненого правопорушення. Особливістю встановлення істини у кримінальному провадженні є те, що правопорушення для сторони доказування – подія минулого, і тому доказування являє собою відновлення обставин його вчинення за інформацією, що залишилась у свідомості людей та на матеріальних об'єктах.

Отже доказування в кримінальному процесі полягає у збиранні доказів, їх закріпленні, перевірці, відповідній оцінці та отриманні обґрунтованих висновків в кримінальному провадженні..

Доказування в кримінальному судочинстві як різновид процесу пізнання є діяльністю розумовою, що протікає відповідно до законів логіки, у визначених логічних формах. Але разом з тим це є і практична діяльність, що суворо регламентується процесуальним законом.

Кримінально-процесуальне доказування регулюється нормами КПК, які в своїй сукупності називаються доказовим правом.

Отже, можна виділити два види кримінально-процесуального доказування. По-перше, доказування можна розглядати як власне дослідження обставин провадження. По-друге, доказування, як логічний процес. В цьому розумінні кримінально-процесуальне доказування наближається до доказування в логіці. Однак в цілому ототожнювати їх не можна. Адже кримінально-процесуальне доказування – це, крім логічних операцій, ще й збирання фактичних даних. В теорії кримінального процесу поняття доказування науковці трактують його по-різному. Зокрема, на думку Л.М. Лобойка кримінально-процесуальне доказування – це здійснювана в правових і логічних формах частина кримінально-процесуальної діяльності,

що полягає у висуванні можливих версій щодо системи юридично значущих обставин, у збиранні, перевірці та оцінці доказів за цими версіями, а також в обґрунтуванні достовірного висновку про доведеність вини особи та його подальше обстоювання у судових стадіях процесу.

Л.Д. Удалова вважає, що доказування в кримінальному процесі – це здійснювана у встановленому законом порядку діяльність із збирання, перевірки та оцінки доказів та їх процесуальних джерел, а також формулювання на цій основі певних тез і наведення аргументів для їх обґрунтування.

Є.Г. Коваленко визначає процес доказування як формування, перевірка та оцінка доказів та їх процесуальних джерел, обґрунтування висновків з метою встановлення об'єктивної істини і прийняття на її основі правильного, законного і справедливого рішення.

Як бачимо, зазначені вище науковці включають в процес доказування збирання, перевірку та оцінку доказів.

На думку М.Костіна поняття доказування можна визначити таким чином. Це діяльність, основу якої складають логічно-аналітичні операції з перевірки й оцінки сформованих доказів з метою встановлення підстав для кримінальної відповідальності і застосування покарання, захисту невинних осіб від необґрунтованого засудження, шляхом використання доказів для обґрунтування і мотивування відповідних процесуальних рішень.

Діяльність із доказування вини особи здійснюється на виконання обов'язку, який дістав назву “тягар доказування”. Досить велика група науковців під обов'язком доказування вбачає обов'язок слідчого, прокурора, слідчого судді і суду повно, всебічно і об'єктивно встановити шляхом збору, перевірки і оцінки доказів усі обставини, необхідні для правильного вирішення кримінального провадження, в тому числі встановлення яких забезпечує законні інтереси підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, інших учасників процесу. Однак є й інший погляд на обов'язок доказування, який полягає в обов'язку доведення винності особи у вчиненні кримінального

правопорушення.. У той же час існує у теорії кримінального процесу і думка, що обов'язок доказування може переходити на підозрюваного, обвинуваченого, підсудного та захисника.

Ми вважаємо, що обов'язок доказування має покладатися саме на сторону обвинувачення і ні в якому разі не на обвинуваченого чи підсудного. Протилежна точка зору суперечить принципам кримінального процесу і кримінальному законодавству взагалі.

Суперечливим у вітчизняній юридичній літературі є питання щодо мети доказування, здійснюваного у кримінальному процесі.

Традиційною є концепція, згідно з якою метою доказування є об'єктивна істина. Однак останнім часом ця концепція дещо похитнулася у зв'язку з появою концепції практичної достовірності, за якою метою доказування визнають достовірність знань, що дає можливість прийняти обґрунтоване рішення у кримінальному провадженні..

Противники об'єктивної істини стверджують, що:

- її сучасні прибічники обстоюють ідеологію інквізиційного кримінального процесу. З об'єктивною істиною тісно пов'язаний постулат про те, що жодне правопорушення не повинно залишатися нерозкритим, а винний – непокараним.

- вимога щодо встановлення об'єктивної істини є красивою на папері, але такою, що рідко реалізується на практиці.

Певна річ, концепція об'єктивної істини є вразливою як з теоретичного, так і з практичного погляду.

Теоретична вразливість цієї концепції полягає в тому, що вона дійсно виправдовує інквізиційну конструкцію процесу. Адже остання вимагає встановлення істини будь-якою ціною.

У практичному плані концепція об'єктивної істини є вразливою через те, що вона оперує абстрактними схемами, тоді як під час кримінального провадження треба керуватися прагматичними міркуваннями.

Істину визначають як відповідність знань дійсності. Однак досліджувана дійсність вже в минулому. Тому матеріальні та ідеальні сліди є лише фрагментами дійсності, які скласти до купи вдається не завжди. Окрім того необхідно, щоб знання про дійсність були об'єктивними.

Про об'єктивну істину в кримінальному процесі можна вести мову як про пізнавальний ідеал, якого треба прагнути, але не завжди досягають. Нормативно визначити мету доказування неможливо. Врегулювати можна тільки шлях до її досягнення, яким є процедура доказування. Істина – відповідність нашого знання об'єктивній дійсності, а достовірність – це не тільки істинність, а й обґрунтованість цього знання. Будь-яка вірогідність істинна, але не будь-яка істина вірогідна. Інтуїтивна здогадка, гіпотеза, версія можуть бути істинні, але лише після їх обґрунтування, підтвердження певними доказами вони стають вірогідним знанням. Істина – це відповідність нашого знання дійсності, а обґрунтованість – відповідність його певним фактичним даним, які можуть бути як істинні, так і помилкові. Саме неспівпадання понять „істина” та „вірогідність” обумовило надання доказуванню у кримінальному процесі виразного пересвідчувального характеру. В цій сфері діяльності істину не можна вважати досягнутою, доки вона необґрунтована.

Адже в процесі доказування всі рішення по кримінальному провадженні повинні бути обґрунтованими, інакше висновок може бути далеким від об'єктивного. Тому метою доказування має бути не лише істина, а саме достовірність отриманих доказів.

Водночас кримінально-процесуальне доказування не є науковим в тому розумінні, що воно:

- 1) не ставить за мету пізнання закономірностей розвитку природи і суспільства (пізнавальну діяльність спрямовано на з'ясування обставин конкретного діяння);

- 2) не може тривати нескінченно, воно обмежене процесуальними строками;

3) здійснюється спеціальними суб'єктами за допомогою специфічних засобів, у визначеній кримінально-процесуальним законом формі.

Однак кримінально-процесуальне доказування має багато спільного з науковим пізнанням, передусім з історичним, бо досліджуються події минулого.

За своєю гносеологічною сутністю кримінально-процесуальне доказування є різновидом пізнання людиною дійсності. Тому в ньому застосовуються з урахуванням специфіки всі закони і категорії сучасної гносеології.

Доказування в кримінальному судочинстві як різновид процесу пізнання є діяльністю розумовою, що протікає відповідно до законів логіки, у певних логічних формах. Але разом з тим це і практична діяльність, суворо регламентована процесуальним законом. Обов'язок доказування обставин, передбачених ст.91 КПК, за винятком випадків, передбачених частиною другої ст.92 КПК України покладається на слідчого, прокурора та, в установлених КПК випадках – на потерпілого. У ч.2 ст.92 КПК України зазначено, що обов'язок доказування належності та допустимості доказів, даних щодо розміру процесуальних витрат та обставин, які характеризують обвинуваченого, покладається на сторону, що їх подає.

Уявлення про чуттєво-практичний рівень доказування як про початок останнього впритул підводить до визначення місця збирання доказів у структурі доказування.

У відповідності зі ст.93 КПК України збирання доказів здійснюється сторонами кримінального провадження, потерпілим у порядку, передбаченому КПК.

Значення кримінально-процесуального доказування:

- правильне його здійснення дає змогу забезпечити реалізацію прав і законних інтересів всіх учасників кримінального процесу;

- всі питання, які виникають під час кримінально-процесуального провадження можна вирішити лише на підставі достовірно встановлених у ході доказування обставин;

- участь заінтересованих суб'єктів у доказуванні є гарантією реалізації принципів кримінального процесу;

- докази є підставою для прийняття процесуальних рішень у кримінальному провадженні..

Таким чином, що стосується значення кримінально-процесуального доказування, то його не можливо перебільшити. Адже, говорячи про процес доказування у кримінальному провадженні, ми говоримо, насамперед, про те, що вирішується доля людини. І від того, наскільки правильно буде зібрано і оцінено весь доказовий матеріал, залежить правильність, законність судового рішення у кримінальному провадженні.

ВИСНОВКИ ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Отже, кримінальне процесуальне доказування — це практична діяльність уповноважених законом суб'єктів, що відбувається в особливій процесуальній формі, шляхом збирання, перевірки та оцінки доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження.

2. ПРЕДМЕТ І СУБ'ЄКТИ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ДОКАЗУВАННЯ

Предмет доказування (ст. 91 КПК України) – це сукупність передбачених кримінальним процесуальним законом обставин, які потрібно встановити по кожному кримінальному провадженню і які мають правове значення для правильного його вирішення по суті.

У відповідності із ст. 91 КПК України у кримінальному провадженні підлягають доказуванню:

1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);

2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;

3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;

4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;

5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання.

Серед обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, повинні бути встановлені насамперед ті, що стосуються події кримінального правопорушення (п.1 ст.91 КПК). Термін «подія правопорушення» є невдалим . Можна подумати, що треба встановити всі елементи складу правопорушення. Насправді ж тут слід з'ясувати об'єкт і такі ознаки об'єктивної сторони правопорушення, як: чи мали місце дія чи бездіяльність, передбачені законом про кримінальні правопорушення, і якщо мали , то час, місце, спосіб і обстановку, умови, за яких вони були вчинені. Наслідки правопорушення і причинний зв'язок між дією чи бездіяльністю мають встановлюватися при доказуванні виду (фізична, моральна, матеріальна) і розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розміру процесуальних витрат (п.3 ст.91 КПК). Як позитив, слід відмітити, що в п.2 ст.91 нового КПК зазначено,що підлягають доказуванню не лише винність обвинуваченого і мотиви злочину (як зазначено в п.2 ст. 64 чинного КПК), а й передбачено необхідність установлення винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форми вини, мотиву і мети вчинення кримінального правопорушення, що фактично говорить про встановлення суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення.

При доказуванні обставин, що впливають на ступінь і характер відповідальності обвинуваченого (п.4 ст.91 КПК), необхідно встановити всі обставини, які пом'якшують, обтяжують чи виключають його кримінальну відповідальність або є підставою для закриття кримінального провадження.

Перелік обставин (предмет доказування) є загальним, оскільки: по-перше, перераховані обставини підлягають доказуванню як на етапі розслідування, так і на етапі судового провадження; по-друге, названі обставини є основою не тільки обвинувального акту, але й вироку; по-третє, ці обставини підлягають доказуванню у кожному провадженні. Загальний предмет доказування при розслідуванні та прийнятті рішення у кримінальному провадженні по суті конкретизується та доповнюється обставинами, які слідчий, прокурор, слідчий суддя та суд мають встановити відповідно до змісту диспозиції статті Закону про кримінальні правопорушення, за якою було розпочато кримінальне провадження.

Обставини, що входять до предмета доказування і в кінцевому підсумку повинні бути встановлені по кожному кримінальному провадженні в результаті кримінально-процесуального доказування, можна назвати шуканими, або головними фактами. Проте, при здійсненні кримінального провадження встановленню підлягають так звані допоміжні факти (обставини), які не мають значення для доказування наявності чи відсутності події кримінального правопорушення, винності чи невинності певної особи тощо, але мають допоміжне, забезпечувальне значення для встановлення обставин, які входять до предмета доказування у кримінальному провадженні, для застосування заходів процесуального примусу, зупинення або закриття кримінального провадження.

При здійсненні кримінального провадження можуть бути встановлені і так звані супутні факти (обставини): вчинення особою, щодо якої не здійснюється кримінальне провадження дисциплінарного, адміністративного чи кримінального правопорушення; порушення прав громадян та інші порушення закону, допущені при здійсненні кримінального провадження.

Встановлення таких фактів дає підстави направити матеріали провадження до відповідних органів, посадових осіб для застосування заходів дисциплінарного впливу, адміністративного стягнення, розпочати кримінальне провадження.

Встановлення під час кримінально-процесуального доказування всього кола обставин, фактів – шуканих, допоміжних і супутних – охоплюється поняттям «обсяг дослідження», яке теж вживається в юридичній літературі.

Суб'єкти доказування.

У відповідності з ч.1 ст.93 КПК збирання доказів здійснюється сторонами кримінального провадження, потерпілим у порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом. Кримінальний процесуальний кодекс передбачає наявність двох сторін при здійсненні доказування у кримінальному провадженні: сторони обвинувачення і сторони захисту.

Стороною обвинувачення є прокурор. У відповідності до ст.36 КПК прокурор, здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог Кримінального процесуального кодексу, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. Органи державної влади, місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові та інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення прокурора.

Прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів при проведенні досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, уповноважений:

- 1) починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених КПК;
- 2) мати повний доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування;
- 3) доручати органу досудового розслідування проведення досудового

розслідування;

4) доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а в необхідних випадках - особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії в порядку, визначеному КПК;

5) доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам;

6) призначати ревізії та перевірки у порядку, визначеному законом;

7) скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчих;

8) ініціювати перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого за наявності підстав, передбачених КПК, для його відводу, або у випадку неефективного досудового розслідування;

9) приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених КПК, у тому числі щодо закриття кримінального провадження та продовження строків досудового розслідування за наявності підстав, передбачених КПК;

10) погоджувати або відмовляти у погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій у випадках, передбачених КПК, чи самостійно подавати слідчому судді такі клопотання;

11) повідомляти особі про підозру;

12) пред'являти цивільний позов в інтересах держави та громадян, які через фізичний стан чи матеріальне становище, недосягнення повноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність неспроможні самостійно захистити свої права, у порядку, передбаченому КПК та законом;

13) затверджувати чи відмовляти у затвердженні обвинувального акта, клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного

характеру, вносити зміни до складеного слідчим обвинувального акта чи зазначених клопотань, самостійно складати обвинувальний акт чи зазначені клопотання;

14) звертатися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності;

15) підтримувати державне обвинувачення в суді, відмовлятися від підтримання державного обвинувачення, змінювати його або висувати додаткове обвинувачення у порядку, встановленому КПК;

16) погоджувати запит органу досудового розслідування про міжнародну правову допомогу, передання кримінального провадження або самостійно звертатися з таким клопотанням в порядку, встановленому **КПК**;

17) доручати органу досудового розслідування виконання запиту (доручення) компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу або перейняття кримінального провадження, перевіряти повноту і законність проведення процесуальних дій, а також повноту, всебічність та об'єктивність розслідування у перейнятому кримінальному провадженні;

18) перевіряти перед направленням прокуророві вищого рівня документи органу досудового розслідування про видачу особи (екстрадицію), повертати їх відповідному органу з письмовими вказівками, якщо такі документи необґрунтовані або не відповідають вимогам міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, чи законам України;

19) доручати органам досудового розслідування проведення розшуку і затримання осіб, які вчинили кримінальне правопорушення за межами України, виконання окремих процесуальних дій з метою видачі особи (екстрадиції) за запитом компетентного органу іноземної держави;

20) оскаржувати судові рішення в порядку, встановленому **КПК**;

21) здійснювати інші повноваження, передбачені КПК.

Участь прокурора в суді є обов'язковою, крім випадків, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом.

Право на подання апеляційної, касаційної скарги, заяв про перегляд судового рішення Верховним Судом України чи за нововиявленими обставинами мають також незалежно від їх участі в судовому провадженні службові особи органів прокуратури вищого рівня: Генеральний прокурор України, прокурори Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя і прирівняні до них прокурори, їх заступники.

Генеральний прокурор України, прокурори Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя і прирівняні до них прокурори, їх заступники мають право доповнити, змінити або відмовитися від апеляційної, касаційної скарги, заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, внесеної ними або прокурорами нижчого рівня.

У судовому провадженні з перегляду судових рішень в апеляційному чи касаційному порядку, Верховним Судом України або за нововиявленими обставинами можуть брати участь службові особи органів прокуратури вищого рівня.

Генеральний прокурор України, його заступники, прокурори Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя і прирівняні до них прокурори своєю мотивованою постановою мають право доручити здійснення досудового розслідування будь-якого кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування, у тому числі слідчому підрозділу вищого рівня в межах одного органу, у разі неефективного досудового розслідування.

Стороною обвинувачення виступають також органи досудового розслідування. Так, у відповідності до ст.38 КПК органами досудового розслідування (органами, що здійснюють дізнання і досудове слідство) є слідчі підрозділи:

- 1) органів внутрішніх справ;

2) органів безпеки;

3) органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства;

4) органів державного бюро розслідувань.

Досудове розслідування здійснюють слідчі органу досудового розслідування одноособово або слідчою групою.

При досудовому розслідуванні кримінальних проступків у встановлених законом випадках повноваження слідчого органу досудового розслідування можуть здійснюватися співробітниками інших підрозділів органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства.

Орган досудового розслідування зобов'язаний застосовувати всі передбачені законом заходи для забезпечення ефективності досудового розслідування.

Стороною обвинувачення виступає також керівник органу досудового розслідування. Так, згідно ч.1 ст.39 КПК керівник органу досудового розслідування організовує досудове розслідування.

У відповідності із ч.2 названої статті керівник органу досудового розслідування уповноважений:

1) визначати слідчого (слідчих), який буде здійснювати досудове розслідування, а у випадках здійснення досудового розслідування слідчою групою – визначити старшого слідчої групи, який керує діями інших слідчих;

2) відсторонити слідчого від проведення досудового розслідування мотивованою постановою за ініціативою прокурора або з власної ініціативи з наступним повідомленням прокурора та призначити іншого слідчого у випадку наявності підстав, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом, для його відводу або у випадку неефективного досудового розслідування;

3) ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування, давати слідчому письмові вказівки, які не можуть суперечити рішенням та вказівкам

прокурора;

4) вживати заходів щодо усунення порушень вимог законодавства у випадку їх допущення слідчим;

5) погоджувати проведення слідчих (розшукових) дій та продовжувати строк їх проведення у випадках, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом;

6) здійснювати досудове розслідування, користуючись при цьому повноваженнями слідчого;

7) здійснювати інші повноваження, передбачені Кримінальним процесуальним кодексом.

Стороною обвинувачення виступає також слідчий органу досудового розслідування. Згідно ч.1 ст.40 КПК слідчий органу досудового розслідування несе відповідальність за законність та своєчасність здійснення процесуальних дій.

У відповідності із ч.2 ст.40 КПК слідчий уповноважений:

1) починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом;

2) проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії у випадках, встановлених Кримінальним процесуальним кодексом;

3) доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам;

4) призначати ревізії та перевірки у порядку, визначеному законом;

5) звертатися за погодженням із прокурором до слідчого судді з клопотаннями про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукові) дії;

6) повідомляти за погодженням із прокурором особі про підозру;

7) за результатами розслідування складати обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру або

клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру та подавати їх прокурору на затвердження;

8) приймати процесуальні рішення у передбачених цим Кримінальним процесуальним кодексом випадках, у тому числі щодо закриття кримінального провадження за наявності підстав, передбачених ст.284 Кримінального процесуального кодексу;

9) здійснювати інші повноваження, передбачені Кримінальним процесуальним кодексом.

Згідно ч.3 ст.40 КПК у випадках відмови прокурора у погодженні клопотання слідчого до слідчого судді про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій чи негласних слідчих (розшукових) дій, слідчий має право звернутися до керівника органу досудового розслідування, який після вивчення клопотання за необхідності ініціює розгляд питань, порушених у ньому, перед прокурором вищого рівня, який протягом трьох днів погоджує відповідне клопотання або відмовляє у його погодженні.

Згідно ч.5 ст.40 КПК слідчий, здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог Кримінального процесуального кодексу, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. Органи державної влади, місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові та фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення слідчого.

Оперативні підрозділи також можливо віднести до сторони обвинувачення, адже згідно ч.1 ст.41 КПК оперативні підрозділи органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів Державної пенітенціарної служби України, органів Державної прикордонної служби України, органів Державної митної служби України здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим

дорученням слідчого, прокурора. А у відповідності із ч.2 ст.41 КПК під час виконання доручень слідчого, прокурора співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого.

Стороною захисту виступають підозрюваний і обвинувачений. Так, згідно ч.1 ст.42 КПК підозрюваним є:

1) особа, якій у порядку, передбаченому статтями 276 – 279 КПК, повідомлено про підозру або особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення.

Згідно ч.2 ст.42 КПК обвинуваченим (підсудним) є особа, обвинувальний акт щодо якої переданий до суду в порядку, передбаченому статтею 291 Кримінального процесуального кодексу.

В ч.3 ст.42 КПК перераховані права підозрюваного і обвинуваченого. Так, підозрюваний, обвинувачений має право:

1) знати, у вчиненні якого кримінального правопорушення його підозрюють, обвинувачують;

2) бути чітко і своєчасно повідомленим про свої права, передбачені Кримінальним процесуальним кодексом, а також отримати їх роз'яснення;

3) на першу вимогу мати захисника і побачення з ним до першого допиту з дотриманням умов, що забезпечують конфіденційність спілкування, а також після першого допиту – мати такі побачення без обмеження їх кількості й тривалості; на участь захисника у проведенні допиту та інших процесуальних дій; на відмову від захисника в будь-який момент кримінального провадження; на отримання правової допомоги захисника за рахунок держави у випадках, передбачених КПК та/або законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги, в тому числі у зв'язку з відсутністю коштів на її оплату;

4) не говорити нічого з приводу підозри проти нього, обвинувачення або у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання;

5) давати пояснення, показання з приводу підозри, обвинувачення чи в будь-який момент відмовитися їх давати;

6) вимагати перевірки обґрунтованості затримання;

7) у разі затримання – на негайне повідомлення членів сім'ї, близьких родичів чи інших осіб про затримання і місце свого перебування згідно з положеннями статті 213 Кримінального процесуального кодексу;

8) збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді докази;

9) брати участь у проведенні процесуальних дій;

10) під час проведення процесуальних дій ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дій, які заносяться до протоколу;

11) застосовувати з додержанням вимог Кримінального процесуального кодексу технічні засоби при проведенні процесуальних дій, в яких він бере участь. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд мають право заборонити застосування технічних засобів при проведенні окремої процесуальної дії чи на певній стадії кримінального провадження з метою нерозголошення відомостей, які містять таємницю, що охороняється законом, чи стосуються інтимного життя особи, про що виноситься (постановляється) вмотивована постанова (ухвала);

12) заявляти клопотання про проведення процесуальних дій, про забезпечення безпеки щодо себе, членів своєї сім'ї, близьких родичів, майна, житла тощо;

13) заявляти відводи;

14) ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування в порядку, передбаченому статтею 221 КПК, та вимагати відкриття матеріалів згідно зі статтею 290 КПК;

15) одержувати копії процесуальних документів та письмові повідомлення;

16) оскаржувати рішення, дії та бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом;

17) вимагати відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, в порядку, визначеному законом, а також відновлення репутації, якщо підозра, обвинувачення не підтвердились;

18) користуватись рідною мовою, отримувати копії процесуальних документів рідною або іншою мовою, якою він володіє, та в разі необхідності користуватися послугами перекладача за рахунок держави.

В ч.4 ст.42 зазначені додаткові права обвинуваченого. Так, обвинувачений також має право:

1) брати участь під час судового розгляду у допиті свідків обвинувачення або вимагати їхнього допиту, а також вимагати виклику і допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення;

2) збирати і подавати суду докази;

3) висловлювати в судовому засіданні свою думку щодо клопотань інших учасників судового провадження;

4) виступати в судових дебатах;

5) знайомитися з журналом судового засідання та технічним записом судового процесу, які йому повинні надати уповноважені працівники суду, і подавати свої зауваження;

б) оскаржувати в установленому Кримінальним процесуальним кодексом порядку судові рішення та ініціювати їх перегляд, знати про подані на них апеляційні та касаційні скарги, заяви про їх перегляд, подавати на них заперечення.

Стороною захисту є також виправданий і засуджений. Так, згідно ч.1 ст.43 КПК виправданим у кримінальному провадженні є обвинувачений, виправдувальний вирок суду щодо якого набрав законної сили.

Згідно ч.2 ст.43 КПК засудженим у кримінальному провадженні є обвинувачений, обвинувальний вирок суду щодо якого набрав законної сили.

В ч.3 ст.43 КПК зазначено, що виправданий, засуджений має права обвинуваченого, передбачені статтею 42 Кримінального процесуального кодексу, в обсязі, необхідному для його захисту на відповідній стадії судового провадження.

Стороною захисту виступає також законний представник підозрюваного, обвинуваченого. Так, згідно з ч.1 ст.44 КПК якщо підозрюваним, обвинуваченим є неповнолітній або особа, визнана в встановленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною, до участі в процесуальній дії разом із ним залучається його законний представник.

В ч.2 ст.44 КПК зазначено, що як законні представники можуть бути залучені батьки (усиновлювачі), а в разі їх відсутності – опікуни, піклувальники особи, інші повнолітні близькі родичі чи члени сім'ї, а також представники органів опіки і піклування, установ і організацій, під опікою чи піклуванням яких перебуває неповнолітній, недієздатний чи обмежено дієздатний.

Що стосується ролі законного представника в процесі доказування, то згідно ч.5 ст.44 КПК законний представник користується процесуальними правами особи, інтереси якої він представляє, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена представнику.

Стороною захисту виступає також захисник. Згідно ч.1 ст.45 КПК захисником є адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію).

У відповідності з ч.4 ст.46 КПК захисник користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він здійснює, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється

безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена захиснику, з моменту надання документів, передбачених статтею 50 КПК, слідчому, прокурору, слідчому судді, суду.

У відповідності з ч.5 ст.46 КПК захисник має право брати участь у проведенні допиту та інших процесуальних діях, що проводяться за участю підозрюваного, обвинуваченого, до першого допиту підозрюваного мати з ним конфіденційне побачення без дозволу слідчого, прокурора, суду, а після першого допиту - такі ж побачення без обмеження кількості та тривалості. Такі зустрічі можуть відбуватися під візуальним контролем уповноваженої службової особи, але в умовах, що виключають можливість прослуховування чи підслуховування.

Суб'єктом доказування у кримінальному судочинстві виступає також потерпілий. Згідно ч.1 ст.55 КПК потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди.

В ч.3 ст.55 КПК зазначено, що потерпілим є також особа, яка не є заявником, але якій кримінальним правопорушенням завдана шкода і у зв'язку з цим вона після початку кримінального провадження подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого.

Як суб'єкт доказування потерпілий наділений певними правами. Так, у відповідності з ч.1 ст.56 КПК протягом кримінального провадження потерпілий має право:

- 1) бути повідомленим про свої права та обов'язки, передбачені КПК;
- 2) знати сутність підозри та обвинувачення, бути повідомленим про обрання, зміну чи скасування щодо підозрюваного, обвинуваченого заходів забезпечення кримінального провадження та закінчення досудового розслідування;
- 3) подавати докази слідчому, прокурору, слідчому судді, суду;
- 4) заявляти відводи та клопотання;

5) за наявності відповідних підстав - на забезпечення безпеки щодо себе, близьких родичів чи членів своєї сім'ї, майна та житла;

6) давати пояснення, показання або відмовитися їх давати;

7) оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді, суду в порядку, передбаченому КПК;

8) мати представника та в будь-який момент кримінального провадження відмовитися від його послуг;

9) давати пояснення, показання рідною або іншою мовою, якою він вільно володіє, безоплатно за рахунок держави користуватися послугами перекладача в разі, якщо він не володіє державною мовою чи мовою, якою ведеться кримінальне провадження;

10) на відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди в порядку, передбаченому законом;

11) знайомитися з матеріалами, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, в порядку, передбаченому КПК, у тому числі після відкриття матеріалів згідно зі статтею 290 КПК, а також знайомитися з матеріалами кримінального провадження, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, у випадку закриття цього провадження;

12) застосовувати з додержанням вимог КПК технічні засоби при проведенні процесуальних дій, в яких він бере участь. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд вправі заборонити потерпілому застосовувати технічні засоби при проведенні окремої процесуальної дії чи на певній стадії кримінального провадження з метою нерозголошення даних, які містять таємницю, що охороняється законом чи стосується інтимних сторін життя людини, про що виноситься (постановляється) вмотивована постанова (ухвала);

13) одержувати копії процесуальних документів та письмові повідомлення у випадках, передбачених КПК;

14) користуватися іншими правами, передбаченими КПК.

Згідно ч.2 ст.56 КПК під час досудового розслідування потерпілий має право:

- 1) на негайне прийняття і реєстрацію заяви про кримінальне правопорушення, визнання його потерпілим;
- 2) отримувати від уповноваженого органу, до якого він подав заяву, документ, що підтверджує її прийняття і реєстрацію;
- 3) подавати докази на підтвердження своєї заяви;
- 4) брати участь у слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях, під час проведення яких ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дії, що заносяться до протоколу, а також знайомитися з протоколами слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, виконаних за його участі;
- 5) отримувати копії матеріалів, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, після закінчення досудового розслідування.

У відповідності з ч.3 ст.56 КПК під час судового провадження в будь-якій інстанції потерпілий має право:

- 1) бути завчасно поінформованим про час і місце судового розгляду;
- 2) брати участь у судовому провадженні;
- 3) брати участь у безпосередній перевірці доказів;
- 4) підтримувати обвинувачення в суді у випадку відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення;
- 5) висловлювати свою думку під час вирішення питання про призначення покарання обвинуваченому, а також висловлювати свою думку при вирішенні питання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру;
- 6) знайомитися з судовими рішеннями, журналом судового засідання і технічним записом кримінального провадження в суді;
- 7) оскаржувати судові рішення в порядку, передбаченому КПК.

Згідно ч.4 ст.56 КПК на всіх стадіях кримінального провадження потерпілий має право примиритися з підозрюваним, обвинуваченим і укласти угоду про примирення. У передбачених законом України про кримінальну відповідальність та КПК випадках примирення є підставою для закриття кримінального провадження.

Суб'єктом доказування у кримінальному судочинстві виступає також представник потерпілого. Так, згідно ч.1 ст.58 КПК представником потерпілого у кримінальному провадженні може представляти представник – особа, яка у кримінальному провадженні має право бути захисником. У відповідності з ч.2 ст.58 КПК представником юридичної особи, яка є потерпілим, може бути її керівник, інша особа, уповноважена законом або установчими документами, працівник юридичної особи за довіреністю, а також особа, яка має право бути захисником в кримінальному провадженні. Представник користується процесуальними правами потерпілого, інтереси якого він представляє, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо потерпілим і не може бути доручена представнику (ч.4 ст.58 КПК).

Суб'єктом доказування є також законний представник потерпілого. Так, згідно ч.1 ст.59 КПК якщо потерпілим є неповнолітня особа або особа, визнана в установленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною, до участі в процесуальній дії разом з нею залучається її законний представник.

Що стосується питань участі законного представника потерпілого у кримінальному провадженні, то у відповідності з ч.2 ст.59 КПК питання участі законного представника потерпілого у кримінальному провадженні регулюється згідно з положеннями ст.44 Кримінального процесуального кодексу.

Згідно ст.92 КПК обов'язок доказування обставин, передбачених ст.91 Кримінального процесуального кодексу, за винятком випадків, передбачених частиною другої цієї статті, покладається на слідчого, прокурора та, в

установлених КПК випадках, - на потерпілого.

Що ж стосується обов'язку доказування належності та допустимості доказів, даних щодо розміру процесуальних витрат та обставин, які характеризують обвинуваченого, у відповідності із ч.2 ст.92 КПК, покладається на сторону, що їх подає.

У відповідності із ч.2 ст.9 КПК Прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий зобов'язані всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень.

У відповідності із ст.22 КПК кримінальне провадження здійснюється на основі змагальності, що передбачає самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими КПК.

Сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених КПК.

Принцип змагальності проявляється в процесі доказування також в тому, що під час кримінального провадження функції обвинувачення, захисту та судового розгляду не можуть покладатися на один і той же орган чи службову особу.

Захист в ході кримінального провадження здійснюється підозрюваним або обвинуваченим, його захисником або законним представником.

При цьому суд, зберігаючи об'єктивність та неупередженість, створює необхідні умови для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків.

Реалізація сторонами обов'язку доказування являє собою спростування припущення про невинуватість особи, а тому теоретично та практично пов'

язано зі змістом принципу презумпції невинуватості. Під презумпцією невинуватості розуміють вимогу, згідно з якою підозрюваний, обвинувачений або підсудний вважається невинуватим, доки його винуватість у вчиненні злочину не буде доведена у порядку, передбаченому законом, і встановлена обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили. Презумпція невинуватості отримала свій безпосередній вираз у Конституції України (ст.62). Вона впливає також з конституційної вимоги забезпечення доведеності вини (п.3 ст.129) і ряду норм КПК, у тому числі ч.1 ст.17, у відповідності з якою особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено у порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом, і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили.

Як уже вище зазначалось, обов'язок доказування лежить на стороні обвинувачення. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи.

Крім того, згідно названого принципу, підозра, обвинувачення не може ґрунтуватися на припущеннях, а також на доказах, отриманих незаконним шляхом. А це в свою чергу означає, що обвинувальний вирок не може ґрунтуватися на припущеннях і постановляється лише за умови, коли в ході судового розгляду вина обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення доведена. Отже, тільки повна доведеність обвинувачення є підставою для постановлення обвинувального вироку і призначення покарання. Коли ж вина обвинуваченого не доведена, то має бути постановлений виправдувальний вирок, за яким особа визнається невинуватою. У разі ж виникнення сумнівів щодо доведеності вини особи, суд у відповідності із ч.4 ст.17 КПК усі такі сумніви повинен тлумачити на користь такої особи.

В ч.5 ст.17 КПК зазначено, що поведження з особою, вина якої у вчиненні кримінального правопорушення не встановлена обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили, має відповідати поведженню з невинуватою особою.

Тому при здійсненні кримінального провадження треба вживати заходів для перевірки таких обставин, що вказують на можливу невинуватість підозрюваного чи обвинуваченого. Із презумпції невинуватості випливає і вимога, щоб у ході досудового розслідування і при підготовчому провадженні обвинувачення було обґрунтоване наявними у провадженні доказами.

Презумпція невинуватості звернена до сторін, які здійснюють діяльність у кримінальному провадженні. Слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд в силу вимог закону зобов'язані виходити з припущення про невинуватість підозрюваного або обвинуваченого, поки на підставі зібраних доказів вони не дійдуть достовірного висновку про його винуватість і не сформулюють цей висновок у відповідному підсумковому процесуальному рішенні – обвинувальному акті чи вироку. Докази, що становлять сукупність як підґрунтя для притягнення особи до кримінальної відповідальності, можуть одержуватися лише з дотриманням кримінально-процесуальної процедури, тобто обвинувачення не може будуватися на недопустимих доказах (ч.1 ст.87 КПК). Так, у відповідності з названою статтею недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини.

Недоведена винуватість обвинуваченого юридично прирівнюється до доведеної невинуватості. Всі сумніви щодо доведеності вини, якщо вичерпані можливості їх усунення, а також сумніви в тлумаченні закону вирішуються на користь підозрюваного, обвинуваченого, підсудного. Виходячи з

конституційного положення про те, що «ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину» (ст.62), КПК встановлює, що особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено у порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом, і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили(ч.1 ст.17 КПК). А згідно ч.1 ст.92 КПК обов'язок доказування обставин, передбачених ст.91 Кримінального процесуального кодексу, за винятком випадків, передбачених частиною другої цієї статті, покладається на слідчого, прокурора та, в установлених КПК випадках – на потерпілого.

Виходячи із принципу публічності (ст.25 КПК) прокурор, слідчий зобов'язані в межах своєї компетенції розпочати досудове розслідування в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення (за виключенням випадків, коли кримінальне провадження може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого) або в разі надходження заяви про вчинення кримінального правопорушення, а також вжити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила. Виступаючи стороною обвинувачення названі суб'єкти при здійсненні доказування у кримінальному провадженні виступають стороною обвинувачення. А у відповідності із ч.2 ст.93 КПК сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом.

Саме тому всі учасники кримінального процесу, які представляють сторону захисту (підозрюваний, обвинувачений, законний представник підозрюваного, обвинуваченого, виправданий, засуджений) не зобов'язані

спростувати обвинувачення. Вони мають право брати участь у доказуванні у відповідності із ч.3 ст. 93 КПК. Так, сторона захисту, потерпілий здійснює збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів.

Ініціювання стороною захисту, потерпілим проведення слідчих (розшукових) дій здійснюється шляхом подання слідчому, прокурору відповідних клопотань, які розглядаються в порядку, передбаченому ст. 220 Кримінального процесуального кодексу. Постанова слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій може бути оскаржена слідчому судді.

Установлений КПК обов'язок захисника (ст.47) використовувати засоби захисту, передбачені Кримінальним процесуальним кодексом та іншими законами України, з метою забезпечення дотримання прав і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого та з'ясування обставин, які спростовують підозру чи обвинувачення, пом'якшують чи виключають кримінальну відповідальність підозрюваного, обвинуваченого не означає, що він має доводити невинуватість через обов'язкове подання доказів. Захисник може обмежитися обґрунтованим твердженням, що обвинувач не встановив обставини предмета доказування (ст.91 КПК). Активність або пасивність захисника в процесі доказування – питання тактики та його професійної підготовки, хоча чинне законодавство і закріплює низку прав (ст.46 КПК), реалізуючи які захисник може брати активну участь у доказуванні. Так, згідно ч.4 ст.46 КПК захисник користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він здійснює, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо

підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена захиснику, з моменту надання документів, передбачених ст.50 КПК, слідчому, прокурору, слідчому судді, суду.

В ч.5 ст.46 КПК зазначено, захисник має право бути присутнім під час допиту та інших процесуальних дій, що проводяться за участю підозрюваного, обвинуваченого, до першого допиту підозрюваного мати з ним конфіденційне побачення без дозволу слідчого, прокурора, суду, а після першого допиту – такі ж побачення без обмеження кількості та тривалості. Такі зустрічі можуть відбуватись під візуальним контролем уповноваженої службової особи, але в умовах, що виключають можливість прослуховування чи підслуховування.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Отже, предмет доказування (ст. 91 КПК України) – це сукупність передбачених кримінальним процесуальним законом обставин, які потрібно встановити по кожному кримінальному провадженню і які мають правове значення для правильного його вирішення по суті.

Кримінальний процесуальний кодекс передбачає наявність двох сторін при здійсненні доказування у кримінальному провадженні: сторони обвинувачення і сторони захисту.

3. ПРОЦЕС ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

У відповідності з ч.2 ст.91 КПК України, доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження. Доказування являє собою процесуальну діяльність слідчого, прокурора, слідчого судді і суду по оперуванню доказами. Ця діяльність, як зазначалося, складається з ряду етапів або елементів. Розглянемо тепер кожний з елементів.

Збирання доказів здійснюється сторонами кримінального провадження, потерпілим у порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом.

Сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом.

Сторона захисту, потерпілий здійснює збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів.

Ініціювання стороною захисту, потерпілим проведення слідчих (розшукових) дій здійснюється шляхом подання слідчому, прокурору відповідних клопотань, які розглядаються в порядку, передбаченому статтею 220 Кримінального процесуального кодексу. У відповідності з названою статтею, таке клопотання сторони захисту, потерпілого і його представника чи законного представника про виконання будь-яких процесуальних дій слідчий, прокурор зобов'язані розглянути в строк не більше трьох днів з моменту подання і задовольнити їх за наявності відповідних підстав.

Про результати розгляду клопотання повідомляється особа, яка заявила клопотання. Про повну або часткову відмову в задоволенні клопотання виноситься мотивована постанова, копія якої вручається особі, яка заявила клопотання.

Постанова слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій може бути оскаржена слідчому судді.

У відповідності із ст.223 КПК України слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні.

Підставами для проведення слідчої (розшукової) дії є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети. До слідчих (розшукових) дій, згідно Кримінального процесуального кодексу, слід віднести: допит (статті 224-226 КПК України); пред'явлення особи для впізнання (ст.228); пред'явлення речей для впізнання (ст.229); впізнання трупа(ст.230); обшук (ст.234); огляд (ст.237). огляд трупа (ст.238); слідчий експеримент (ст.240); освідування особи(ст.241); проведення експертизи (ст.242).

До числа негласних слідчих (розшукових) дій слід віднести: аудіо-, відеоконтроль особи(ст.260); накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261); огляд і виїмка кореспонденції(ст.262); зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж(ст.263); зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст.264); обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи(ст.267); спостереження за особою, річчю або місцем(ст.269); контроль за вчиненням злочину(ст.271).

Під час збирання доказів відбувається їх формування, що включає провадження і процесуальне оформлення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій слідчого, прокурора, слідчого судді, суду по виявленню, вилученню та процесуальній фіксації (закріпленню) доказової інформації у встановленому законом порядку.

Найважливішими структурними елементами збирання доказів є пошук і вилучення доказової інформації. Її пошук може здійснюватись як у процесуальній, так і в непроцесуальній формі. Прикладом пошуку носіїв доказової інформації у непроцесуальній формі є використання при

розслідуванні орієнтуючої інформації. У вирішенні цього завдання особливе місце належить оперативно-розшуковій діяльності. Без закріплення доказу процес його формування не може вважатися завершеним, бо інформація, отримана сторонами кримінального провадження у вигляді матеріального та ідеального образів, може бути використана в доказуванні лише після перетворення її на форму, доступну для сприйняття всіма учасниками кримінального провадження. Необхідним структурним елементом збирання доказів є також правозабезпечуючі операції. Це наділені правовою формою дії, через які слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд забезпечують можливість реалізації прав, наданих кримінально-процесуальним законом особам, які беруть участь у збиранні доказів.

Отже, під збиранням доказів у кримінальному процесі слід розуміти елемент доказування, змістом якого є здійснення уповноваженим (компетентним) державним органом пошукових, пізнавальних, посвідчуючих і правозабезпечуючих дій з метою сприйняття інформації, що міститься в слідах кримінального правопорушення, її вилучення та закріплення в матеріалах кримінального провадження..

Серед способів збирання доказів слідчі (розшукові) дії мають найбільшу питому вагу. Процедуру провадження слідчих (розшукових) дій чітко врегульовано КПК. Обов'язковим є складання протоколу, у якому закріплюється перебіг і результати провадження. Слідчі (розшукові) дії — це спрямовані на формування доказів дії, що вчиняються лише уповноваженим стороною і включають сукупність прийомів пошуку, пізнання та посвідчення фактичних даних із дотриманням прав учасників кримінального провадження при їх здійсненні.

Окрім процедури провадження слідчих і судових дій та призначення експертизи відзначимо лаконічність правового регулювання розглянутих способів збирання доказів, але необхідно застерегти проти спроб трактувати їх як непроцесуальні. Оскільки вони закріплені в кримінально-

процесуальному законі, їх процесуальна природа не може викликати сумнівів: це процесуальні дії, спрямовані на отримання доказової інформації.

Постанова слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій може бути оскаржена слідчому судді.

Перевірка доказів проводиться шляхом їх аналізу, зіставлення з іншими доказами, також шляхом проведення додаткових слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій з метою пошуку нових доказів, підтвердження, або, навпаки, спростування доказів, вже раніше зібраних. Крім того, перевірка доказів проводиться з метою з'ясування питання про їх достовірність. Під перевіркою доказів як елементом доказування слід розуміти дослідження їх властивостей та ознак. Під властивостями доказової інформації розуміємо зовнішній прояв сутності (тобто цілей, зв'язків існування та можливостей бути використаним за призначенням), що сформувалася під впливом події злочину. Ознаки доказу, з одного боку, характеризують його зміст на предмет достовірності, з другого боку, на предмет наявності доброякісної процесуальної форми. Основними способами перевірки є: 1) аналіз змісту кожного доказу окремо; б) співставлення з іншими доказами та джерелами їх походження; 3) провадження повторних або нових слідчих дій; 4) провадження оперативно-розшукових заходів та ін.

Оцінка доказів – це здійснювана в логічних формах розумова діяльність суб'єктів кримінального процесу, яка полягає в тому, що вони, керуючись законом, розглядають за своїм внутрішнім переконанням кожний доказ окремо та всю сукупність доказів, визначаючи їх належність, допустимість і достовірність, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення; висувають необхідні слідчі (судові) версії, вирішують, чи підтверджуються вони, встановлюють, чи є підстави для прийняття процесуальних рішень і проведення слідчих (розшукових) дій, негласних

слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, доходять висновку про доведеність або недоведеність окремих обставин справи й кримінального правопорушення в цілому із наведенням аналізу доказів у відповідних процесуальних рішеннях. Така діяльність відбувається безперервно, протягом усього процесу доказування, у тому числі під час збирання і перевірки доказів, і визначає формування висновків про доказаність (чи недоказаність) обставин, які становлять предмет доказування у кримінальному провадженні.

Для кримінального процесу України характерним є те, що закон наперед не визначає сили і значення доказів. Навпаки, сила, значення та достовірність того чи іншого доказу визначаються щоразу слідчим, прокурором, слідчим суддею та судом. Так, висновок експерта не є обов'язковим для слідчого, прокурора, слідчим судді та суду, оскільки, якщо до того є відповідні підстави, вони мають право не погодитися з висновками експерта. Так, визнання підозрюваним чи обвинуваченим своєї вини не може розглядатися як доказ, що має особливе значення.

Основні положення оцінки доказів єдині для всіх етапів кримінального провадження і передбачені в ч.1 ст.94 КПК: «Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення». Згідно ч.2 ст.94 КПК жоден доказ не має наперед встановленої сили.

Внутрішнє переконання – це тверда впевненість, яка склалася при провадженні у справі слідчого, прокурора, слідчого судді, суду щодо правильності оцінки всіх наявних у провадженні відомостей і доказів і всіх встановлених у справі фактів; і що правильним є отриманий висновок у всіх питаннях, які виникли під час розслідування та вирішення справи по суті. Це

не є інтуїція, не є просте почуття. Внутрішнє переконання — це вивідне знання, що характеризується вірою в його надійність та готовністю діяти відповідно до нього. З однієї сторони, воно суб'єктивне, тому що є переконанням конкретного суб'єкта кримінального судочинства як людським почуттям; з другої ж сторони, воно об'єктивне, тобто має об'єктивну основу. Такою основою є докази, що мають місце в провадженні. Внутрішнє переконання в оцінці доказів необхідно розглядати в двох аспектах: як метод оцінки доказів і як результат такої оцінки. Як метод оцінки доказів внутрішнє переконання гарантується незв'язаністю, слідчого, прокурора, слідчого судді та суду оцінкою доказів, що дана іншим органом на будь-якому етапі стадії процесу; відсутністю правил щодо переваги одного виду доказів перед іншими. Внутрішнє переконання як результат оцінки доказів означає переконання слідчого, прокурора, слідчого судді та суду в достовірності доказів і правильності висновків, до яких вони прийшли в ході кримінально-процесуального доказування. Але, враховуючи змагальну конструкцію сучасного кримінального процесу України, можна говорити про деяку специфіку формування внутрішнього переконання суб'єктів доказування за наявності обставин, з якими кримінально-процесуальний закон пов'язує обов'язковість врахування процесуальної позиції сторін при прийнятті рішень слідчим, прокурором, слідчим суддею і судом.

Питанням належності та допустимості доказів як елементам доказування було присвячено чимало робіт вченими в області кримінально-процесуальної науки і практичних працівників органів розслідування і суду, оскільки інститути належності і допустимості доказів завжди пов'язані з гарантіями прав і свобод особи. У п.19 постанови Пленуму Верховного Суду України від 1 листопада 1996 р. № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» зазначено, що «...згідно зі ст. 62 Конституції обвинувачення не може ґрунтуватися на припущеннях, а також на доказах, одержаних незаконним шляхом. Докази повинні визнаватись такими, що одержані незаконним шляхом, наприклад тоді, коли їх збирання й

закріплення здійснено або з порушенням гарантованих Конституцією України прав людини і громадянина, встановленого кримінально-процесуальним законодавством порядку, або не уповноваженою на це особою чи органом, або за допомогою дій, не передбачених процесуальними нормами».

Актуальність розгляду питань належності і допустимості доказів у кримінальному процесі визначається не тільки тим, що ці питання цілком не вивчені, але й тим, що у зв'язку з поставленим в Концепції судової реформи завданням переходу від репресивного до охоронного типу судочинства, а також новими змінами в законодавстві, проблема належності і допустимості доказів набула якісно нового змісту.

Під належністю доказів слід розуміти можливість використання їх для встановлення у кримінальному провадженні фактичних даних (відомостей про факти), а також обставин, що підлягають доказуванню в силу існуючого між ними кримінально-процесуального взаємозв'язку.

Вимога належності доказів складається з двох критеріїв: 1) значення для провадження обставин, встановлюваних конкретними доказами, і 2) значення цих доказів для встановлення саме таких обставин. У даному випадку ця вимога нормативно закріплена в ст. 84 КПК, відповідно до якої доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню.

Це загальне положення правової норми, що формулює одну з найважливіших властивостей процесуальних доказів, одержує конкретизацію в нормативному врегулюванні їх окремих видів, а також в закріпленні процесуальних прав і обов'язків сторін кримінального провадження, що беруть участь у доказуванні.

Отже, головним для визнання доказу у провадженні має вирішення питання про те, чи належать обставини і факти, для встановлення яких він використовується, до кола тих, котрі мають істотне значення для правильного вирішення кримінального провадження і, тим самим, підлягають доказуванню. Якщо належать, значить відповідають вимозі належності, а якщо не належать, то такій вимозі не відповідають і тому доказуванню не підлягають. При цьому для визнання доказу у провадженні не має значення, чи входять обставини і фактичні дані, ними встановлені, у коло тих компонентів предмета доказування, що безпосередньо передбачено ст. 91 КПК України, чи сформульовані вони в інших статтях КПК або відносяться до числа так званих «проміжних» фактичних даних і обставин, на підставі яких можуть бути встановлені компоненти предмета доказування, оскільки всі вони в кінцевому підсумку складають предмет доказування¹.

З розглянутих елементів (властивостей) доказування поняття «допустимості доказу» у процесуальній і криміналістичній літературі розглянуте недостатньо, тому це питання не випадково протягом двох останніх століть знаходиться у центрі уваги вчених і практичних працівників, що займаються кримінальними провадженнями.

Допустимість – це властивість доказу, що характеризує його з погляду законності джерела фактичних даних (відомостей, інформації), а також способів одержання і форм закріплення фактичних даних, що містяться в такому джерелі, у порядку, передбаченому кримінально-процесуальним законом, тобто уповноваженими на це особою або органом у результаті проведення ними слідчої дії при строгому дотриманні кримінально-процесуального закону, що визначає форми даної слідчої дії.

Як властивості доказу допустимість містить у собі чотири критерії (елементи, аспекти):

- 1) належний суб'єкт, правомочний проводити процесуальні дії, спрямовані на одержання доказів;

2) належне джерело фактичних даних (відомостей, інформації), що складають зміст доказу;

3) належна процесуальна дія, застосована для одержання доказів;

4) належний порядок проведення процесуальної дії (судової або слідчої), яка використовується як засіб одержання доказів¹.

З огляду на те, що будь-яка діяльність людини містить у собі суб'єкт діяльності, сам процес діяльності та його результат, то, природно, і стосовно кримінального судочинства основними об'єктами перевірки у викладених нижче правилах визначено: ознаки належного суб'єкта, ознаки належної процесуальної діяльності; ознаки належного закріплення результатів процесуальної діяльності.

Оскільки для встановлення умов належної перевірки необхідно визначити не тільки її об'єкти, але і процедуру самої перевірки, запропоновану нижче систему правил складають правила, що визначають допустимість доказів, а також правила, що визначають процедуру розгляду питання про допустимість доказів.

До першої групи правил (що визначають допустимість доказів) відносяться:

перше правило – про належного суб'єкта – доказ повинен бути отриманий належним суб'єктом;

друге правило – про належне джерело – доказ повинен бути отриманий із належного джерела;

третє правило – про належну процедуру – доказ повинен бути отриманий з додержанням належної правової процедури;

четверте правило – доказ не повинен бути отриманий на підставі неприпустимого доказу;

п'яте правило – доказ повинен містити дані, походження яких відомо і які можуть бути перевірені;

шосте правило – доказову силу доказу, що перевіряється, не повинна перевищувати небезпека несправедливого упередження.

Таким чином, **допустимість** доказу є одним із критерії оцінки доказів. Цікаво, що новий КПК наряду з роз'ясненням допустимості доказу містить і роз'яснення недопустимості доказу.

Так, згідно ч.1 ст.86 КПК, доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому Кримінальним процесуальним кодексом. В ст.87 КПК України дано визначення поняття недопустимості доказів саме через те, що вони отримані внаслідок суттєвого порушення прав та свобод людини.

Так, згідно ч.1 ст.87 КПК України **недопустимими** є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини.

В законі визначені наслідки визнання доказу недопустимим. Так, в ч.2 ст.86 КПК вказано, що недопустимий доказ не може бути використаний при прийнятті процесуальних рішень, на нього не може посилатися суд при ухваленні судового рішення.

Важливим є питання про визнання діянь істотного порушення прав і основоположних свобод людини. Так, у відповідності з ч.2 ст. 87 КПК України, суд зобов'язаний визнати істотними порушеннями прав людини і основоположних свобод, зокрема, такі діяння:

- 1) здійснення процесуальних дій, які потребують попереднього дозволу суду, без такого дозволу або з порушенням його суттєвих умов;
- 2) отримання доказів внаслідок катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поведження або погрози застосування такого поведження;
- 3) порушення права особи на захист;
- 4) отримання показань від особи, яка не була повідомлена про своє право не давати показання;

5) порушення права на перехресний допит;

6) отримання показань від свідка, який надалі буде визнаний підозрюваним чи обвинуваченим у цьому кримінальному провадженні.

У відповідності із ч.3 ст.87 КПК докази, передбачені названою статтею повинні визнаватися судом недопустимими під час будь-якого судового розгляду, крім розгляду, коли вирішується питання про відповідальність за вчинення зазначеного істотного порушення прав та свобод людини, внаслідок якого такі відомості були отримані.

Слід звернути увагу ще на один аспект, пов'язаний з визнанням доказів недопустимими. Йдеться про недопустимість доказів, які стосуються особи підозрюваного, обвинуваченого. Так, в ч.1 ст.88 КПК вказано, що докази, які стосуються судимостей підозрюваного, обвинуваченого або вчинення ним інших правопорушень, що не є предметом цього кримінального провадження, а також відомості щодо характеру або окремих рис характеру підозрюваного, обвинуваченого є недопустимими на підтвердження винуватості підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення. Отже, йдеться про докази, що характеризують особу підозрюваного чи обвинуваченого або ж стосуються вчинення підозрюваним чи обвинуваченим інших правопорушень, що самі по собі не є предметом саме цього кримінального провадження, а також відомості щодо характеру або окремих рис характеру підозрюваного, обвинуваченого. Зрозуміло, що вони можуть бути предметом іншого кримінального провадження і там будуть визнані допустимими.

Проте, законодавець, вказуючи про недопустимість доказів в названих ситуаціях, все ж таки залишає можливість визнати їх допустимими. Так, у відповідності із ч.2 ст.88 КПК докази та відомості, які стосуються судимостей підозрюваного, обвинуваченого або вчинення ним інших правопорушень, що не є предметом цього кримінального провадження, а також відомості щодо характеру або окремих рис характеру підозрюваного, обвинуваченого можуть бути визнані допустимими, якщо:

- 1) сторони погоджуються, щоб ці докази були визнані допустимими;
- 2) вони надаються для доказування того, що підозрюваний, обвинувачений діяв з певним умислом та мотивом, або мав можливість, підготовку, обізнаність, потрібні для вчинення ним відповідного кримінального правопорушення, або не міг помилитися щодо обставин, за яких він вчинив відповідне кримінальне правопорушення;
- 3) їх надає сам підозрюваний, обвинувачений;
- 4) підозрюваний, обвинувачений використав подібні докази для дискредитації свідка.

Крім того, законодавець визначає ще одну категорію доказів, які можуть бути визнані допустимими. Такими є докази щодо певної звички або звичайної ділової практики підозрюваного, обвинуваченого. Вони є допустимими для доведення того, що певне кримінальне правопорушення узгоджувалося із цією звичкою підозрюваного, обвинуваченого (ч.3 ст.88 КПК).

Питання допустимості доказів вирішує суд під час їх оцінки в нарадчій кімнаті при постановленні судового рішення (ч.1 ст.89 КПК).

Суд вирішує питання і про визнання доказу недопустимим у випадку встановлення очевидної недопустимості доказу під час судового розгляду. Так, у відповідності із ч.2 ст.89 КПК у випадку встановлення очевидної недопустимості доказу під час судового розгляду суд визнає цей доказ недопустимим, що тягне за собою неможливість дослідження такого доказу або припинення його дослідження в судовому засіданні, якщо таке дослідження було розпочате.

При цьому слід звернути увагу і на право сторін кримінального провадження, а також потерпілого під час судового розгляду подавати клопотання про визнання доказів недопустимими, а також наводити заперечення проти визнання доказів недопустимими. Таке право їм надано у відповідності із ч.3 ст.89 КПК.

Врегульовуючи далі питання допустимості доказів, законодавець звертає увагу на значення рішень інших судів у цих питаннях. Так, у відповідності з ст.90 КПК рішення національного суду або міжнародної судової установи, яке набрало законної сили і ним встановлено порушення прав людини і основоположних свобод, гарантованих Конституцією України і міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою Україною, має преюдиціальне значення для суду, який вирішує питання про допустимість доказів.

Як властивість доказу **допустимість** містить у собі чотири критерії:

- 1) належний суб'єкт, правомочний проводити процесуальні дії, спрямовані на одержання доказів;
- 2) належне джерело фактичних даних (відомостей, інформації), що складають зміст доказу;
- 3) належна процесуальна дія, застосована для одержання доказів;
- 4) належний порядок проведення процесуальної дії, яка використовується як засіб одержання доказів.

В теорії кримінального процесу під **належністю** доказів розуміється можливість використання їх для встановлення у кримінальній справі фактичних даних (відомостей про факти), також обставин, що підлягають доказуванню в силу існуючого між ними кримінально-процесуального взаємозв'язку;

Згідно ст.85 КПК України належними є докази, які прямо чи непрямо підтверджують існування чи відсутність обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження, а також достовірність чи недостовірність, можливість чи неможливість використання інших доказів.

Вимога належності доказів складається з двох критеріїв:

- 1) значення для справи обставин, встановлюваних конкретними доказами;

2) значення цих доказів для встановлення саме таких обставин.

Достовірність доказів означає, що вони правильно, адекватно відображають матеріальні і нематеріальні сліди.

Докази вважаються **достатніми** тоді, коли в своїй сукупності дають можливість установити всі передбачені законом обставини справи на тому рівні знання про них, який необхідний для прийняття правильного рішення при провадженні у справі.

Принцип всебічної, повної та об'єктивної оцінки доказів зобов'язує слідство і суд додержуватися максимальної об'єктивності, не допускаючи жодної упередженості та тенденційності. Об'єктивність в кримінальному процесі є завданням здійснення правосуддя і зміцнення законності, важливою умовою пізнання істини і необхідною гарантією охорони інтересів громадян. Принцип об'єктивності при здійсненні правосуддя вимагає, щоб кожен, хто вчинив злочин, зазнав справедливої кари і жоден безневинний не був притягнений до кримінальної відповідальності.

Виходячи з цього, жодна людина не може бути визнана винною і засудженою, допоки її вину не встановлять на основі беззаперечних доказів по справі.

Оцінка джерела доказів з точки зору повноти відомостей, які в ньому містяться, здійснюється шляхом зіставлення відомостей, що відносяться до однієї і тієї ж обставини, із відповідним змістом аналогічного джерела доказів.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Отже, доказування являє собою сплав практичних дій і мислення, фізичної і розумової діяльності відповідних суб'єктів кримінального провадження і його елементами є: збирання, перевірка та оцінка доказів.

4. ДОКАЗИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ, ЇХ ОЗНАКИ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ

Встановлення фактів об'єктивної дійсності в кримінальному процесі здійснюється головним чином опосередкованим шляхом, тобто через використання відповідних доказів. Разом з тим іноді можливе і безпосереднє пізнання щоразу слідчим, прокурором, слідчим суддею та судом деяких фактів. Ідеться про факти, які й після того, як вчинено кримінальне правопорушення, продовжують існувати у незмінному вигляді чи змінилися, але не втратили все ж важливих для них якостей. Таке безпосереднє пізнання сторонами кримінального провадження може відбуватися у рамках кримінального процесу при виконанні певних процесуальних дій, а саме огляду, освідування, обшуку, пред'явлення для впізнання. Таким чином, у кримінальному судочинстві докази мають суттєве значення, саме тому закон детально визначає як поняття доказів, так і весь процес їх використання у кримінальному провадженні.

Згідно ст.84 КПК України доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню.

Поняття доказів структуровано і як елементи включає в себе будь-які фактичні дані, що мають значення у кримінальному провадженні (зміст); процесуальну форму їх закріплення (спосіб існування у матеріалах кримінального провадження) та носій відомостей (зовнішній вираз). Усі зазначені елементи перебувають у взаємозв'язку та у своїй єдності утворюють поняття доказів.

Під «фактичними даними» слід розуміти не самі факти, а відомості (інформацію) про них. Факти — це події, явища дійсності, які не можна приєднати до справи. Через те при доказуванні по кримінальному

провадженні слідчий, прокурор, слідчий суддя суд та інші особи, які беруть участь у процесі, оперують відомостями про події та явища дійсності, що утворюють зміст показань допитаних осіб, документів та інших видів доказів. Навіть при безпосередньому сприйнятті слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом обставин події злочину у ході провадження слідчих (розшукових) дій (огляд, освідування тощо) вони оперують як доказами не цими фактами, а тільки відомостями (інформацією) про них, зафіксованими у встановленому законом порядку в протоколах слідчих (розшукових) дій. Використана законодавцем юридична конструкція на визначення доказу «фактичні дані» має тлумачитися обмежено і означати, що лише інформація, що перевіряється (тобто потенційно спростовна), може утворювати його зміст.

Безпосереднім джерелом утворення слідів кримінального правопорушення, в загальному розумінні, є суспільно небезпечний вплив правопорушника, поведінка якого проявляється у формі дії або бездії. Формування доказів у процесуальному розумінні відбувається у перебігу здійснення діяльності слідчим, прокурором, слідчим суддею і судом та закінчується тієї миті, коли отримані відомості закріплюються та/або залучаються до матеріалів кримінального провадження одним із передбачених законом способів. Процесуальна форма існування фактичних даних у кримінальному провадженні за класифікаційними видами доказів закріплена у ч.2 ст.84 КПК України. Це є показання, речові докази, документи, висновки експертів.

Під носієм відомостей слід вважати те, що може бути засобом відображення, фіксації, виразником чого-небудь. У кримінальному процесі носієм слідів події кримінального правопорушення виступають предмети, що можуть бути засобом сприйняття, фіксації та збереження доказової інформації. Стосовно показань свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого носіями фактичних даних є слова, речення, складні мовні конструкції. Носіями речових доказів є матеріальні об'єкти, що перебувають

у твердому, сипкому або газоподібному стані. Поява нових видів інформації зумовлює специфіку їх збереження та передачі через носії, вироблені з урахуванням останніх досягнень теорії інформатики та документалістики. Від надійності носіїв фактичних даних залежить якість сприйняття, збереження та відтворення інформації про кримінальне правопорушення у знаковій формі, що зумовило необхідність визначення науково-технічних вимог, які забезпечать бездоганне існування конкретного виду інформації на певному носії. Ці вимоги повинні враховувати слідчий, прокурор, слідчий суддя та суд при отриманні й оцінці нових видів інформації, тобто якісний їх зміст з точки зору повноти сприйняття безпосередньо пов'язаний з науково-технічними можливостями носія. Такими вимогами є: 1) можливість тотожного сприйняття інформації про кримінальне правопорушення носієм; 2) збереження цієї інформації без пошкоджень і перекручень; 3) можливість адекватного відтворення інформації про кримінальне правопорушення із носія.

Процесуальна форма доказу покликана забезпечити надійність кримінально-процесуального доказування. Щодо кримінально-процесуальних доказів, то для кожного виду чинним законодавством передбачено порядок його формування та збереження. Послідовність процесуальних дій та прийняття рішень по «входженню» до матеріалів кримінального провадження фактичних даних надають їм процесуальної форми конкретного виду доказів. Вказаний перелік видів доказів у ч.2 ст.84 КПК України є вичерпним і розширювальному тлумаченню не підлягає.

Загально визнаним є поділ доказів стосовно предмета обвинувачення на обвинувальні та виправдувальні; за джерелом формування — на первинні та похідні; залежно від відношення до предмета доказування — на прямі та непрямі; за механізмом їх формування — на особисті та речові. Частина 2 ст.84 КПК України містить класифікацію доказів за їх процесуальною формою.

Підставою для відмежовування первинних від похідних доказів є наявність проміжного носія доказової інформації одного і того ж виду. Так, похідними доказами є копії документів, виготовлені на місці події відбитки слідів та ін. Принцип безпосередності кримінального процесу зобов'язує слідчого, прокурора, слідчого судді та суд користуватися первинними доказами, оскільки зміна носія доказової інформації може мати своїми наслідками перекручення (незбереження у первісному вигляді) відомостей про подію кримінального правопорушення. Це, однак, не означає, що у кримінальному процесі відкидаються похідні докази. Коли використати первинний доказ з тих чи інших причин неможливо, то похідний доказ у таких випадках може замінити собою первинний.

Докази поділяються на обвинувальні та виправдувальні щодо того обвинувачення, яке становить предмет розслідування та розгляду в певному кримінальному провадженні. Обвинувальними є докази, що обґрунтовують, підтверджують обвинувачення, тобто встановлюють наявність кримінального правопорушення і вчинення його підозрюваним чи обвинуваченим, а також обставини, які обтяжують його відповідальність. До виправдувальних доказів належать ті докази, що спростовують або пом'якшують обвинувачення, — заперечують наявність події кримінального правопорушення та винуватість обвинуваченого, а також встановлюють обставини, що пом'якшують його відповідальність.

Можливість безпосередньо чи опосередковано встановлювати обставини, що входять до предмета доказування, надає фактичним даним значення прямого чи непрямого доказу. Непрямі докази на відміну від прямих дозволяють встановити проміжні факти, на підставі яких встановлюються різні елементи головного факту. Головний факт — це поняття збірне. Воно включає такі елементи предмета доказування, як подія кримінального правопорушення та вчинення його обвинуваченим. Залежно від того, які обставини встановлює той чи інший доказ, він може бути прямим в одному випадку і непрямим у другому.

Процедура формування кожного окремого доказу дозволяє класифікувати їх на показання свідка, показання потерпілого, показання підозрюваного, показання обвинуваченого, висновок експерта, речові докази, документи.

Такі класифікації дають широку можливість для всебічного аналізу, визначення ролі та значення доказів, вибору оптимальних тактичних і методичних прийомів їх збирання, перевірки, дають змогу враховувати особливості кожного виду доказів при їх оцінці та обґрунтуванні процесуальних рішень.

ВИСНОВКИ З ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ:

Отже, доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню.

5. ПРОЦЕСУАЛЬНІ ДЖЕРЕЛА ДОКАЗІВ ТА ЇХ ВИДИ

Процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів.

Показання – це відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження.

Підозрюваний, обвинувачений, потерпілий у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення мають право давати показання під час досудового розслідування та судового розгляду.

Свідок, експерт, потерпілий (за виключенням потерпілого у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення) зобов'язані

давати показання слідчому, прокурору, слідчому суді, суду в установленому КПК порядку.

Суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання або отриманих у порядку, передбаченому ст.225 КПК. Суд не вправі обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору, або посилатися на них.

Особа надає показання лише щодо фактів, які вона сприймала особисто, за винятком випадків, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом.

Висновок або думка особи, яка надає показання, можуть визнаватися судом доказом, лише якщо такий висновок або думка корисні для ясного розуміння показань (їх частини) і ґрунтуються на спеціальних знаннях в розумінні ст.101 КПК.

Якщо особа, яка надає показання, висловила думку або висновок, що ґрунтується на спеціальних знаннях у розумінні ст.101 КПК України, а суд не визнав їх недопустимими доказами в порядку, передбаченому частиною другою статті 89 КПК України, інша сторона має право допитати особу згідно з правилами допиту експерта.

Сторони, потерпілий мають право отримувати від учасників кримінального провадження та інших осіб за їх згодою пояснення, які не є джерелом доказів.

Згідно ст.96 КПК України, з метою з'ясування достовірності показань свідка сторони кримінального провадження мають право ставити свідку запитання щодо його можливості сприймати факти, про які він дає показання, а також щодо інших обставин, які можуть мати значення для оцінки достовірності показань свідка.

Для доведення недостовірності показань свідка сторона має право надати показання, документи, які підтверджують його репутацію, зокрема,

щодо його засудження за завідомо неправдиві показання, обман, шахрайство або інші діяння, що підтверджують нечесність свідка.

Свідок зобов'язаний відповідати на запитання, спрямовані на з'ясування достовірності його показань.

Згідно ч.4 ст.96 КПК свідок може бути допитаний щодо попередніх показань, які не узгоджуються із його показаннями. В зв'язку з цим виникає ряд питань. Так, відповідно до ст.84 КПК показання, як і речові докази, документи, висновки експертів, є процесуальними джерелами доказів. При цьому і речові докази, і документи, і висновки експертів підлягають дослідженню в судовому засіданні. Водночас ч.4 ст.95 обумовлено, що суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання або отриманих у порядку, передбаченому ст.225 Кримінального процесуального кодексу. Суд не вправі обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору, або посилатися на них. Виникає питання: Який сенс у допиті свідка з приводу попередніх показань, які не узгоджуються з його показаннями в суді (ч.4 ст.96 КПК)? Адже в будь-якому випадку суд не має права на них посилатись й обґрунтовувати ними своє рішення. А якщо суд не може обґрунтовувати свої висновки й судові рішення показаннями, наданими слідчому та прокуророві й посилатися на них, то ким і яким чином буде дана оцінка цим свідченням як завідомо неправдивим (ст.67 КПК)?

Новим Кримінальним процесуальним кодексом (ст.97) передбачено можливість отримання показань з чужих слів. Показаннями з чужих слів є висловлювання, здійснене в усній, письмовій або іншій формі, щодо певного факту, яке ґрунтується на поясненні іншої особи.

Суд має право визнати допустимим доказом показання з чужих слів незалежно від можливості допитати особу, яка надала первинні пояснення, у виняткових випадках, якщо такі показання є допустимим доказом згідно з іншими правилами допустимості доказів.

При прийнятті цього рішення суд зобов'язаний враховувати:

- 1) значення пояснень і показань, у випадку їх правдивості, для з'ясування певної обставини і їх важливість для розуміння інших відомостей;
- 2) інші докази щодо питань, передбачених пунктом 1 цієї частини, які подавалися або можуть бути подані;
- 3) обставини надання первинних пояснень, які викликають довіру щодо їх достовірності;
- 4) переконливість відомостей щодо факту надання первинних пояснень;
- 5) складність спростування пояснень, показань з чужих слів для сторони, проти якої вони спрямовані;
- 6) співвідношення показань з чужих слів з інтересами особи, яка надала ці показання;
- 7) можливість допиту особи, яка надала первинні пояснення, або причини неможливості такого допиту.

Суд має право визнати неможливим допит особи, якщо вона:

- 1) відсутня під час судового засідання внаслідок смерті або через тяжку фізичну чи психічну хворобу;
- 2) відмовляється давати показання в судовому засіданні, не підкоряючись вимозі суду дати показання;
- 3) не прибуває на виклик до суду, а її місцезнаходження не було встановлено шляхом проведення необхідних заходів розшуку;
- 4) перебуває за кордоном та відмовляється давати показання.

Суд може визнати доказами показання з чужих слів, якщо сторони погоджуються визнати їх доказами.

Суд має право визнати допустимим доказом показання з чужих слів, якщо підозрюваний, обвинувачений створив або сприяв створенню обставин, за яких особа не може бути допитана.

Показання з чужих слів не може бути допустимим доказом факту чи обставин, на доведення яких вони надані, якщо показання не

підтверджується іншими доказами, визнаними допустимими згідно з правилами, відмінними від положень частини другої ст.97 КПК.

У будь-якому разі не можуть бути визнані допустимим доказом показання з чужих слів, якщо вони надаються слідчим, прокурором, співробітником оперативного підрозділу або іншою особою стосовно пояснень осіб, наданих слідчому, прокурору або співробітнику оперативного підрозділу під час здійснення ними кримінального провадження.

Згідно ст.98 КПК України речовими доказами є матеріальні об'єкти, які були знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, в тому числі предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій, гроші, цінності та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом.

В ч.2 ст.98 КПК зазначено, що документи є речовими доказами, якщо вони містять ознаки, зазначені в частині першій ст.98 КПК.

Згідно зі ст.99 КПК України документом як джерелом доказів є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження.

В ч.2 названої статті зазначено, що до документів, за умови наявності в них відомостей, передбачених частиною першою ст.99 КПК, можуть належати:

1) матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі електронні);

2) матеріали, отримані внаслідок здійснення під час кримінального провадження заходів, передбачених чинними міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України;

3) складені в порядку, передбаченому КПК, протоколи процесуальних дій та додатки до них, а також носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальні дії;

4) висновки ревізій та акти перевірок.

Матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, зібрані оперативними підрозділами з дотриманням вимог Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність", за умови відповідності вимогам цієї статті, є документами та можуть використовуватися в кримінальному провадженні як докази.

Сторона кримінального провадження, потерпілий зобов'язані надати суду оригінал документа. Оригіналом документа є сам документ, а оригіналом електронного документа - його відображення, якому надається таке ж значення, як документу.

Дублікат документа (документ, виготовлений таким же способом, як і його оригінал) може бути визнаний судом як оригінал документа.

Для підтвердження змісту документа можуть бути визнані допустимими й інші відомості, якщо:

1) оригінал документа втрачений або знищений, крім випадків, коли він втрачений або знищений з вини потерпілого або сторони, яка його надає;

2) оригінал документа не може бути отриманий за допомогою доступних правових процедур;

3) оригінал документа знаходиться у володінні однієї зі сторін кримінального провадження, а вона не надає його на запит іншої сторони.

Сторона кримінального провадження, потерпілий мають право надати витяги, копії, узагальнення документів, які незручно повністю досліджувати в суді, а на вимогу суду - зобов'язані надати документи у повному обсязі.

Сторона зобов'язана надати іншій стороні можливість оглянути або скопіювати оригінали документів, зміст яких доводився у передбаченому цією статтею порядку.

Порядок зберігання речових доказів і документів та вирішення питання про них передбачений ст.100 КПК України.

Так, речовий доказ, який був наданий стороні кримінального провадження або нею вилучений, повинен бути якнайшвидше повернутий володільцю, крім випадків, передбачених статтями 160 - 166, 170 -174 КПК України.

Речовий доказ або документ, наданий добровільно або на підставі судового рішення, зберігається у сторони кримінального провадження, якій він наданий. Сторона кримінального провадження, якій наданий речовий доказ або документ, зобов'язана зберігати їх у стані, придатному для використання у кримінальному провадженні. Речові докази, які отримані або вилучені слідчим, прокурором, оглядаються, фотографуються та докладно описуються в протоколі огляду. Зберігання речових доказів стороною обвинувачення здійснюється в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Документ повинен зберігатися протягом усього часу кримінального провадження. За клопотанням володільця документа слідчий, прокурор, суд можуть видати копії цього документа, за необхідності - його оригінал, долучивши замість них до кримінального провадження завірені копії.

У разі втрати чи знищення стороною кримінального провадження наданого їй речового доказу вона зобов'язана повернути володільцю таку саму річ або відшкодувати її вартість. У разі втрати чи знищення стороною кримінального провадження наданого їй документа вона зобов'язана відшкодувати володільцю витрати, пов'язані з втратою чи знищенням документа та виготовленням його дубліката.

Речові докази та документи, надані суду, зберігаються в суді, за винятком випадків, передбачених частиною шостою цієї статті, а також речових доказів у вигляді громіздких або інших предметів, що вимагають спеціальних умов зберігання, які можуть знаходитися в іншому місці зберігання.

Речові докази, що не містять слідів кримінального правопорушення, у вигляді предметів, великих партій товарів, зберігання яких через громіздкість або з інших причин неможливо без зайвих труднощів або витрати по забезпеченню спеціальних умов зберігання яких співмірні з їх вартістю, а також речові докази у вигляді товарів або продукції, що піддаються швидкому псуванню:

1) повертаються законному власнику або передаються йому на відповідальне зберігання, якщо це можливо без шкоди для кримінального провадження;

2) передаються за письмовою згодою власника, а в разі її відсутності - за рішенням слідчого судді, суду для реалізації, якщо це можливо без шкоди для кримінального провадження;

3) знищуються за письмовою згодою власника, а в разі її відсутності - за рішенням слідчого судді, суду, якщо такі товари або продукція, що піддаються швидкому псуванню, мають непридатний стан;

4) передаються для їх технологічної переробки або знищуються за рішенням слідчого судді, суду, якщо вони відносяться до вилучених з обігу предметів чи товарів, а також якщо їх тривале зберігання небезпечно для життя чи здоров'я людей або довкілля

У випадках, передбачених цією частиною, речові докази фіксуються за допомогою фотографування або відеозапису та докладно описуються. У разі необхідності може бути збережений зразок речового доказу, достатній для його експертного дослідження або інших цілей кримінального провадження.

У випадках, передбачених пунктами 2 - 4 частини шостої ст.100 КПК України, слідчий за погодженням з прокурором або прокурор звертається з відповідним клопотанням до слідчого судді місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, або до суду під час судового провадження, яке розглядається згідно зі статтями 171 - 173 КПК.

Реалізація, технологічна переробка або знищення речових доказів у випадках, передбачених цією статтею, здійснюється в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Питання про долю речових доказів і документів, які були надані суду, вирішується судом при ухваленні судового рішення, яким закінчується кримінальне провадження. Такі докази і документи повинні зберігатися до набрання рішенням законної сили. При цьому:

1) гроші, цінності та інше майно, які належать обвинуваченому і були підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення, конфіскуються;

2) гроші, цінності та інше майно, які призначалися для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та (або) матеріального забезпечення кримінальних правопорушень або винагороди за їх вчинення, конфіскуються;

3) майно, яке вилучене з обігу, передається відповідним установам або знищується;

4) майно, яке не має ніякої цінності і не може бути використане, знищується, а в разі необхідності – передається до криміналістичних колекцій експертних установ або заінтересованим особам на їх прохання;

5) гроші, цінності та інше майно, які були об'єктом кримінально-протиправних діянь, повертаються законним володільцям, а в разі невстановлення їх - передаються в дохід держави в установленому Кабінетом Міністрів України порядку;

6) гроші, цінності та інше майно, набуте в результаті вчинення кримінального правопорушення, доходи від них передаються в дохід держави;

7) документи, що є речовими доказами, залишаються у матеріалах кримінального провадження протягом усього часу їх зберігання.

Спiр про належнiсть речей, що пiдлягають поверненню, вирiшується у порядку цивiльного судочинства. У такому випадку рiч зберiгається до набрання рiшенням суду законної сили.

У вiдповiдностi зi ст.101 КПК України джерелом доказiв є також висновок експерта. Висновок експерта - це докладний опис проведених експертом дослiджень та зробленi за їх результатами висновки, обґрунтованi вiдповiдi на запитання, поставленi особою, яка залучила експерта, або слiдчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи.

Кожна сторона кримiнального провадження має право надати суду висновок експерта, який ґрунтується на його наукових, технiчних або iнших спецiальних знаннях.

Висновок повинен ґрунтуватися на вiдомостях, якi експерт сприймав безпосередньо або вони стали йому вiдомi пiд час дослiдження матерiалiв, що були наданi для проведення дослiдження. Експерт дає висновок вiд свого iменi i несе за нього особисту вiдповiдальнiсть.

Запитання, якi ставляться експертовi, та його висновок щодо них не можуть виходити за межi спецiальних знань експерта.

Висновок експерта не може ґрунтуватися на доказах, якi визнанi або можуть бути визнанi судом недопустимими.

Експерт, який дає висновок щодо психiчного стану пiдозрюваного, обвинуваченого, не має права стверджувати у висновку, чи мав пiдозрюваний, обвинувачений такий психiчний стан, який становить елемент кримiнального правопорушення або елемент, що виключає вiдповiдальнiсть за кримiнальне правопорушення.

Висновок експерта надається в письмовiй формi, але кожна сторона має право звернутися до суду з клопотанням про виклик експерта для допиту пiд час судового розгляду для роз'яснення чи доповнення його висновку.

Якщо для проведення експертизи залучається кiлька експертiв, експерти мають право скласти один висновок або окреми висновки.

У разі якщо згоди між експертами не було досягнуто, складається декілька висновків експертів (за кількістю точок зору) або один, у якому вступна і дослідницька частини підписуються всіма експертами, а заключна – окремими, під відповідними висновками або згідно з проведеними ними дослідженнями.

Висновок передається експертом стороні, за клопотанням якої здійснювалася експертиза.

Висновок експерта не є обов'язковим для особи або органу, яка здійснює провадження, але незгода з висновком експерта повинна бути мотивована у відповідних постанові, ухвалі, вирoku.

Згідно з вимогами ст.102 КПК України, у висновку експерта повинно бути зазначено:

1) коли, де, ким (прізвище, ім'я, по батькові, освіта, спеціальність, свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта, стаж експертної роботи, науковий ступінь, вчене звання, посада експерта) та на якій підставі була проведена експертиза;

2) місце і час проведення експертизи;

3) хто був присутній при проведенні експертизи;

4) перелік питань, що були поставлені експертові;

5) опис отриманих експертом матеріалів та які матеріали були використані експертом;

6) докладний опис проведених досліджень, у тому числі методи, застосовані у дослідженні, отримані результати та їх експертна оцінка;

7) обґрунтовані відповіді на кожне поставлене питання.

У висновку експерта обов'язково повинно бути зазначено, що його попереджено про відповідальність за завідомо неправдивий висновок та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків.

Якщо при проведенні експертизи будуть виявлені відомості, які мають значення для кримінального провадження і з приводу яких не ставилися

питання, експерт має право зазначити про них у своєму висновку. Висновок підписується експертом.

ВИСНОВКИ З П'ЯТОГО ПИТАННЯ:

Отже, процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів.

ВИСНОВКИ

В теорії і практиці кримінального процесу тема доказування є однією із найважливіших. Це пояснюється тим, що під час кримінального судочинства розглядаються справи, які вирішують долю людини. І від того, наскільки точно, повно буде досліджено всі матеріали кримінального провадження, від того, чи буде додержано вимог закону, залежатиме правильність рішення суду. Це має дуже важливе значення, оскільки основним завданням кримінального судочинства є забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений і жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу.

На всіх стадіях розвитку юриспруденції доказам та доказуванню приділялася значна роль. Дана проблема досліджувалася минулими і сучасними вітчизняними та зарубіжними процесуалістами. Однак сучасний Кримінальний процесуальний кодекс України має чималу кількість прогалин. Зокрема у ньому не міститься визначення джерел доказів, що призвело до того, що в кримінально-процесуальній літературі немає взагалі згоди з приводу того, що вважати доказом, а що його джерелом і чи є взагалі різниця між цими двома поняттями. Крім того практика показує, що органи, які здійснюють кримінальне провадження не завжди дотримуються вимог законності при виконанні своїх обов'язків.

Основна мета лекції полягає в з'ясуванні сутності процесу доказування та основних проблем у цій сфері, розгляд основних понять процесу доказування з різних точок зору, а завданням є аналіз тих чи інших позицій та виведення на їх основі найбільш об'єктивного і якомога ближчого до істини положення з приводу різних питань, що стосуються доказів та доказування в кримінальному процесі.

В лекції піднімалось важливе питання щодо процесу доказування на різних етапах кримінального провадження. Звернуто увагу на сукупність елементів, що складають зміст процесу доказування, визначення значення кримінально-процесуального доказування, характеристику особливостей процесу доказування на різних етапах кримінального провадження, сукупність фактів та обставин об'єктивної дійсності, з'ясування яких є метою і завданням кримінального судочинства, а також характеристику джерел доказів, закріплених в Кримінальному процесуальному кодексі України. Проте, матеріали лекції є лише основою для окреслених питань і проблем, що підлягають вивченню з метою оволодіння знаннями щодо доказів і доказування у кримінальному судочинстві.